

Narzulla Juraev, Akbar Zamonov

Ózbekstan tariyxı

(Gárezsizlik dáwiri)

*Orta bilim beriw mektepleriniñ 11-klass oqıwshuları hám orta arnawlı,
kásip óner bilimlendiriwi mákemeleri ushın sabaqlıq*

1-basılıwı

Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw ministrliǵı tastıyqlaǵan

Gafur Gulam atındaǵı baspa-poligrafıyalıq dóretiwshilik úyi
Tashkent — 2018

UOK 94(575.1)(075.3)=222.8

КБК 63.3(50')ya721

J 96

Arnawlı redaktor:

M.A. Rahimov — Ózbekstannıń eń jańa tariyxı máseleleri boyınsha muwapıqlastırwshı-metodikalıq oray direktori, tariyx ilimleriniń doktori, professor;

B. Utemuratov — Muxammed al-Xorezmiy atındaǵı TITU Nókis filialı oqıtıwshısı, tariyx ilimleriniń kandidati.

Pikir bildiriwshiler:

A.A. Mavtulov — Tariyx ilimleriniń doktori, professor;

S.A. Pulatova — Ózbekstannıń eń jańa tariyxı máseleleri boyınsha muwapıqlastırwshı-metodikalıq oraydın bólim baslıǵı, t.i.k., docent;

I.M. Shamsiyeva — Ózbekstannıń eń jańa tariyxı máseleleri boyınsha muwapıqlastırwshı-metodikalıq oraydın aǵa ilimiy xızmetkeri, t.i.k., docent;

U.O. Juraev — Respublikalıq bilimlendiriw orayı bólimi baslıǵı;

A.A. Matlyubov — Samarqand Ekonomika hám servis institutı janındaǵı Akademiyalıq licey direktori, f.i.k.;

B.T. Mahmudbaev — Gulistan mámleketlik universiteti janındaǵı Gulistan akademiyalıq licey tariyx páni oqıtıwshısı;

U.F. Haydarov — Buxara wálayatı Buxara rayonı 13-qánigelestirilgen mektep-internatı tariyx páni oqıtıwshısı;

F.S. Amanova — Tashkent qalası M.Uluǵbek rayonı 248-sanlı mektep tariyx páni oqıtıwshısı.

Narzulla Juraev

Ózbekstan tariyxı: Orta bilim beriw mektepleriniń 11-klass oqıwshıları hám orta arnawlı, kásip óner bilimlendiriwı mákemeleri ushın sabaqlıq / Avtor.: N.Juraev, A.Zamonov. 1-basilim. — T.: «Ǵafur Ǵulam» atındaǵı baspa-poligrafiyalıq dóretiwshilik úyi, 2018. — 144 b.

Bul sabaqlıq Respublika bilimlendiriw orayı janındaǵı Tariyx páni ilimiy-metodikalıq keńesi hám Ózbekstannıń eń jańa tariyxı máseleleri boyınsha muwapıqlastırwshı-metodikalıq orayı ilimiy metodikalıq keńesi qararı tiykarında baspaǵa usınıs etilgen.

Sabaqlıqtın qoljazbası ÓzRIA Ózbekstannıń eń jańa tariyxı máseleleri boyınsha muwapıqlastırwshı-metodikalıq orayında, «Ózbekstan ǵárezsizlikke eriswiniń tariyxıy shárt-sharayatlari: jámiyetlik-siyasiy, ekonomikalıq hám mádeniy faktorlar» atlı ПЗ-20170929749-joybarı sheńberinde tayarlandı.

Respublika maqsetli kitap qorı qarjıları esabınan basıp shıǵarıldı.

UOK 94(575.1)(075.3)=222.8

КБК 63.3(50')ya721

© N. Juraev, A. Zamonov, 2018

© «Ǵafur Ǵulam» atındaǵı baspa-

poligrafiyalıq dóretiwshilik úyi, 2018

© «Bilim» baspası, 2018.

ISBN 978-9943-5292-5-0

KIRISIW

XX ásirniń sońǵı jılları hám XXI ásirniń basında Ózbekstan tariyxı ushın pútkilley jańa bet ashıldı. Ol tariyxıy dáwir sıpatında tıpkiikli burılıs hádiyesin baslap berdi. Ózbekstannıń sovet sisteması sharayatındaǵı aqırǵı jılları hám gárezsiz rawajlanıw dáwiri xalqımızdıń birneshe mıń jıllıq tariyxında óziniń mazmunı, mánisi, proceslerdiń tezligi, waqıya-hádiyelerdiń pát penen rawajlanıwı menen ayrıqsha ajıralıp turadı.

Sabaqlıqta Ózbekstannıń Mámleketlik gárezsizligine erisiwi, jańa jámiyetke ótiw dáwirinde siyasiy reformalardıń ámelge asırılıwı, Ózbekstanda huqıqıy demokratiyalıq mámleket qurılıwı, puqaralıq jámiyetiniń qalıplestiriliwi, ekonomikalıq reformalardı tereńlestiriwge tiyisli ilajlar, ruwxıy pákleniw hám milliy qádiriyatlardıń tikleniwı hám de Ózbekstannıń dúnya keń jámiyetshiliginen múnásip orın iyelewi sıyaqlı máseleler imkan barınsha óz kórinisin tapqan.

Kóp mıń jıllıq rawajlanıw jolın basıp ótken hám ótmishte úlken tariyxıy ilgerilewler menen birge, hálsirewler hám krizislerge gúwa bolǵan xalqımız turmısında XX ásirniń aqırı hám XXI ásirniń basları úlken áhmiyetke iye. Mine, usı dáwirde xalqımız dóretken ullı qurılıslar, siyasiy, ekonomikalıq, huqıqıy, jámiyetlik hám ruwxıy tarawdaǵı jetiskenlikler Ózbekstannıń bunnan keyingi uzaq keleshekke gózlengen rawajlanıwına tiykar bolıp xızmet etedi. Usı dáwirniń mazmunı — pútkilley jańa dúzim, jańasha turmıs tárizi, zamanagóy jáhán civilizaciyası talaplarına juwap bere alatuǵın aqlıy jetisklenlik, intellektual imkaniyat penen baylanıslılıǵı úlken áhmiyetke iye. Eger gárezsizlik dáwiri tariyxıy jaqtan qısqa bolsa da, koloniyallıq dúzim qısımınan shıǵıp ketiw, pútkil bir xalıqtıń gárezsizligi hám erkinligin támiyinlew sıyaqlı oǵada qarama-qarsılıqlı, qorqınıshlı hám qáwipli, sonıń menen birge áhmiyetli processti bastan ótkerdi.

Ózbekstan Respublikasınıń gárezsizlik jıllarında basıp ótken jolınıń mazmun-mánisi hám ózgesheliklerin obyektiv bahalaǵan halda gárezsizlik dáwirin tómendegi eki basqıshqa bólip úyreniw maqsetke muwapıq bolar edi. **1) 1991 — 2016-jıllar.** Bul dáwirde milliy mámleketshilik tiykarları hám sociallıq baǵdarlangan bazar

ekonomikasın júzege keltiriwge qaratılğan ótiw dáwiriniń dáslepki reformalar procesine jańa qádemler qoyıldı. Demokratiyalıq standartlar tiykarında jańa mámleketlik basqarıw sisteması — nızam shıǵarıwshı, atqarıwshı hám sud hákimiyatı dúzildi hám de puqaralıq jámiyeti tiykarları jaratıldı, erkin bazar ekonomikasına ótile baslandı. 2000-jıldan baslap elde jedel demokratiyalıq jańalanıw hám modernizaciyalaw procesleri baqlandı. Sonıń ishinde, kúshli mámleketten — kúshli puqaralıq jámiyetine basqıshpa-basqısh ótiw tiykarǵı wazıypa etip qoyıldı. Nátiyjede, eldiń siyasiy hám ekonomikalıq turmısında demokratiyalastırıw hám liberallastırıw procesleri tereńlesti, insan haq-huqıqları hám erkinliklerin qorgawshı gárezsiz sud sisteması bekkemlendi, puqaralıq jámiyeti tiykarları rawajlandı. 2010-jıldan baslap demokratiyalıq reformalar hám mámleketti modernizaciyalaw procesin jáne de tereńlestiriw máselesi alǵa súrildi. Onıń baslanıwı Ózbekstannıń Birinshi Prezidenti Islam Karimov tárepinen elde puqaralıq jámiyetin qalıplestiriw hám demokratiyalıq reformalardı jáne de tereńlestiriw koncepciyasınıń islep shıǵılıwı menen baylanıslı. Sonday-aq, bul dáwir mámleketlik hákimiyatı hám basqarıwın jáne de demokratiyalastırıw, sud-huqıq sisteması, málimleme tarawın reformalaw, sóz erkinligin támiyinlew, saylaw nızamshılıǵın jetilistiriw, demokratiyalıq bazar reformaların tereńlestiriwge qaratılǵanlıǵı menen xarakterlenedi.

2) 2017-jıldan keyingi jıllar. Bul dáwir tariyxı 2016-jıl, dekabr ayında saylanǵan Ózbekstan Prezidenti Shavkat Mirziyoevniń strategiyalıq rawajlanıwǵa tiykarlanǵan keń kólemlı jedel reformalar dáwiri bolıp esaplanadı. Nátiyjede, turmısımızǵa jańa sózler (frazalar): «xalıq penen sáwbetlesiw», «xalıq qabıllawxanaları», «virtual qabıllawxana», «sın talqılaw», «qatań tártip-intizam», «arzan úyler», «texnoparkler», «óz balańdı óziń qorǵa», «jol kartası», «kepilliklengen qáwipsizlik» sıyaqlı túsiniqler kirip keldi hám turmısımızdıń ajralmas bólegine aylandı.

Soraw hám tapsırmalar:

1. 10-klasta qaysı dáwir tariyxı menen tanısqań edińiz?
2. 11-klass sabaqlıǵı qaysı dáwir tariyxın óz ishine aladı? Bul dáwir diń ózi qanday basqıshlarǵa bólinedi?
3. Gárezsizlik dáwiriniń tiykarǵı ózgeshelikleri nelerden ibarat?

I BAP. ĞÁREZSIZLIKTIŃ JÁRIYALANIWI HÁM ÓZBEKSTANDA JÁMIYETLIK-SIYASIY REFORMALARDIŃ BASLANIWI

1-tema. Ózbekstan Respublikası ğárezsizliginiŃ qolğa kirgiziliwi

Ğárezsizlik DeklaraciyasınıŃ qabıl etiliwi. 1990-jıl 20-iyun kúni, Ózbekstan SSR Oliy KengashiniŃ II sessiyasında Ózbekstan SSRnıŃ Ğárezsizlik Deklaraciyası qabıl etildi.

Ğárezsizlik Deklaraciyasındağı «ÓzbekstannıŃ keleshegi ushın tariyxıy juwappershilikti tereŃ sezingen halda, xalıqaralıq huqıq normalarına, ulıwma insanıylıq qádiriyatlarğa hám demokratiyalıq principiŃlerge tiykarlanıp, Ózbekstan SSRnıŃ Mámleketlik ğárezsizligin járiyalaydı» degen qatarlar ğárezsizlik ushın taslanğan dáslepki qádemdi añlatar edi. Usı DeklaraciyanıŃ qabıl etiliwi ÓzbekstannıŃ ğárezsizlik ushın gúresiniŃ jaŃa basqışın baslap berdi. Bul ulıwma mámleketlik áhmiyetke iye bolğan Deklaraciyanı qabıl etiwde respublika Oliy Kengashi deputatları belsendilik kórsetti. «Ğárezsizlik Deklaraciyası» deputatlar tárepinen statyama-statya, hárbir millet óz táğdirin ózi belgilewi, Deklaraciya norması menen kepillik beriliwi qayta-qayta aytıp ótildi. Onda ózbek xalqınıŃ ásirler dawamında qolğa kirgizgen mámleket qurılısı hám mádeniy rawajlanıw boyınsha bay tariyxıy tájiriyesi hám dástúrleri esapqa alınıwı atap ótildi.

Ğárezsizlik ushın háreketlerdiŃ jedellesiwi. 1991-jıldıŃ 19—21-avgustında Sovet Awqamında mámleketlik awdarıspağı jüz berdi. Elde bar bolğan siyasiy hákimiyat saplastırılıp, ayrıqsha jağday

Pikirlesin!

«Ğárezsizlik Deklaraciyası» kirisiw bólimine tómendegishe jazıp qoyıldı: «Ózbekstan Sovet Socialistlik Respublikası Oliy Kengashi ózbek xalqınıŃ mámleket qurılısındağı tariyxıy tájiriyesi hám bay úrp-ádetleri, hárbir millettiŃ óz táğdirin ózi belgilew huqıqın támiyinlewden ibarat joqarı maqseti, ÓzbekstannıŃ keleshegi ushın tariyxıy juwappershilikti tereŃ sezingen halda xalıqaralıq huqıq normalarına, ulıwma insanıylıq qádiriyatlarğa hám demokratiya principiŃlerine tiykarlanıp, Ózbekstan Sovet Socialistlik RespublikasınıŃ mámleketlik ğárezsizligin járiyalaydı».

Айриқша жағдай мамлекетлик
комитети ағзалары

engizildi hám hákimiyat Ayriqsha jaǵday mámleketlik komiteti (GKChP — Государственный комитет по чрезвычайному положению) qolına ótti. Olardıń maqsetleri Awqam aymaǵında jasawshı barlıq xalıqlardıń ǵárezsizlikti qolǵa kirgiziwlerine jol qoymaw edi. Áne sonday jaǵdayda Ózbekstan SSR

Oliy Kengashiniń Prezidiumı, Ózbekstan Kommunistlik partiyası Oraylıq Komiteti hám Ózbekstan SSR Prezidenti janındaǵı Ministrler Kabineti 1991-jılı 21-avgustta qospa májilis ótkizip, onda «SSSR GKChP niń Ózbekstan SSR Konstituciyası hám nızamlarına qarsı hújjetleri Ózbekstan aymaǵında ámel etpeydi», degen qarar qabil etti.

1991-jıl 25-avgust kúni bolsa Ózbekstan SSR Prezidenti elimizdiń tolıq ǵárezsizligi jolında tırnaq tasın qoyǵan jáne bir áhmiyetli pármandı járiyaladı. Pármında mınaday delinedi:

«Mámlekette júzege kelgen awhaldı itibarǵa alıp hám respublika máplerin qorgaw maqsetinde Respublika Ishki isler ministrliǵı hám Mámleketlik qáwipsizligi komiteti Ózbekstan SSRnıń nızamlı qaramaǵına alınsın. Respublika aymaǵında jaylasqan SSSR Ishki isler ministrliginiń ishki armiyası tikkeley Ózbekstan SSR Prezidentine boysındırılısın.

Ózbekstan SSR Oliy Kengashi Prezidiumına júdá qısqa múddette Respublikanıń mámleketlik ǵárezsizligi haqqında nızam joybarın tayarlaw hám onı Ózbekstan SSR Oliy Kengashiniń gezeksiz sessiyası dodalawına usınıs etilsin».

Ózbekstan Respublikası Oliy Kengashi 1991-jıl 26-avgust kúni Ózbekstannıń Mámleketlik ǵárezsizligi haqqında nızam joybarın tayarlaw hám de 31-avgustta Oliy Kengash sessiyasın shaqırıwǵa qarar etti.

Ózbekstan Kompartiyası Oraylıq Komiteti hám Oraylıq qadaǵalaw komitetiniń 28-avgustta bolǵan qospa Plenumı Respublika Kompartiyasınıń KPSS OK menen hárqanday baylanıstı toqtatıwǵa, KPSSniń barlıq shólkemlerinen shıǵıwǵa, onıń Oraylıq organlarındaǵı óz wákilliklerin shaqırıwǵa qarar etti.

Ózińizdi sınań!

GKChP — bul ...

1991-jıl 25-avgusttağı párman — bul ...

1990-jıl 20-iyun — bul ...

Ǵárezsizlik Deklaraciyası — bul ...

Áne usınday jaǵdayda XII shaqırıq Ózbekstan SSR Oliy Kengashiniń gezeksiz VI sessiyası 1991-jıl 31-avgustında óz jumısın basladı. Onda «Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik ǵárezsizligi haqqında»ǵı másele kún tártibine qoyılıp, qızǵın dodalandı. Sessiyada Ózbekstannıń Birinshi Prezidenti Islam Karimov sóz sóylep, burınǵı Awqamda sońǵı waqıtlarda júz bergen jámiyetlik-siyasiy waqıyalar aqıbetlerin talqılap, olar Ózbekstan táǵdirine tikkeley tiyisli ekenligin tiykarlap berdi. Jaǵdaydan kelip shıqqan halda, Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik ǵárezsizligin járiyaladı hám onı «Ǵárezsizlik tiykarları haqqında»ǵı Konstituciyalıq nızam menen bekkemlewdi usınıs etti. Oliy Kengash deputatları statyama-statya dodalawdan soń, «Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik ǵárezsizligi haqqında»ǵı nızamdı qabıl etti. Sońınan «Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik ǵárezsizligi haqqındaǵı Oliy Kengash Bildiriwi» qabıllandı.

I. Karimov Ózbekstan Respublikasınıń mámleketlik ǵárezsizligin járiyalamaqta

«Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik ǵárezsizligi tiykarları haqqında»ǵı nızam oǵada úlken áhmiyetke iye bolıp, bul nızam

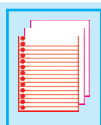

Este saqlań!

«Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik ǵárezsizligin járiyalaw haqqında»ǵı Oliy Kengash qararında: Respublikanıń mámleketlik ǵárezsizligi haqqındaǵı Oliy Kengash bildiriwi tastıyqlansın hám respublika bunnan bılay Ózbekstan Respublikası dep atalsın; 1-sentyabr Ózbekstan Respublikasınıń Ǵárezsizlik kúni dep belgilenсин hám 1991-jıldan baslap bul kún bayram hám demalı kúni dep járiyalansın, dep belgilep qoyıldı.

tiykarında Ózbekstannıń huqıqıy jaǵdayı túpten ózgerdi. 17 statyadan ibarat bul nızam suveren Ózbekstan Respublikasınıń tiykarǵı belgilerin anıqlap berdi.

Watanımız tariyxı betlerine altın háripler menen jazılatuǵın sol kúnlerge názer salatuǵın bolsaq, sol waqıtta jas, ǵárezsiz Ózbekstan húkimeti elimizdiń jámiyetlik-siyasiy, ruwxıy rawajlanıwı ushın sheshiwshi áhmiyetke iye bolǵan kóplegen áhmiyetli hújjetler qabıl etkeniniń gúwası bolamız. Mısal ushın, 5-sentyabrde tastıyqlanǵan Tashkent qalasındaǵı Lenin atındaǵı maydandı Mustaqıllıq maydanı dep ataw haqqındaǵı, 6-sentyabr kúni tastıyqlanǵan «Ózbekstan Respublikası Qorǵanıw isleri ministrılgın dúziw haqqında»ǵı Prezident pármanları hám basqa áhmiyetli siyasiy hújjetler usılar qatarınan bolıp esaplanadı.

Óz betinshe jumıs.

Tómengi klaslarda alǵan bilimlerinızge súyenip hám qosımsha ádebiyatlardan paydalanıp, Mustaqıllıq maydanınıń búgingi künge shekem bolǵan jaǵdayları hám de wazıypaların súwretlep berin.

Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń qabıl etiliwi. Ózbekstan ǵárezsizlikti qolǵa kirgizgennen keyin, tábiyiy ráwishte mámleket ǵárezsizligi hám suverenitetin Konstituciya tiykarında bekkemlew zárúrligi júzege keldi. Ózbekstannıń jańa Konstituciyasın tayarlaw ideyası dáslep Islam Karimov tárepinen 1990-jıldıń mart ayında alǵa súrildi. 1990-jıl 20-iyun kúni bolıp ótken Ózbekstan Respublikası Oliy Kengashiniń II sessiyasında jańa Konstituciya islep shıǵıw lazım, degen juwmaqqa keldi. Sessiya Ózbekstannıń Birinshi Prezidenti Islam Karimov basshılıǵında 64 adamnan ibarat Konstituciya joybarın tayarlaw boyınsha komissiya dúziw haqqında qarar qabıl etedi. Komissiya quramına Oliy Kengash deputatları, Qaraqalpaqstan Respublikası hám wálayatlar wákilleri, mámleketlik, jámaátlik shólkemleri hám xojalıqlardıń basshıları, alımlar, qánigeler kirgizildi.

Konstituciyalıq komissiya Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyasın jaratıw ústinde 2,5 jıl isledi. Joybardıń dáslepki variantı 1991-jıldıń oktyabr-noyabrına shekem tayarlap bolındı. Ol dáslep alǵı sóz, altı bólim hám 158 statyadan ibarat edi. Bul joybar ele tolıq emesligi sebepli, onıń ústinde ele de juwapkershilik hám talapshańlıq penen islew zárúr

edi. 1992-jildin báhárinde bul joybardin 149 statyadan ibarat ekinshi varianti islep shıgıldı. 1992-jildin gúz aylarında Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyasınıń joybarı ulıwma xalıqlıq dodalawı ushın 2-márte baspasózde járiyalandı. Ulıwma xalıqlıq dodalaw dáwirinde 6 mınnan artıq usınıs hám pikirler bildirildi.

1992-jıl 8-dekabrde XII shaqırıq Ózbekstan Respublikası Oliy Kengashiniń XI sessiyası boldı. Onda eldin Tiykarǵı Nızamın qabıl etiw máselesi dodalandı. Sessiyada deputatlar joybarǵa 80 ge jaqın ózgeris, qosımsha hám anıqlıqlar kirgizdi. Sol kúni Ózbekstan Respublikası Oliy Kengashiniń XI sessiyası «Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń qabıl etiw haqqında», «Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası qabıl etilgen kúndi ulıwma xalıqlıq bayramı dep járiyalaw haqqında»ǵı nızamlardı qabıl etti.

Este saqlań!

Ózbekstan Respublikası Konstituciyası 6 bólim, 26 bap, 128 statyadan ibarat. Ol «Ǵárezsizlik Deklaraciyası», «Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik ǵárezsizligi tiykarları haqqında»ǵı nızamda bekkemlengen principi hám ideyalardı ózinde tolıq sáwlelendirgen.

Mámleketlik nıshanlarınıń qabıl etiliwi.

1991-jılı 15-fevralda Ózbekstan Oliy Kengashi «Ózbekstannın mámleketlik nıshanları haqqında» arawlı qarar qabıladı. Qararda bılay delinedi: «Ǵárezsizlik haqqındaǵı Deklaraciyaǵa ámel etip Ózbekstan SSR Oliy Kengashi qarar etedi: Ózbekstan SSR Konstituciyası (Tiykarǵı Nızamı)nın jańa joybarın tayarlawshı komissiyaǵa Ózbekstan SSRnıń Mámleketlik bayraǵı, Gerbi hám Gimnine tiyisli usınıs hám de olar haqqında Ustavlar tayarlaw tapsırılsın. Komissiya respublika jámiyetshiligi hám deputatların pikirlerine tayanıp is kórsin».

Ózbekstan ǵárezsiz mámleket dep járiyalanǵan kúnnin ózinde-aq ǵárezsiz mámleketlik nıshanların engiziw boyınsha ámeliy ilajlar kórildi. Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik bayraǵı haqqında, respublika gerbiniń nusqası hám Mámleketlik gimniniń muzıkalıq bayanı haqqında

Mámleketlik bayraǵı

Mámleketlik gerbi

Abdulla Aripov

Mutal Burhanov

arnawlı qarar qabıl etildi. Onda Konstituciya komissiyasınıń ekspert toparına Mámleketlik bayrağınıń variantları üstinde islewdi dawam ettiriw, Oliy Kengashtıń tiyisli komitetlerine Konstituciya komissiyası dóretiwshilik toparı menen birgelikte Mámleketlik bayrağı, gimni haqqında nızam joybarların islep shıǵıp, gezek-tegi sessiyaǵa usınıw tapsırıldı.

Ózbekstan Respublikası Oliy Kengashınıń 1991-jıl 18-noyabrinde bolıp ótken VIII sessiyası «Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik bayraǵı haqqında»ǵı nızamdı qabıladı.

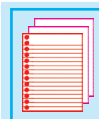
1992-jılı 2-iyulde Ózbekstan Respublikası Oliy Kengashınıń X sessiyasında «Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik gerbi haqqında»ǵı nızamı qabıllandı.

Ózbekstan Respublikası Oliy Kengashınıń 1992-jıl 10-dekabrinde bolıp ótken XI sessiyasında «Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik gimni haqqında»ǵı nızam qabıl etildi. Sessiyada shayır Abdulla Aripov (1941—2016) hám kompozitor Mutal Burhanov (1916—2002) tárepinen tayarlangan gimn variantı tastıyıqlandı.

Pikirlesin!

Túrkiya Respublikasında Mámleketlik gimnin jazǵan shayıǵa «Milliy shayır» ataǵı berilgen. Gimn teksti avtorına bunday ataq beriliwi ne menen baylanıslı? Óz pikirinizdi bildiriń!

Atamalar túsindirgesi:

Sessiya — (*lat.* *sessio* — májilis, jıynalı) jumıs, shınıǵıwı dáwirli túrde ámelge asırılatuǵın wákillikli uyımlardıń, sud yaki jámiyetlerdiń jumıs, jıynalı ótkeretuǵın dáwiri.

Deputat — (*lat.* *deputatus* — wákil etilgen, jiberilgen) wákillikli mámleketlik organına saylangan adam, wákil.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Ğárezsizlikti tezlestirgen faktorlar nelerde kórindi?
2. 1991-jılı avgustta júz bergen hám Ózbekstannıń ğárezsizligine alıp kelgen 3 áhmiyetli waqıyanı jazıń hám túsindirıń.
3. Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń jaratılıw procesi qansha múddet dawam etti. Alǵan bilimlerinizge súyenip, onıń jaratılıwın basqıshlarǵa bólip dáwirlestiriń.
4. «Ğárezsizlik Deklaraciyası», «Ózbekstan Respublikasınıń ğárezsizlik tiykarları haqqında»ǵı nızamdı tawıp, eki kestede birdey mazmunlı normalar hám ayırmashılıqların jazıń.

Hújjet atı	Birdey normalar	Tek ǵana Deklaraciyada bar bolǵan statyalar	Tek ǵana nızamda bar statyalar
«Ğárezsizlik Deklaraciyası»			
«Ózbekstan Respublikasınıń ğárezsizlik tiykarları haqqında»ǵı nızam			

5. Islam Karimovtıń Ózbekstan basshısı sıpatındaǵı dáslepki siyasiy qádemleriniń tariyxıy áhmiyeti nede? Pikirińizdi tiykarlań!

2-tema. Ózbekstan Respublikası milliy mámleketshiliginiń qáliplesiwı hám rawajlanıwı

Prezidentlik institutınıń qáliplesiwı. Ózbekstan ğárezsizlikke eriskenen soń mámleket basqarıwınıń jańa, zamanagóy hám nátiyjeli sisteması — Prezidentlik basqarıwı formasın rawajlandırıwǵa kirisildi.

Este saqlań!

Búgingi kúnde BMShe aǵza bolǵan 193 mámleketten 143 de Prezident lawazımını shólkemlestirilgen.

1990-jıl 24-martta Ózbekstan Respublikasında prezidentlik institutınıń júzege keliwi elimiz milliy mámleketshiliginiń rawajlanıwında tolıq jańa basqıstı baslap berdi. 1990-jılı 1-noyabrde qabıl etilgen Ózbekstan Respublikasınıń «Ózbekstan Respublikasında atqarıw hám basqarıw hákimiyatınıń dúzilisin jetilistiriw hám de Ózbekstan SSR Konstituciyası

(Tiykargı Nızamı)na ózgeris hám qosımshalar kirgiziw haqqında»ğı nızamı tiykarında mámleketlik basqarıwınıń tutas sistemasın jaratıw, nızam shıǵarıwshı, atqarıwshı hám sud hákimiyatın bir-birinen ajratıw áhmiyetli ekenligin esapqa alıp, prezidentlik hákimiyatı menen Ministrler Sovetiniń atqarıw-basqarıw hákimiyatı qosıp jiberildi. Ózbekstan Respublikası Ministrler Soveti Ózbekstan Respublikası Prezidenti janındaǵı Ministrler Kabinetine aylandırıldı. Ózbekstan Respublikası Prezidenti sonıń menen birge Ministrler Kabinetiniń Baslıǵı bolıwı, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń hám Ózbekstan Respublikası Ministrler Sovetiniń apparatı Ózbekstan Respublikası Prezidenti janındaǵı bir apparatqa birlestiriliwi belgilendi.

Bul nızam elimizde mámleketlik basqarıw forması — prezidentlik respublikasına tiykarlanıwın bekkemlep qoydı. Prezidentlik institutı shólkemlestirilgenen soń elimizde keń kólemlı reformalar baslandı. 1991-jılı 18-noyabrde elimizde prezidentlik saylawların tártipke salıwshı «Ózbekstan Respublikası Prezidenti saylawı haqqında»ğı nızam qabıllandı. 1991-jılı 29-dekabrde Ózbekstan Respublikası Prezidentligine alternativlik tiykarda saylaw bolıp ótti.

Joqarı lawazımǵa eki talaban — Ózbekstan Xalıq demokratiyalıq partiyası hám Ózbekstan kásiplik awqamları Federaciyası talabanı Islam Karimov hám «Erk» Demokratiyalıq partiyası wákili Saloy Madaminov (Muhammad Solih) kandidaturası qoyıldı. Dawıs beriwde qatnasqanlardıń 86% Islam Karimov kandidaturasın, 12,3% bolsa Saloy Madaminov kandidaturasına dawıs berdi. 1995-jılı 26-martta Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisi qararına muwapıq Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń wákillik múddetin 1997-jıldan 2000-jılǵa shekem uzayttırıw máselesi boyınsha ulıwma xalıqlıq referendumı bolıp ótti. 2000-jılı 9-yanvarda Ózbekstan Respublikası Prezidenti saylawı ótkerildi. Islam Karimov Ózbekstan Respublikası Prezidentligine alternativ tiykarda ótkerilgen saylawda Ózbekstan Respublikası Prezidenti etip

Pikirlesin!

«Mámleket hám huqıq tiykarları» páninen alǵan bilimlerinizge súyenip, tómenдеги jaǵdaydı túsindirin! 2011-jılı Ózbekstan Respublikası Konstituciyasına ózgeris hám qosımshalar kirgizildi. Oǵan muwapıq, Prezidenttiń wákilligi 7 jıldan 5 jılǵa qaytarıldı.

saylandı. 2002-jılı 27-yanvarda bolıp ótken referendumda prezidentlik lawazımı wákilligi 5 jıldan 7 jılğa uzayttırıldı. 2007-jılı 23-dekabrde bolıp ótken saylawda 88,1% dawıs penen Islam Karimov 7 jılğa saylandı. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń wákillik múddeti 2015-jılı dekabrde tamamlanıwı menen Prezidentlik lawazımına saylaw ótkerildi.

2015-jılı 29-marttaǵı prezident saylawında Islam Karimov 90,39% dawıs penen jeńiske eristi.

2016-jılı 2-sentyabrde Islam Karimov awır kesellik sebepli qaytı boldı. Usı múnásibet penen gezeksiz ulıwma xalıqlıq prezidentlik saylawları ótkerildi. 2016-jılı 4-dekabrde Ózbekstan Konstituciyası hám «Ózbekstan Respublikası Prezidenti saylawı haqqında»ǵı nızamǵa muwapıq, alternativ hám salamat báseki tiykarında Prezidentlik saylawı ótkerildi. Onda 88,61% dawıs penen Bas ministr Shavkat Mirziyoev Prezident etip saylandı.

Ózińizdi sınań!

Prezidentlik respublikası — bul ...

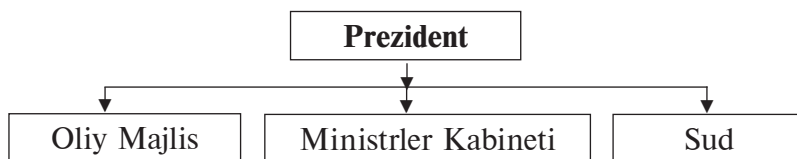
Islam Karimov — bul ...

Hákimiyatıń bóliniwi — bul ...

Shavkat Mirziyoev — bul ...

Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisi. Gárezsizlik qolǵa kirkizilgen dáslepki kúnlerden-aq Ózbekstanda demokratiyanı rawajlandırıw ushın házirgi zaman jáhán standartlarına juwap bere alatuǵın nátiyjeli hám issheń parlamentti qalıplestiriw zárurligi júzege keldi.

Demokratiyalıq principler hám Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń úshinshi principi — mámleketlik hákimiyatınıń úsh tarmaqqa bóliniwi kózqarasınan Ózbekstan mámleketlik hákimiyatı sisteması nızam shıǵarıwshı, atqarıwshı hám sud hákimiyatlarına bóliniwi nızamlastırıldı.

Úsh hákimiyattan hárbiri xızmette gárezsiz bolıp, bir-biri menen tıǵız baylanıslı. Prezident hár úsh hákimiyat xızmetin muwapıqlastırıwshı gárezsiz organ bolıp esaplanadı.

Parlamentarizmniñ rawajlanıwı basqışpa-basqış ámelge asırıldı. Ózbek parlamentarizmi tariyxına názer salsaq, 1990—1994-jılları parlament Oliy Kengash atalıp, 150 deputattan ibarat edi. 1995—2004-jılları Oliy Majlis dep atılğan 250 deputattan ibarat bir palatalı parlament dúzildi. Bir mandatlı aymaqlıq saylaw okruglerinen saylanğan deputatlar quramında Xalıq demokratiyalıq partiyasınan, «Adolat» social-demokratiyalıq partiyasınan, «Vatan taraqqiyoti» partiyasınan, «Milliy tiklanish» partiyasınan deputatlar bolıp, dáslepki ret parlament fraksiyaları dúzildi.

Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisiniñ imarati

2005-jıldan baslap elimiz tariyxında dáslepki ret Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisi eki palatadan — Nızamshılıq palatası (tómengi palata) hám Senattan (joqarı palata) ibarat túrde jumıs basladı. Bul 2002-jılı 27-yanvarda ótkerilgen referendum hám usı tiykarda qabıllanğan «Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisi

siniñ Senatı haqqında» hám «Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisiniñ Nızamshılıq palatası haqqında»ǵı Konstituciyalıq Nızamlar tiykarında ámelge asırıldı.

Óziñizdi sınañ!

Nızam hám Konstituciyalıq nızamnıñ qanday ayırmashılıqları bar?

Este saqlañ!

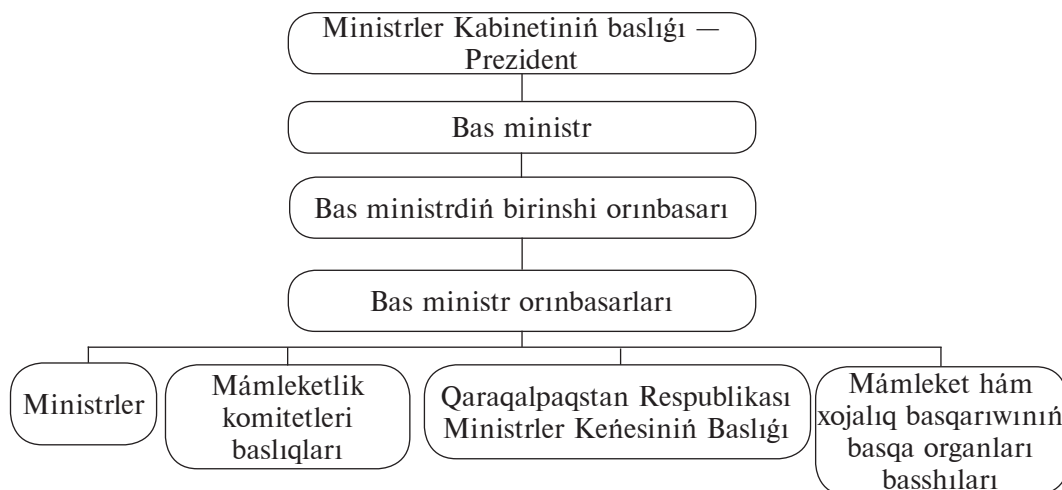
Elimiz parlamentiniñ basıp ótken jolın tariyxıy kózqaras-tan talqılar ekenbiz, onı shártli túrde úsh dáwirge bóliw múmkin. Birinshi dáwir — 1991—1994-jıllar, ekinshi dáwir — 1995—2004-jıllar, úshinshi dáwir — 2005-jıldan házirgi waqıtqa shekem.

Parlamentte 250 adam, sonnan, Tómengi palata — Nızamshılıq palatasında 150 deputat, Senatta 100 senator xızmet kórsetedi. Senatqa Qaraqalpaqstan Respublikası, wálayatlar hám Tashkent qalasınan 6 adamnan, jámi 84 adam saylanadı. Prezident tárepinen tayınlanatuǵın 16 el-jurtta abıray-itibarǵa iye bolğan adamlar Senatıñ aǵzası boladı.

Ўзбекистан Республикаси Министрлер Кabinети, онин системаси хам вазипалари. 1990-йили 15-ноябрде Ўзбекистан Президентинин «Ўзбекистан SSR Президенти жанндаги Министрлер Кabinетинин қурамин тастийиqlaw хаqqинда»ги парманни қабилланди. Оган мувапиq, Ўзбекистан Президенти жаннда Министрлер Кabinети дүзилди, Президент онин Баслиги болди. Республикада вице-президент лавазимни шолкестирилип, онин жувапкешилигине Министрлер Кabinетине басшлиq этив хам онин жуμισин бирlestiriw вазипаси жүклениди. 1992-йили 4-январда вице-президент лавазимни сапластирилди хам Ўзбекистан Республикаси Бас министри лавазимни шолкестирилди. Бас министр жувапкешилигине вице-президент вакилликлери берилди.

Ўзбекистан Республикаси Конституциясинин XX бaбнда Ўзбекистан Республикаси Министрлер Кabinетинин конституциалиq-хуqqиый статуси, онин шолкестириливи, хизметинин тийкарги багдарлари хам вакилликлери белгилеп қойилди. Министрлер Кabinети оз хизметин Ўзбекистан Республикасинин 1993-йили қабилланган «Ўзбекистан Республикаси Министрлер Кabinети хаqqинда»ги (жана редакциyasi 2003-йили) низамни тийкаринда алип баради. Министрлер Кabinети Ўзбекистан Республикасинин हुкметини есапланип, Олий Мажлистин низамлари, Ўзбекистан Республикаси Президентинин парманлари, қарарлари хам буыйриларинин оринланивина

1992—2003-йиллари Министрлер Кabinетинин дүзилиси

باشshılıqtı támiyinlewshi Ózbekstan Respublikasınıń atqarıwshı hákimiyat organı bolıp esaplanadı.

Ministrler Kabinetiniń turaqlı organı sıpatında Bas ministr hám onıń orınbasarlarınan ibarat quramdağı Ministrler Kabinetiniń Prezidiumı xızmet etedi. 2003-jılı Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası 89-statyasınıń «Ózbekstan Respublikası Prezidenti bir waqıtta Ministrler Kabinetiniń Baslıǵı bolıp esaplanadı», degen ekinshi bólimi alıp taslandı. Ózbekstan húkimeti — Ministrler Kabinetine Bas ministr basshılıq etedi.

Ministrler Kabeti quramında Baslıq lawazımı bolmaytuǵın boldı. Házirde Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń usınısına muwapıq, Ózbekstan Respublikasınıń Bas ministri, onıń birinshi orınbasarı hám orınbasarlarınıń kandidaturaları aldın Nızamshılıq palatasında, soń Senatta kórip shıǵıladı hám tastıyqlanadı. Ministrler Kabinetiniń basqa aǵzaları bolsa Bas ministrdiń usınısına muwapıq Ózbekstan Respublikası Prezidenti tárepinen tastıyqlanadı. Házirde Ministrler Kabinetiniń quramına Ózbekstan Respublikası Bas ministri, onıń birinshi orınbasarı hám orınbasarları, Ózbekstan Respublikası ministrleri, mámleket komitetleriniń baslıqları, Qaraqalpaqstan Respublikası Ministrler Keńesiniń Baslıǵı kiredi.

Este saqlań!

Ózbekstanda Bas ministr dárejesine teń Vice-prezidentlik lawazımında Shukrulla Mirsaidov (1990—1992), Bas ministr lawazımında Abdulhoshim Mutalov (1992—1995), Ótkir Sultanov (1995—2003), Shavkat Mirziyoev (2003—2016)lar xızmet kórsetken. 2016-jılı 14-dekabrden Abdulla Aripov Bas ministr etip tastıyqlanǵan.

Sud hákimiyati. Sud hákimiyati — Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń 106-statyasına muwapıq, Ózbekstan Respublikasında sud hákimiyati nızam shıǵarıwshı hám atqarıwshı hákimiyatlardan, siyasiy partiyalardan, basqa jámaátlik birlespelerden ǵárezsiz halda is júrgizedi.

Ǵárezsizliktiń dáslepki jıllarında sud hákimiyati tarawında da reformalar ámelge asırıldı. Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası hám 2000-jılı qabıllanǵan «Sudlar haqqında»ǵı nızamı (jańa redakciyada) sud reformalarınıń huqıqıy tiykarı bolıp esaplanadı.

Sud sistemasındaǵı reformalardı eki dáwirge bóliw múmkin: 1) 1991—2016-jıllar; 2) 2017—jıldan keyingi dáwir. Dáslepki dáwirde

Ózbekstan Respublikası sud sistemasına bes jil múddetke saylanatuğın tóمندegi sudlar kirgen:

- ✓ Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyalıq sudı;
- ✓ Ózbekstan Respublikasınıń Joqarđı sudı;
- ✓ Ózbekstan Respublikasınıń Joqarđı xojalıq sudı;
- ✓ Qaraqalpaqstan Respublikası puqaralıq hám jinayat isleri boyınsha joqarđı sudları;
- ✓ Qaraqalpaqstan Respublikası xojalıq sudı;
- ✓ puqaralıq hám jinayat isleri boyınsha wálayat hám Tashkent qalası sudları;
- ✓ puqaralıq hám jinayat isleri boyınsha rayonlar aralıq, rayon, qala sudları;
- ✓ wálayatlar hám Tashkent qalasınıń xojalıq sudları;
- ✓ áskeriy sudlar.

Ayrıqsha sudlardı dúziwge jol qoyılmadı. Ózbekstan Respublikasında sud islerin júrgiziw ózbek tilinde, qaraqalpaq tilinde yaki tiyisli orındağı kópshilik xalıq sóylesetuđın tilde alıp barıladı.

Sudlardıń óz aldına hákimiyat sıpatında belgileniwinen maqset Ózbekstan Respublikasında insan huqıqı hám erkinlikleriniń qalıs organ sıpatında tek sud arqalı támiyinleniwine erisiw hám sudtı dáslepki jazalawshı organnan insan huqıq hám erkinliklerin tolıq qorğay alatuğın organğa aylandırıw bolıp esaplanadı.

Sudlar sud qararın orınlaw sıyaqlı ózlerine tiyisli bolmağan wazıypalardan azat etiledi. 2008-jılı 1-yanvardan mámlekette ólim jazası biykar etildi, puqaralardı qamaqqa alıwğa sankciya beriw huqıqı prokuraturadan sudlarğa ótkerildi. Mámleketimizde jinayıy jazalawdıń insanıyılıq huqıqıy sisteması dúzildi.

Reformalardıń ekinshi dáwiri Prezident Shavkat Mirziyoevtiń 2017-jılı 21-fevraldağı «Ózbekstan Respublikası Sud sisteması strukturasınıń tıp-tiykarınan jetilistiriw hám jumıs nátiyjeliligin arttırıw ilajları haqqında»đı pármanı tiykarında ámelge asırılmaqta.

Bul párman tiykarında Ózbekstan Respublikası Joqarđı sudı hám Joqarđı Xojalıq sudı biriktirilip, puqaralıq, jinayıy, hákimshilik hám ekonomikalıq sudtıń jumıs alıp barıwı salasındağı sud hákimiyatınıń birden bir joqarı uyımı — Ózbekstan Respublikası Joqarđı sudı shól-

kemlestirildi. Ózbekstan Respublikası Joqarǵı sudı Áskeriy quramı, Ózbekstan Respublikası Áskeriy sudı, okrug hám aymaqlıq áskeriy sudlar shtat birlikleri Ózbekstan Respublikası Qurallı Kúshleri quramınan Ózbekstan Respublikası Joqarǵı sudı sistemasına ótkizildi.

Este saqlañ!

2017-jılı Ózbekstan Respublikası Prezidenti tárepinen 2 mıń 700 sudlanıwshını, sonıń ishinde, jazanı ótew koloniyalarınan 956 adam túrli jaǵdaylar sebepli jınayat islegen, qılmısınan shın kewlinen pushayman bolǵan, dúzeliw jolın tańlaǵan, jasaw ornı hám jazanı ótew mákemesinen unamlı sıpatlama alǵan shaxslardı elimiz tariyxında birinshi ret keshirim beriw haqqında párman qabıl etildi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2016-jılı 21-oktyabrdegi «Sud-huqıq sistemasın jáne de reformalaw, puqaralardıń huqıq hám erkinliklerin isenimli qorǵaw kepilliklerin kúsheyttiriw ilajları haqqında»ǵı pármanına muwapıq, sudyalıq lawazımına tayınlaw (saylaw) múddetlerine keskin anıqlıq kirgizildi. Yaǵnıy, sudyalıq lawazımına birinshi mártebe tayınlaw bes jılǵa, ekinshi mártebe — on jıl, keyingisinde múddetsiz tayınlaw (saylanıw) imkanı jaratıldı. Bul sudyalardıń jası, tájiriybesi, kásiplik sheberligin esapqa alǵan halda uzaǵıraq múddetke xızmet kórsetiwine kepillik beriledi.

Ózbekstan Respublikası Qurallı Kúshleri. Elimiz gárezsizlikke erisken kúninen-aq Ózbekstan milliy mámleketshiligi, onıń aymaqlıq pütünligi, xalıqtıń tınısh hám paraxat turmısın támiyinlew mámleket siyasatınıń bas máselelerinen biri bolıp kún tártibine qoyıldı.

1991-jılı 19—21-avgust kúnleri burıńǵı awqam paytaxtı Moskva qalasında júz bergen mámleketlik awdarıspaǵı sebepli elimiz qáwipli jaǵdayǵa kelip qaldı. Usınday jaǵdayda elimizdiń aymaqlıq pütünligi, xalıqtıń tınıshlıǵı hám paraxatshılıǵın qurallı qorǵaw jolında jańa qádemler qoyıldı. Ózbekstan Prezidentiniń 1991-jılı 25-avgusttaǵı pármanı tiykarında Ózbekstan Ishki isler ministrliği, Mámleketlik qáwipsizligi komitetiniń respublika iqtıyarına ótiwi, SSSR Ishki isler ministrliginiń elimizdegi armiyaları Ózbekstan Prezidentine boysındırılıwı mine usınday birinshi qádemlerden boldı.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 1991-jılı 6-sentyabrdegi pármanına tiykarlanıp, Qorǵanıw isleri ministrliği dúzildi.

Ózbekstan Respublikası Oliy Kengashi 1992-jılı 10-yanvarda «Ózbekstan Respublikası aymağında jaylasqan SSSR Ishki isler ministriginiń áskeriy bólimleri hám oqıw mákemelerin Ózbekstan Respublikası ıqtıyarinı alıw haqqında»ǵı hám 14-yanvarda «Ózbekstan Respublikası aymağında jaylasqan áskeriy bólimler hám áskeriy oqıw mákemeleri haqqında»ǵı qararların qabıl etti. Usı qararlarǵa muwapıq, burıńǵı SSSR Qurallı Kúshleriniń respublika aymağında jaylasqan bólimleri, bólimsheleri, birlespeleri, áskeriy oqıw orınları, shólkemleri hám basqa áskeriy strukturaları nızamlı túrde Ózbekstan Respublikası yurisdikciyasına alındı. Bul qarar qabıl etilgen kún — 14-yanvar Ózbekstan Respublikasınıń 1993-jıldıǵı nızamına muwapıq «Watan qorǵawshıları kúni» dep járiyalandı.

Áskeriy ant

1992-jılı Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń pármanı menen Milliy qáwipsizlik xızmeti qaramağında Shegara áskerleri basqarması dúzildi.

Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń 93-statyasına muwapıq Prezident Qurallı Kúshlerdiń Joqarı Bas Sárkardası esaplanadı.

1995-jıldıń may ayında mámleket hám jámiyet qáwipsizligin támiyinlew maqsetinde Ózbekstan Respublikası Prezidenti janında Qáwipsizlik Keńesi dúzildi. Qáwipsizlik Keńesi Ózbekstan Respublikası Prezidenti janındaǵı másláhátlesiw uyımı esaplanadı. Ózbekstan

Este saqlań!

Ózbekstan Respublikası Qurallı Kúshleriniń tómendegi áskeriy okrugleri dúzildi:

1. Arqa-batis áskeriy okrug (Qaraqalpaqstan Respublikası, Xorezm wálayatı);
2. Qubla-batis arnawlı áskeriy okrug (Buxara, Nawayı, Qashqadarya hám Surxandarya wálayatları);
3. Oraylıq áskeriy okrug (Samarqand, Jizzax, Sırdarya wálayatları);
4. Tashkent áskeriy okrugi (Tashkent qalası hám Tashkent wálayatı);
5. Shıǵıs áskeriy okrugi (Andijan, Namangan, Fergana wálayatları).

Respublikası Prezidenti lawazımı boyınsha usı Keñestiń baslıǵı esaplanadı. Qáwipsizlik Keñesi óziniń májilislerine waqıtsha ráwishte Ózbekstan Respublikasındaǵı hárqanday lawazımlı shaxstı shaqırıwı múmkin. Keñes májilisi dawamında bildirilgen usınıs hám pikirler kópshiliktiń dawısı menen qabıllanadı hám mámleket Prezidenti tiyisli qarardı tastıyıqlaǵannan soń kúshke kiredi.

Este saqlañ!

2018-jılı 10-yanvarda Ózbekstan Respublikası Prezidenti janındaǵı Qáwipsizlik Keñesiniń dáslepki keñeytirilgen, ashıq, videokonferenciya jıynalısı bolıp ótti. Onda Ózbekstan Qurallı Kúshleriniń jawıngerlik jaǵdayǵa tayarlıǵı burıńǵı 5 kúnnen búgingi kúnde 3 saatqa jetkizilgeni aytıp ótildi.

Elimizde dáslepki ret 1996-jılı 24-aprelde Oliy Majlistiń besinshi sessiyasında maqullangán tórt bólim, jigirma segiz statyadan ibarat bolǵan «Milliy qáwipsizlik haqqında»ǵı Nızam joybarı dodalandı. Milliy qáwipsizlik sistemasın qalıplestiriw, milliy qáwipsizlikti támiyinlew boyınsha wazıypalar hám olardı ámelge asırıw principlerin huqıqıy normalarda belgilep beretuǵın, pútkilley jańa hújjet sıpatında kórip shıǵıldı. 1997-jılı avgust ayında Oliy Majlistiń IX sessiyasında Ózbekstan Respublikasınıń Milliy qáwipsizlik koncepciyası qabıllandı.

Shet el tájiriyesinde milliy qáwipsizlik degende kóbirek mámleketlik qáwipsizligi túsiniledi. Bul boyınsha Ózbekstan ózine tán jolına iye. Sonlıqtan, máselege bunday múnásibet milliy qáwipsizlik mashqalasınıń mánisin birqansha qısqartadı. Durıs, milliy qáwipsizlikte áskeriy hám mámleket qáwipsizligi máseleleri tiykarǵı orındı iyeleydi. Biraq milliy qáwipsizlik degende tek ǵana usılardıń ózi ǵana túsiniلمeydi.

Mámleketimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev baslaması menen 2018-jılı 9-yanvarda «Ózbekstan Respublikası Qorǵanıw doktrinası haqqında»ǵı nızam qabıllandı. Nızam globallasıw sharayatında xalıqaralıq hám regionallıq qáwipsizlikke qáwipler kúsheygen jaǵdayda geosiyasiy qarama-qarsılıq, kúsh jumsaw, sonıń ishinde, ǵalabalıq qırǵın quralın qollanıw itimalınıń artqanlıǵı, xalıqaralıq terrorism hám ekstremizmniń kúsheygenligi, málimleme orayında óz ara gürestiń kúsheygenligine qarsı tura alıw máselelerine kepillik beredi.

Ózińizdi sınań!

Qorǵanıw doktrinası — bul ...

Áskeriy okrug — bul ...

Qáwipsizlik Keńesi — bul ...

Shegara áskerleri — bul ...

Atamalar túsındirmesi:

Keshirim beriw — sud húkimi menen jaza tayınlangan shaxstı jınayıy juwapkershilikten azat etiw yaki berilgen jazanı jeńillestiriw. Ádette, keshirim beriw mámleket baslıǵınıń qararı menen ámelge asırıladı.

Referendum — (*lat.* — málim etiliwi zárúr bolǵan nárese) mámleket áhmiyetine iye bolǵan áhmiyetli máseleler boyınsha ótkiziletuǵın hám geyde nızam qabıl etiw ushın tiykar bolıp xızmet etetuǵın ulıwma xalıqlıq sorawı, dawıs beriw jolı menen xalıq pikirini anıqlaw.

Yurisdikciya — (*lat.* — sud qılıw, sud procesi) huqıqıy máselelerdi sheshiw, sudlaw jumısların alıp barıw huqıqı. Belgili mámleket organı wákillikleri sheńberindegi huqıq salası.

Doktrina — (*lat.* — táliymat, oqımıslılıq) ilimiy yaki filosofiyalıq táliymat, teoriya; tiykarǵı teoriyalıq yaki siyasiy kózqaras.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Ózbekstanda bir palatalı parlament xızmeti dáwirindegi ózine tánlik nelerden ibarat? Eki palatalı parlament dúziw zárúrligi nede?
2. Mámleket basqarıwında hákimiyat bóliniwi qanday áhmiyetke iye?
3. Ózbekstanda atqarıw hákimiyatına qaysı mámleket uyımları kiredi?
4. Ózbekstanda «Watan qorǵawshılar kúni» birinshi ret qaysı jıldı belgilendi?
5. Ózbekstanda sud isleri qaysı tillerde alıp barıladı?
6. Ministrler Kabineti hám onıń strukturasında qanday ózgerisler júz berdi?

II BAP. ÓZBEKSTANDA PUQARALÍQ JÁMIYETINIŇ QÁLIPLESIWÍ HÁM RAWAJLANÍWÍ

3-tema. Puqaralıq jámiyeti ideyasınıń rawajlanıw tariyxı

Jergilikli mámleketlik hákimiyat uyımları. Ózbekstanda demokratiyalıq huqıqıy mámleket qurıw procesinde kóplegen wazıypalar belgilengen edi. Eń áhmiyetli wazıypalardan biri respublikada mámleketlik hákimiyatınıń wákillikli hám puqaralardıń ózin-ózi basqarıw uyımlarınıń jańa sharayatlargá sáykes keletuǵın sistemasın jaratıw edi. Házirgi ámelde bolǵan jergilikli wákillikli uyımları xalıq deputatları Sovetleri negizinde shólkemlestirilgen. Biraq bular aldınǵı sistemadan demokratiyalıq mazmunı jaǵınan parıqlanadı.

1992-jılı 4-yanvarda «Ózbekstan Respublikasınıń jergilikli hákimiyat uyımların qayta dúziw haqqında»ǵı nızam qabıllandı. Bul nızam elimizde jergilikli hákimiyatınıń eki gárezsiz organı — **wákillikli** hám **atqarıw uyımları** sistemasına basshılıq etetuǵın hákimlik hám hákimler lawazımı engizildi.

Este saqlañ!

1992-jılı dáslepki ret Tashkent qalasında hám 12 wálayatta, 163 awıl rayonu hám 18 qala rayonında hám de 120 qalada hákimler tayınlandı hám tastıyıqlandı, olardıń apparatı — hákimiyatlar dúzildi.

Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń XXI babı «Jergilikli mámleketlik hákimiyatı tiykarları» dep atalıp, onda jergilikli hákimiyat uyımlarınıń sisteması, wazıypaları, dúziliw tártibi bekkemlendi. Konstituciyaǵa muwapıq, burınǵı jergilikli wákillikli uyımlarınıń atı Keńesler dep ózgarttirildi. Olardıń nátiyjeli islewin támiyinlew ushın wálayat, rayon hám qala xalıq deputatları Keńesleri dúzildi.

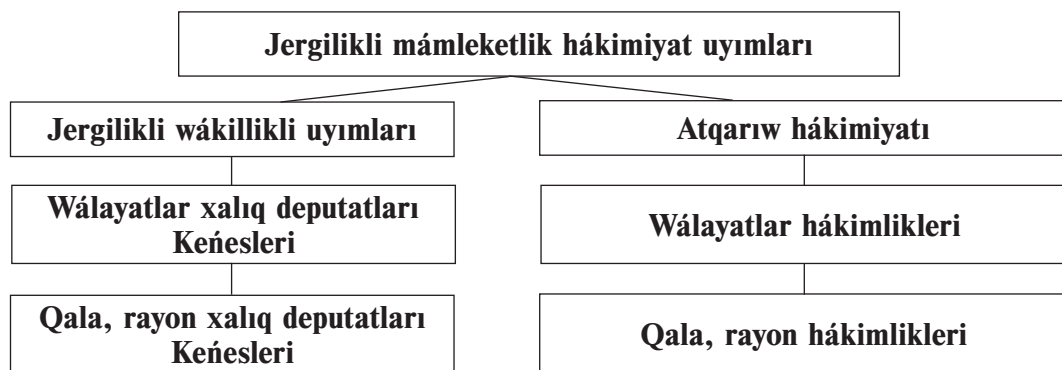
Ózbekstan Konstituciyası qabıl etilgenge shekem jergilikli wákillikli uyımlarınıń úsh buwınlı sisteması bar bolıp, olar:

- 1) wálayatlar hám de Tashkent qalası xalıq deputatları Keńesleri (Sovetleri) — joqarı buwın;
- 2) rayon, qala xalıq deputatları Keńesleri — orta buwın;
- 3) awıl, posyolka, mákan xalıq deputatları Keńesleri — tómengi buwın.

Konstituciya jergilikli wákillikli uyımlarınıń eki buwınlı sistemasın bekkemledi, yaǵnıy tómengi buwın alıp taslandı. Olardıń ornına puqaralardıń ózin-ózi basqarıw uyımları dúziletuǵın boldı.

Solay etip, Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyasına muwapıq, jergilikli mámleketlik hákimiyatı, hákimiyat uyımları eki gárezsiz uyımlarǵa — *wákillikli* hám *atqarıw* hákimiyatına bólinde.

Jergilikli wákillikli uyımlarına — xalıq deputatları Keńesleri kiredi. Olar óz jumısın jámáátlik (kollegial) tiykarda alıp baradı. Xalıq deputatları Keńesleri jumısınıń tiykarǵı shólkemlestiriwshilik-huqıqiy forması sessiya bolıp esaplanadı.

«Xalıq deputatları wálayat, rayon hám qala Keńeslerine saylaw haqqında»ǵı nızamǵa muwapıq, wákillik uyımlarına 21 jasqa tolǵan puqaralar saylanadı. Xalıq deputatları wálayat hám Tashkent qalası Keńeslerine 60 tan kóp bolmaǵan, rayon hám qala Keńeslerine bolsa 30 dan kóp bolmaǵan deputatlar 5 jıl múddetke saylanadı.

Atqarıw hákimiyatına — hákim hám onıń atqarıw apparatı kiredi. Hákim tiyisli aymaqta joqarı lawazımlı shaxs esaplanadı. Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń 101-statyasına muwapıq, hákimlerdiń wákillik múddeti — bes jıl.

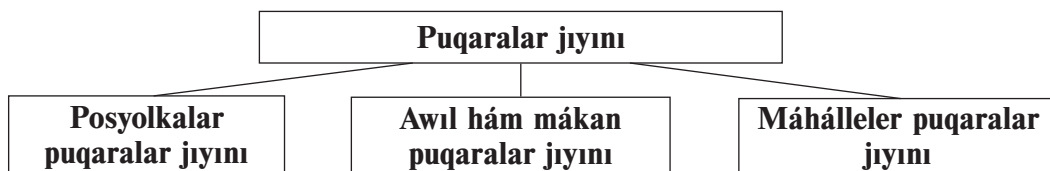
Wálayatlar hám Tashkent qalası hákimi Ózbekstan Respublikası Prezidenti tárepinen nızamǵa muwapıq tayınlanadı hám de lawazımınan azat etiledi. Rayon hám qalalardıń hákimleri tiyisli wálayat hákimi tárepinen tayınlanadı hám lawazımınan bosatıladı hám de tiyisli xalıq deputatları Keńesi tárepinen tastıyıqlanadı. Qalalardaǵı rayonlardıń

hákimleri tiyisli qala hákimi tárepinen tayınlanadı hám lawazımınan bosatıladı hám de xalıq deputatları qala Keñesi tárepinen tastıyıqlanadı. Rayonlıq bağınuwdağı qalalardıń hákimleri rayon hákimi tárepinen tayınlanadı hám lawazımınan bosatıladı hám de xalıq deputatları rayon Keñesi tárepinen tastıyıqlanadı. Wákillikli uyımları dúzilmeytuğın qalalıq bağınuwdağı rayonlarda hám rayonlıq bağınuwdağı qalalarda da hákimiyatlar shólkemlestirildi, olardıń apparatı — hákimiyat dúzildi. Wálayat hákimleri hám Tashkent qalası hákimi Ózbekstan Prezidentiniń sol orınlardağı wákili esaplanadı.

Jergilikli mámleketlik hákimiyat uyımları sud hákimiyatı uyımları, prokuratura, ishki isler uyımları, ádillik sıyaqlı huqıqtı qorgaw uyımları menen óz ara birgelikte jumıs alıp baradı.

Puqaralardıń ózin-ózi basqarıw uyımları. Ózbekstan Respublikası gárezsizlikke eriskennen keyin, Ózbekstanğa tán hám say puqaralardıń ózin-ózi basqarıw uyımları júzege keldi. Atap aytqanda, házirde derlik jáhanniń barlıq ellerinde bul institut jergilikli ózin-ózi basqarıw dep atalsa, Ózbekstanda bolsa puqaralardıń ózin-ózi basqarıwı dep ataladı.

Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası qabıllangannan keyin, puqaralardıń ózin-ózi basqarıw sistemasınıń huqıqıy negizi bekkemlendi. Konstituciyanıń 105-statyasına muwapıq, «Posyolka, awıl hám mákanlarda, sonday-aq, olar quramındağı máhállelerde hám de qalalardağı máhállelerde puqaralardıń jıyınları ózin-ózi basqarıw uyımları bolıp, olar eki yarım jil müddetke baslıqtı (aqsaqaldı) hám onıń másláhátshilerin sayladı».

Este saqlań!

1999-jılı «Puqaralardıń ózin-ózi basqarıw uyımları haqqında», 2004-jılı «Puqaralar jıyını baslıǵı hám onıń másláhátshilerin saylawı haqqında»ǵı Ózbekstan Respublikası nızamları qabıllandı. 2017-jılı Ózbekstan Respublikası Prezidenti «Máhálle institutın bunnan bılay da jetilistiriw ilajları haqqında»ǵı pármandı tastıyıqladı.

Solay etip, puqaralar jiyını belgili müddette toplanıp is júrgizetuđın ózin-ózi basqarıw quralı bolsa, baslıq, onıń másláhátshileri turaqlı xızmet kórsetiwshi struktura bolıp esaplanadı.

Prezidenttiń 2017-jıldıǵı pármanı tiykarında puqaralar jıyınlarınıń birlespesi sıpatında puqaralardıń ózin-ózi basqarıw uyımları xızmetin muwapıqlastırıp boyınsha Respublika keńesi dúzildi. Ózbekstan Respublikası Bas ministri, Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarǵı Keńesi Baslıǵı, wálayatlar hám Tashkent qalası, rayonlar hám qalalar hákimlerine tiyislisinshe Respublika keńesi, aymaqlıq keńeslerge jámáátshilik tiykarında basshılıq etiwi belgilendi. Respublika keńesinde shólkemlestiriwshilik isler hám metodikalıq máseleler boyınsha baslıq orınbasarı, sonday-aq, Respublika keńesi hám de aymaqlıq keńeslerde jaslar isleri, diniy-aǵartıwshılıq máseleler, qariyalar hám nuraniylardıń jumısları boyınsha baslıq orınbasarları lawazımları engizildi. Puqaralardıń ózin-ózi basqarıw uyımlarında jámáátshilik tiykarında xızmet kórsetetuđın puqaralar jıyını baslıǵınıń orınbasarı — jaslar máseleleri boyınsha másláhátshi lawazımı engizildi.

Óz betinshe jumıs.

Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası 99–105-statyaları mazmunın tema menen baylanıstırın. Mısallar keltiriń.

Saylaw sisteması. Ózbekstanda demokratiyalıq jámiyetke tán saylaw sisteması júzege keliwinde xalıqaralıq huqıq standartları hám talaplarına, aldınǵı shet el tájiriybesine tán saylaw nızamshılıǵı jaratılıwı úlken áhmiyetke iye.

Dáslep saylaw sistemasın jolǵa qoyıp maqsetinde «Ózbekstan Respublikasınıń referendumı haqqında» hám «Ózbekstan Respublikası Prezidenti saylawı haqqında» (1991-jıl 18-noyabr) nızam qabıllandı. XX ásirdiń 90-jıllarınıń basında saylawlar, saylaw ótkeriw tártipleri haqqında bir qatar nızamlar qabıllandı. Sonnan, «Ózbekstan Respublikası Oliy

2016-jılı 14-dekabrde saylangan Ózbekiston Respublikası Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev

Majlisine saylaw haqqında»ǵı, «Xalıq deputatları wálayat, rayon hám qala Keńeslerine saylaw haqqında»ǵı hám «Puqaralar saylaw huqıqlarınıń kepillikleri haqqında»ǵı nızamlar bar.

Saylawlar Oraylıq saylaw komissiyası tárepinen shólkemlestiriledi, komissiya 1998-jıldan baslap gárezsiz waqıtsha uyım sıpatında jumıs baslaǵan bolsa, 2014-jıldan baslap turaqlı uyım sıpatında dúzildi. Oraylıq saylaw komissiyası hám onıń aǵzaları óz jumısın hárqanday mámleketlik uyımları, jámaátlik birlespeleri hám lawazımlı shaxslardan gárezsiz ámelge asıradı.

Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası hám nızamlarda 18 jasqa tolǵan puqaralardıń saylaw huqıqına iye ekenligi, Ózbekstan Prezidenti saylawı, Oliy Majlis saylawı, xalıq deputatları wálayat, rayon hám qala Keńesleri saylawı ulıwma, teń, tuwrıdan-tuwrı saylaw huqıqı tiykarında jasırın dawıs beriw jolı menen ótkiziliwi bekkemlep qoyılǵan.

Hárbir puqara — saylawshı bir dawısqa iye. 35 jastan kem bolmaǵan puqara Ózbekstan Respublikası Prezidenti, 25 jasqa tolǵanlar Oliy Majliske, 21 jasqa tolǵanlar wálayat, rayon hám qala Keńeslerine deputat etip saylanıw huqıqına iye.

Ózińizdi sınań!

Puqaralar jıyını — bul ... Saylanıw jası — bul ... 1991-jıl — bul ...
Aqsaqal másláhátshileri — bul ... Saylaw jası — bul ... 2017-jıl — bul ...

Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyasına muwapıq, mámleket Prezident saylawı, Oliy Majlistiń Nızamshılıq palatasına hám de Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarǵı Keńesine, wálayatlar, rayonlar, qalalar mámleketlik hákimiyatı wákillikli uyımlarına saylaw tiyislisinshe olardıń konstituciyalıq wákillik múddeti tamamlanatuǵın jilda — dekabr ayı 3-on kúnliginiń 1-ekshembisinde ótkiziledi.

Ózbekstanda kóppartiyalıq sistemasınıń júzege keliwi. Kóppartiyalıq — jámiyet turmısında eki yaki onnan artıq partiyanıń xızmet júrgiziwi bolıp esaplanadı. Bul jaǵday demokratiyalıq jolǵa kirgen mámleket hám jámiyetlerge tán esaplanıp, jámiyet rawajlanıwı pikirlerdiń hár túrliligine tiykarlanadı. Jámiyette siyasiy partiyalardıń erkin jumıs islewi demokratiyalıq huqıqıy mámleket payda etiwdiń tiykarǵı girewi bolıp esaplanadı.

Házirgi dáwir dúnya júzindegi demokratiyanıń tiykarǵı normalarınan biri saylawlardıń kóppartiyalıq tiykarında ótkeriliwi bolıp esaplanadı. Ğárezsizlik dáwirinde dúzilgen dáslepki siyasiy partiya bul — *Ózbekstan Xalıq demokratiyalıq partiyası bolıp* esaplanadı. Partiyaǵa 1991-jıldıń noyabrinde tiykar salındı. Onıń maqseti sociallıq qorǵawǵa mıtáj xalıq qatlamı máplerin qorǵawǵa qaratılǵan. Bul partiya dúzilgeninen házirgi kúnge shekem bes ret Prezident saylawlarında hám de parlament saylawlarında qatnasıp, parlamentte óz frakciyasın dúziwge eristi.

Óz betinshe jumıs.

Qosımsha ádebiyatlardan paydalanǵan halda, bir topar oqıwshılar Ózbekstan XDPnıń Prezident saylawında qatnasqan jılların sanap shıǵadı hám táriyipleydi. Ekinshi topar partiyanıń Oliy Majliske saylawlarda qatnasıwı boyınsha tap usı wazıpanı orınladı.

Ózbekstanda kóppartiyalıqtıń rawajlanıw tariyxında óz ornına iye partiyalardan jáne biri Ózbekstan «*Vatan taraqqiyoti*» partiyası boldı. Bul partiya 1992-jılı dúzilgen. 1999-jılı «Fidokorlar» milliy demokratiyalıq partiyası shólkemlestirildi. Ol Ózbekstan pidákerleri maqsetleri hám umtılıwların qollap-quwatlaytuǵın siyasiy birlespe sıpatında dúnyaǵa keldi. 2000-jılı aprelda «*Vatan taraqqiyoti*» partiyası hám «*Fidokorlar*» milliy-demokratiyalıq partiyasınıń qospa qurıltayı bolıp, onda hár eki partiya háreketi, xızmet baǵdarlamasınıń birdeyligi dodalandı, olardıń birlesip islewleri maqsetke muwapıq, degen juwmaq tiykarında eki partiya birlesti.

Ğárezsizliktiń dáslepki jıllarında dúzilgen partiyalardan jáne biri bul — *Ózbekstan «Adolat» social-demokratiyalıq partiyası* bolıp esaplanadı. Ol 1995-jılı fevralda dúzilgen. Social-demokratiyalıq partiyalardıń tiykarǵı maqseti jámiyettegi sociallıq mashqalalardı sheshiwge qaratılǵan. Partiya sonıń ushın da rawajlanǵan ellerdegi social-demokratiyalıq baǵdardaǵı partiyalar menen baylanıslardı jolǵa qoyıwǵa hám xalıqaralıq social-demokratiyalıq háreketlerde belsendi qatnasıwǵa

umtilmaqta. Ózbekstan «Adolat» social-demokratiyalıq partiyası orta topar hám járdemge mútáj xalıq qatlamına súyenedi, olardıń siyasiy hám jámiyetlik erklerin kórsetiwge umtiladı.

Ğárezsizlik jıllarında dúzilgen partiyalardan jáne biri — bul *Ózbekstan «Milliy tiklanish» demokratiyalıq partiyası* bolıp esaplanadı. Bul partiya 1995-jılı iyunde dúzilgen. Ózbekstan «Milliy tiklanish» demokratiyalıq partiyasınıń tiykarǵı maqset-wazıypası milliy úrp-ádetlerdi hám qádiriyatlardı saqlawdan ibarat. 2008-jılı iyunde Ózbekstan «Fidokorlar» milliy demokratiyalıq partiyası hám Ózbekstan «Milliy tiklanish» demokratiyalıq partiyasınıń birlesiw qurıltayı bolıp, onda Ózbekstan «Milliy tiklanish» demokratiyalıq partiyası hám «Fidokorlar» milliy demokratiyalıq partiyasınıń birlestiriw haqqındaǵı másele kórildi. Qurıltayda partiyalardıń maqsetli baǵdarlamalıq wazıypalarınıń mazmun-mánisi boyınsha bir-birine jaqınlıǵı aytıp ótildi hám olar birlestirildi.

Ózbekstan siyasiy sistemasında ózine tán orınǵa iye bolıp úlgergen *Ózbekstan Liberal-demokratiyalıq partiyası (ÓzLiDeP)* 2003-jılı noyabrde dúzilgen. Ózbekstan Liberal-demokratiyalıq partiyası ulıwma milliy siyasiy shólkem sıpatında múlkdarlar qatlamı, kishi biznes, fermerlik hám diyqan xojalıqları wákilleri, óndiristiń joqarı bilimli qánigeleri hám basqarıw xızmetkerleri, isbilermenler máplerin gózleydi hám qorǵaydı.

Ózbekstan Respublikasında siyasiy partiyalardıń ótken jıllar dawamındaǵı jumısına názer taslaytuǵın bolsaq, olardıń rawajlanıwı ushın huqıqiy tiykar jaratılǵanın kóremiz. Sonıń ishinde, Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası, «Siyasiy partiyalar haqqında»ǵı, «Siyasiy partiyalardı qarjılandırıw haqqında»ǵı nızamlar hám de «Mámleket basqarıwın jańalaw hám jáne de demokratiyalastırıw hám de eldi modernizaciyalawda siyasiy partiyalardıń rolin kúsheyttiriw haqqında»ǵı Konstituciyalıq nızamı usılar qatarınan. Siyasiy partiyalardıń jámiyette qanshelli dárejege iye ekenligin belgilewshi tiykarǵı norma — bul olardıń

mámleketlik hákimiyatı wákillikli uyımlarına bolatuğın saylawlarda qanday nátiyjelerge eriskenligi esaplanatuğınlığı tábiyiy.

Ózbekstan ekologiyalıq háreketi. 2008-jılı Ózbekstan Respublikasınıń «*Saylaw haqqındağı nızam hújjetleriniń jetilistiriliwi múnásibeti menen Ózbekstan Respublikasınıń ayırım nızamlarına ózgeris hám qosımshalar kirgiziw haqqında*»ğı nızamı qabıllandı. Oğan muwapıq, Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisiniń Nızamshılıq palatasına bes jil müddetke 135 deputat saylanıp, Nızamshılıq palatasınıń 15 deputatı Ózbekstan ekologiyalıq háreketinen, óziniń ishki qurılıtayınan saylanıwı belgilendi. Usı Nızam tiykarında Oliy Majlistiń Nızamshılıq palatasındağı deputatlarınıń sanı 150 deputattan ibarat boldı.

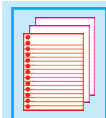

Ózbekstan ekologiyalıq háreketi 2008-jılı avgustta dúzilgen. Ózbekstan ekologiyalıq háreketi óz jumısın puqaralardıń házirgi hám keleshek áwladtıń qolaylı qorshağan ortalıq sharayatında jasawı, xalıqtıń densawlıgın jaqsılaw, barlıq tábiyiy resurslardı qorgaw hám olardan aqılğa muwapıq paydalanıw huqıqların hám de olarğa sózsiz ámel etiliwin támiyinlewge qaratılğan jańalanıw proceslerin jáne de tereńlestiriwde jámiyettiń bar kúsh hám jigerin jumsawğa qaratqan.

Este saqlañ!

2017-jılı 22-dekabrde Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń Oliy Majliske Bildiriw xatı járiyalandı. Bul Bildiriw xatında Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisiniń Nızamshılıq palatasındağı 15 deputatlıq ornı belgilep qoyılmastan, Ekologiyalıq háreket basqa partiyalar menen teń básekige kirirken halda, saylawlar arqalı deputatlıq ornına erisiwi lazımlığı usınıs etildi.

Atamalar túsindirmesi:

Partiya — (*lat.* partito — bólek, bólim) ideyalıq jaqtan pikirles, mápleri bir bolğan adamlar toparınan ibarat, belgili sociallıq topar yaki qatlamlardıń máplerin qorgawshı siyasiy shólkem.

Modernizaciya — (modern — zamanagóy) jańalanıw, zamanagóy; mámleket, jámiyet, ekonomika, texnologiya hám basqa tarawlardıń jańalanıwı, jańa metodlar, ashılıwlardıń qollanıwı tiykarındağı ózgerisler.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Jergilikli mámleketlik hákimiyatı organların sanań. Olar óz jumısın qaysı nızamlar tiykarında alıp baradı?
2. Saylaw sistemasındaǵı sońǵı ózgerisler haqqında nelerdi bilesiz?
3. Jergilikli hákimiyat hám jergilikli wákillikli uyımı ortasında qanday ayırmashılıq hám baylanıslar bar?
4. Siyasiy partiyalar jumısı boyınsha tómendegi kesteni toltırın.

Partiya	Ózbekstan XDP	«Adolat» SDP	ÓZMTDP	ÓzLiDeP
Dúzilgen jılı				
Ideyası				

4-tema. Ózbekstanda puqaralıq jámiyeti rawajlanıwınıń tiykarǵı basqıshları hám perspektivaları

Kúshli mámleketten — kúshli jámiyetke qaray. 2000-jıldan búgingi künge shekem bolǵan dáwirdi qamtıp alǵan basqıshqa elde jedel demokratiyalıq jańalanıw hám modernizaciyalaw procesleri baqlandı. Usı basqıshtıń tiykarǵı wazıypası etip milliy mámleketshilik tiykarların bekkemlewe qaratılǵan kúshli mámleketten — kúshli puqaralıq jámiyetine basqıshpa-basqısh ótiw máselesi qoyıldı. Eldiń siyasiy hám ekonomikalıq turmısında demokratiyalastırıw hám liberallastırıw procesleri tereńlesti, insan haq-huqıqları hám erkinliklerin qorgawshı ǵárezsiz sud sisteması bekkemlendi, puqaralıq jámiyeti tiykarları rawajlandı, puqaralardıń ekonomikalıq hám siyasiy belsendiligi artıp bardı. Islam Karimov tárepinen elde puqaralıq jámiyetin qalıplestiriw hám demokratiyalıq reformalardı jáne de tereńlestiriw koncepciyası islep shıǵıldı. Usı basqısh mámleketlik hákimiyatı hám basqarıwın jáne de demokratiyalastırıw, sud-huqıq sisteması, málimleme tarawın reformalaw, sóz erkinligin támiyinlew, saylaw nızamshılıǵın jetilistiriw, ekonomikanı liberallastırıwǵa qaratılǵan demokratiyalıq bazar reformaların tereńlestiriwge qaratılǵanlıǵı menen xarakterlenedi.

2002-jılı bolıp ótken Oliy Majlistiń IX sessiyasında mámlekettiń Birinshi Prezidenti Islam Karimov áne usı reformalardı ámelge asırıwdıń jańa principlerin ortaǵa tasladı. Onda reformalarǵa tiyisli jetti másele — tiykarǵı baǵdar belgilep berildi.

Tiykargı baǵdarlardan biri jámiyet turmısında mámleketlik emes hám kommerciyalıq emes shólkemlerdiń ornı hám rolin arttırıw arqalı puqaralıq jámiyetin qurıw proceslerin tereńlestiriw, «Kúshli mámleketten — kúshli jámiyetke qaray» principin ámelge asırıw bolıp esaplanadı.

Mámleket siyasatınıń bas jolı huqıqıy, demokratiyalıq mámleketti júzege keltiriw, nızam aldında hámmeniń teńligin támiyinlew, «puqara — jámiyet — mámleket» principin engiziw, áne usı jol menen puqaralıq jámiyetin júzege keltiriw boldı.

Elimizde demokratiyalıq reformalardı jáne de tereńlestiriw hám puqaralıq jámiyetin rawajlandırıw koncepciyası. Islam Karimovtıń 2010-jılı 12-noyabrde bolıp ótken Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisi Nızamshılıq palatası hám Senatınıń qospa májilisindegi «Elimizde demokratiyalıq reformalardı jáne de tereńlestiriw hám puqaralıq jámiyetin rawajlandırıw koncepciyası» temasındaǵı bayanatı ámelge asırılǵan reformalardı esap-kitap etiw hám de jámiyet hám mámleket turmısınıń barlıq tarawların jáne de rawajlandırıw baǵdarların belgilep alıw kózqarasınan úlken áhmiyetke iye boldı. Usı Koncepciyada elimizde puqaralıq jámiyeti hám huqıqıy mámleket qurıw boyınsha ámelge asırılǵan jumıslar tolıq talqılanıp, bul baǵdardaǵı demokratiyalıq reformalardı jáne de tereńlestiriw hám izshil dawam ettiriw boyınsha áhmiyetli wazıypalar belgilep berildi.

Mámleketlik hákimiyatı hám basqarıwın demokratiyalastırıw boyınsha Konstituciyanıń 78, 89, 93, 96, 98-statyalarına ózgerisler kirgizilip, oǵan tiykarlanıp Bas Ministr kandidaturası saylawlarda (Oliy Majlis) eń kóp deputatlıq orınların alǵan siyasiy partiya yaki teń muǵdarda kóp orın alǵan siyasiy partiyalar tárepinen usınıladı, Prezident usınılǵan

Este saqlañ!

Koncepciya altı bólimnen ibarat bolıp, onda mámleketlik hákimiyat hám basqarıwın demokratiyalastırıw, sud-huqıq sisteması, málimleme tarawın reformalaw, málimleme hám sóz erkinligin, saylaw huqıqı erkinligin támiyinlew hám saylaw nızamshılıǵın rawajlandırıw, puqaralıq jámiyeti institutların qalıplestiriw hám rawajlandırıw, bazar ekonomikasın liberallastırıwdı jáne de tereńlestiriw boyınsha áhmiyetli wazıypalar belgilengen.

kandidaturanı kórip shıǵıp 10 kún múddet ishinde Oliy Majlis palataları tárepinen kórip shıǵıw hám tastıyıqlawı ushın usınatuǵın boldı.

Sud-huqıq sistemasın reformalaw tarawında advokatura institutı jetilistirildi hám onıń gárezsizligi jáne de bekkemlendi. Jinayıy jazalardı liberallastırıp múnásibeti menen jinayatlar klassifikaciyası ózgerttirildi. Sankciya beriw huqıqı sudlarǵa ótkiziledi.

«Mámleketlik hákimiyatı hám basqarıwı uyımları jumısınınıń ashıqlıǵı haqqında», «Teleradioesittiriwler haqqında», «Galaba xabar quralları xızmetiniń ekonomikalıq tiykarları haqqında», «Galaba xabar quralların mámleket tárepinen qollap-quwatlaw kepillikleri haqqında»ǵı nızamlardı qabıllaw belgilendi. Nátiyjede, málimleme tarawın reformalaw, málimleme hám sóz erkinligin támiyinlew tarawında mámlekette usı tarawǵa tiyisli 10 ǵa jaqın nızam hújjetleri qabıllandı.

Ózbekstanda saylaw huqıqı erkinligin támiyinlew hám saylaw nızamshılıǵın rawajlandırıw tarawında saylaw nızamshılıǵı jetilistirilip, saylaw sisteması izshil hám basqıshpa-basqısh liberallastırıp barıldı. Múddetinen aldın dawıs beriw mashqalasın sheshiw, uchastka saylaw komissiyaları xızmetiniń áshkaralıǵın támiyinlew boyınsha ámeldegi nızam hújjetlerine ózgerisler kirgiziw belgilendi.

Házirgi waqıtta elimizde 9 mıńnan aslam mámleketlik emes shólkemi bar. 29 xalıqaralıq hám shet el húkimetlik emes shólkemleriniń filial hám wákillikxanaları xızmet júrgizbekte. 2017-jılı «Nuranıy» fondı, Jaslardı awqamı, Ózbekstan fermer, diyqan xojalıqları hám úy qaptalı jer iyeri keńesi, Sawda-sanaat palatası, Ózin-ózi basqarıw uyımları xızmetin muwapıqlastırıp boyınsha Respublikalıq keńesi sıyaqlı mámleketlik emes kommerciyalıq emes shólkemleri xızmetin jetilistiriw hám olardı qollap-quwatlawǵa qaratılǵan ayrıqsha párman hám qararlar qabıllandı.

Xalıq penen sáwbetlesiwdiń jolǵa qoyılıwı. 2016-jılı dáslepki ret elimiz xalqı hám húkimettiń tuwrıdan-tuwrı sáwbetlesiwı jolǵa qoyıldı. Usı jıldıń sentyabr ayında Bas ministrdiń (pm.gov.uz elektron mánzilinde) virtual qabıllawxanası ashıldı. 2017-jıldıń «Xalıq penen sáwbetlesiw hám insan mápleri jılı» dep járiyalanıwı bul tarawdaǵı jumıslardı tezlestirdi.

Prezident Shavkat Mirziyoevtiń 2016-jılı 28-dekabrdegi «Fizikalıq hám yuridikalıq shaxslardıń múrájáátleri menen islew sistemasın tıptiykarınan jetilistiriwge tiyisli ilajlar haqqında»ǵı Pármanına muwapıq

Xalq qabillawxanalari düzildi. Onıń xızmetkerleri bolsa Ózbekstan Respublikasınıń Prezidenti rezidenciyasınıń xızmetkerleri esaplanıwı belgilep qoyıldı. 2017-jılı dekabrde Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası qabıl etiliwiniń 25 jıllıǵına arnalǵan saltanatlı máresimdegi bayanatında Xalq qabillawxanalari negizinde, Prezident janında ayrıqsha struktura — Operativ mámleketlik xızmetleri agentligin shólkemlestiriw ideyasın alǵa súrdi.

Pikirlesin!

Virtual qabillawxanası ashılıwınıń zárúrligin nelerde kóresiz? Qosımsha maǵlıwmatlardan paydalanǵan halda, internettiń pm.gov.uz mánzilindegi «PM» qısqartpasınıń mazmunın túsindirin.

Bir jil dawamında sınaqtan ótip, barǵan sayın jetilistirilip barılǵan usı mexanizm dúnya jámiyetshiligine demokratiya jolındaǵı tabıslarımızdan biri sıpatında kórsetildi. Prezident Shavkat Mirziyoev Birlesken Milletler Shólkemi Bas Assambleyasınıń 72-sessiyasında xalq hákimiyatın atına emes, bálkim ámelde engiziw mexanizmlerin bekkemlewdi global maqset sıpatında belgilep, elimizdiń barlıq aymaǵında Prezidenttiń virtual hám Xalq qabillawxanalari düzilgenin hám de házirgi künge shekem bir millionnan artıq puqaralarımız bul qabillawxanalar arqalı ózleriniń áhmiyetli mashqalaların sheshkenin aytıp ótti.

2017—2021-jılları mámleketti rawajlandırıwdıń bes tiykarǵı baǵdarı boyınsha Háreketler strategiyası. Elimizde gárezsizlik jıllarında ámelge asırılǵan keń kólemlı reformalar milliy mámleketshilik hám suverenitetin bekkemlew, qawipsizlik hám huqıq-intizamdı, elimiz shegaralarınıń qolqatılmaslıǵın, jámiyette nızam üstinligin, insan huqıq hám erkinliklerin, milletleraralıq tatıwlıq hám diniy keńpeyillik ortalıǵın támiyinlew ushın áhmiyetli tiykar boldı.

Sonıń menen birge, elimiz basıp ótken rawajlanıw jolınıń analizi, búgingi künde dúnya bazarınıń talabı keskin ózgerip, globalasıw sharayatında báseki kúsheyip baratırǵanı elimizdi jáne de tez pátler

Este saqlañ!

Háreketler strategiyasında mámleketti jáne de rawajlandırıw boyınsha 5 tiykarǵı baǵdarı keltirilgen:

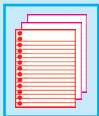
- I. Mámleketlik hám jámiyetlik sistemanı jetilistiriw (aspan kók reń — aspan hám taza suw belgisi, Amir Temur mámleketi bayraǵınıń reńi).
- II. Nızam ústinligin támiyinlew hám sud-huqıq sistemasın bunnan bılay da reformalaw (sıyareń — nızam ústinligi hám ar-namışlılıq belgisi);
- III. Ekonomikanı rawajlandırıw hám liberallastırıw (altın reń — ekonomikanı rawajlandırıw elementleri esaplangan kúsh-qúdiret hám baylıq belgisi);
- IV. Sociallıq salanı rawajlandırıw (qızıl reń — turmıs hám xalıqtıń múnásip turmıs tárizin támiyinlew belgisi);
- V. Qáwipsizlik, diniy keńpeyillik hám milletleraralıq tatıwlıq, óz ara paydalı hám ámeliy sırtqı siyasat (aq reń — tınıshlıq súyiwshilik siyasatı elementleri esaplangan tınıshlıq hám páklik belgisi).

menen rawajlandırıw ushın tolıq jańasha baǵdardı islep shıǵıwdı talap etti. Mámleketimizdiń 2016-jılı saylangan Prezidenti Shavkat Mirziyoevtiń baslaması menen alıp barılıp atırǵan reformalar nátiyjesin jáne de arttırıw, mámleket hám jámiyettiń hár tárepleme, jedel rawajlanıwı ushın shárt-sharayatlar jaratıw, elimizdi modernizaciyalaw hám de turmıstıń barlıq tarawların liberallastırıw boyınsha tiykarǵı baǵdarlardı ámelge asırıw maqsetinde Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jılı 7-fevraldaǵı pármanı menen 2017—2021-jılları Ózbekstan Respublikasını rawajlandırıwdıń bes tiykarǵı baǵdarı boyınsha Háreketler strategiyası tastıyıqlandı.

Strategiya áhmiyetli hám de xalıq hám isbilermenlerdi táshwishke salatuǵın máselelerdi kompleks úyreniw, nızamshılıq, huqıqtı qorgaw ámeliyatı hám shet el tájiriyesin talqılaw juwmaqları boyınsha islep shıǵılǵan.

Háreketler strategiyası 5 basqıshta ámelge asırılıp, olardıń hárbiri boyınsha jıl atalıwınan kelip shıqqan halda, óz aldına bir jıllıq mámleketlik baǵdarlamasını tastıyıqlawdı názerde tutadı.

Háreketler strategiyasını ámelge asırıw boyınsha Prezident bassılıq etetuǵın 14 adamlıq Milliy komissiya dúzilip, bul hújjette belgilengen wazıpalardıń óz waqtında sapalı orınlanıwın qadaǵalaytuǵın boldı.

Atamalar túsindirmesi:

Konsepciya — qanday da bir tarawdı rawajlandırıwǵa qaratılǵan keń kólemlı joybar yaki kózqaraslar jıynaǵı.

Sankciya — huqıqtanıwshılıqta huqıq buzıwshılıqqa qarata qollanılatuǵın hám onıń ushın belgili nátiyjeler keltiriwshi shara.

Strategiya — uzaqqa barıwshı tásir quralları hám metodları; maqsetti perspektivalı dinamikalıq anıqlap alıw.

Soraw hám tapsırmalar:

1. «Kúshli mámleketten — kúshli puqaralıq jámiyetke qaray» súrenin túsindiriń.
2. Prezidentimizdiń 2016-jılı 28-dekabrdegi «Fizikalıq hám yurudikalıq shaxslardıń múrájáátleri menen islew sistemasın tıp-tiykarınan jetilistiriwge tiyisli ilajlar haqqında»ǵı pármanında neler názerde tutılǵan?
3. Xalıq qabıllawxanalarınıń wazıypaları nelerden ibarat?
4. «Elimizde demokratiyalıq reformalardı tereńlestiriw hám puqaralıq jámiyetin rawajlandırıw koncepciyası» neshe bólimnen ibarat?
5. Qosımsha ádebiyatlardan paydalanıp, Háreketler strategiyasın ámelge asırıw boyınsha Milliy komissiya quramın anıqlań.

III BAP. ÓZBEKSTANDA EKONOMIKALÍQ REFORMALAR HÁM SOCIALLÍQ SIYASAT

5-tema. Ózbek modeliniń islep shıǵılıwı. Ekonomikalıq reformalardıń baslanıwı

Ózbekstanda bazar qatnasıqlarına ótiwdiń ózine tán jolı, rawajlanıwdıń «Ózbek modeli». Ózbekstan ğárezsizlikke erisken waqıtta social-ekonomikalıq jaǵday oǵada qıyın edi. Ğárezsizlikti qolǵa kirgizgen Ózbekstan sovet dúzimi dáwirindegi ekonomika tiykarın quraǵan rejelestiriwshi siyasattan waz keshti hám bazar ekonomikası jolın tańladı. Jáhán tájiriybesiniń kórsetiwinshe, dúnyadaǵı barlıq eller ushın birdey rawajlanıw jolı, birdey standart bolıwı múmkin emes. Hárbir mámleket óziniń tariyxıy rawajlanıw dástúrleri, milliy ózgesheliklerin esapqa alǵan halda, óz jolı, óz modelin islep shıǵıwı lazım. Ózbekstanda áne usı ulıwma baǵdarlama hám ulıwma nızamshılıq normaları tiykarında bazar ekonomikası qatnasıqlarına tiykarlangan óz jolın tańlap aldı.

Este saqlań!

Ózbekstannıń bazar qatnasıqlarına ótiw jolına tiyisli Islam Karimov tárepinen islep shıǵılǵan bes princip: 1. Ekonomikanıń siyasattan ústinligi, onı ideologiyalıq boslıqtan saqlaw. 2. Mámleket bas reformator hám ekonomikalıq ózgerislerdiń baslamashısı. 3. Nızam ústinligi, nızam aldında hámmeniń teńligi. 4. Kúshli sociallıq siyasat júrgiziw, xalıqtıń járdemge mútáj qatlamların sociallıq qorǵawdıń ústinligi. 5. Bazar ekonomikasına basqıshpa-basqısh, izshil túrde ótiw sıyaqlılar tiykar etip alındı.

Bazar qatnasıqlarına ótiwdiń dáslepki dáwirinen respublika húkmeti hám Prezidenti tárepinen bir qatar huqıqiy hújjetler qabıllandı. Ğárezsizliktiń dáslepki jıllarında xalıqtı sociallıq qorǵawǵa qaratılǵan mayıplardı sociallıq qorǵaw, mámleketlik penciya támiynatı, tutınıwshılardıń huqıqların qorǵaw, puqaralardıń densawlıǵın saqlaw haqqında hám basqa sol sıyaqlı respublika nızamları, húkimet qararları hám Prezident pármanları qabıllandı.

Ekonomikalıq reformalardı basqarıw sistemasınıń payda bolıwı. Bazar infrastrukturasınıń qalıplesiwi. Ekonomikanı reformalawdıń tiykarǵı strategiyalıq maqseti — adamlar turmısı hám xızmeti ushın zárúr shárt-sharayatlardı támiyinleytuǵın, kúshli hám turaqlı rawajlanıp barıwshı ekonomikalıq sistemanı payda etiw. Bazar qatnasıqlarına ótiwdiń birinshi basqıshı ğárezsizlik kúninen milliy valyutanı aylanısqa kirgiziwge shekemgi waqıttı óz ishine aladı. Birinshi basqıshında eki tiykarǵı wazıypa sheshildi. Birinshiden, hákimshilik-buyırıqpazlıq sisteması saplastırıldı, jetispewshilikke shek qoyıldı hám ekonomika turaqlastırıldı. Ekinshiden, bazar qatnasıqlarınıń huqıqiy negizleri qalıplestirildi.

Ózbekstanda bazar ekonomikasına tiykarlangan jámiyettiń huqıqiy-ekonomikalıq negizleri Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyasında óz kórinisin taptı. Reformalardıń birinshi basqıshında Oliy Kengash tárepinen ekonomikaǵa tiyisli 100 den artıq nızamlar qabıllandı. Sonday-aq, menshiklestiriw waqtında jeńillikler sisteması jaratıldı. Menshiklestirilip atırǵan kárxana miynet jámáátiniń xızmetkerlerine akciyalardı jeńilletilgen shártler menen satıp alıw imkanıyatı berildi. Gónergen tiykarǵı fondlar, jámiyetlik infrastruktura obyektleri jańa mülkdarlarǵa biypul tapsırıldı. Awıl xojalıǵı mámleketlik xojalıqlarınıń mal-mülki,

fermalar, bağlar hám júzimzarlıqlar jeñilletilgen shártler tiykarında menshiklestirildi.

Mámleket mülkin menshiklestiriw zárúrligi bazar ekonomikasi qatnasıqlarına tiykarlangan jámiyetti dúziwdiñ tiykarǵı shárti bolıp esaplanadı. Ózbekstanda chek quralı menen menshiklestiriw ideyasınan waz keshildi, mámleket mal-mülki jaña mülkdarǵa tek satıw jolı menen ǵana mülkshiliktiñ basqa formasına aylandırıla baslandı. Ózbekstan Oliy Kengashi 1991-jılı 18-noyabrde «Mülkti mámleket iyeliginen shıǵarıw hám menshiklestiriw haqqında»ǵı nızam qabıllandı. Dáslepki basqısh menshiklestiriw procesi ulıwma úy-jay fondın, sawda, jergilikli sanaat, xızmet kórsetiw kárxanaların hám de awıl xojalıq ónimlerin tayarlaw sistemasın qamtıp aldı. Ózbekstan Respublikasında menshiklestiriw procesin shólkemlestiriw hám oǵan bassılıq etiw maqsetinde 1992-jılı fevralda Mámleket mülkin basqarıw hám menshiklestiriw Mámleketlik komiteti dúzildi. 1994-jılı ol Mámleket mülkin basqarıw hám isbilermenlikti qollap-quwatlaw Mámleketlik komitetine aylandırıldı. Kishi menshiklestiriw 1994-jılı-aq tamamlandı. Mülkti mámleket iyeliginen shıǵarıw hám menshiklestiriwge tiyisli 20 dan artıq normativlik hújjet qabıllandı. 1995-jılı xalıq xojalıǵında ǵalaba menshiklestiriwler dáwiri boldı. 1998-jılǵa kelip menshiklestirilgen kárxanalar tarmaǵı keskin kóbeygenligi menen xarakterlenedi. Mámleketlik mülkti menshiklestiriw boyınsha elimizde alıp barılǵan ámeliy jumıslar nátiyjesinde elde kóp ukladlı ekonomika hám mülkdarlar klası júzege keldi.

Ózbekstan Respublikası bul dáwirde óz valyutasına iye emesligi, aylanısta bolsa 1961—1992-jılları shıǵarılǵan rubldiñ bolǵanlıǵı, ayırım azıq-awqat hám sanaat ónimlerine óziniñ ózine túser bahasına qaranda arzan baha belgilengenligi ushın olardı respublikadan tısqarıǵa alıp shıǵıp ketiw kúsheye basladı hám elimizde xalıqtı tiykarǵı tutınıw ónimleri menen támiyinlewde qıyınshılıqlar júzege keldi.

Óziñizdi sınañ!

Ekonomikalıq-hákimshilik shólkemler — bul ... Bes princip — bul ...

Menshiklestiriw procesi — bul ... Reforma basqıshları — bul ...

Milliy valyutanıñ qabıl etiliwi. Ózbekstan mámleketlik ǵárezsizligin qolǵa kirgizip, óziniñ milliy valyutasın aylanısqa kirgiziwge kiristi.

Biraq bul process ushın málim waqıt, tájiriye kerek edi. Sol sebepli, Ózbekstan 1991—1993-jılları burınǵı Awqamnan qalǵan rubl zonasında bolıp turdı. Biraq sovetlerden keyingi mákanda jalpı ishki ónim islep shıǵarıwdıń keskin tómenlewi nátiyjesinde rubldıń qádiri de usıǵan sáykes túrde túsip bardı. Ózbekstan aylanısqa jańa milliy valyuta kirgiziw isine keskin kiristi. 1992-jılı-aq aylanısqa shıǵarıwǵa mólsherlengen sum—kupon nusqaları tayarlandı hám 1993-jılı 1-noyabrde Ózbekstanda sum—kupon aylanısqa kirgizildi. Onıń kursı aldın aylanısta bolǵan rublge teńlestirilgen edi. Ózbekstan basshılıǵı sum—kuponlar tiykarında zárúr tájiriye arttırdı, haqıyqı milliy valyutani engiziw ilajların kórdi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Ózbekstan Respublikasınıń milliy valyutasın aylanısqa kirgiziw haqqında»ǵı pármanına muwapıq, 1994-jılı 1-iyulden baslap respublika aymaǵında birden-bir, sheklenbegen hám nızamlı tólem quralı sıpatında milliy valyuta—sum aylanısqa shıǵarılǵan.

Este saqlañ!

Aylanısqa 1994-jılı 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 sumlıq, 1997-jılı 200 sumlıq, 2000-jılı 500 sumlıq, 2001-jılı 1000 sumlıq, 2013-jılı 5000 sumlıq, 2017-jılı 10000 hám 50000 sumlıq banknotlar shıǵarıldı.

Zamanagóy transport-kommunikaciya sistemasınıń qáılesiwı. Respublika ǵárezsizlikke eriskennen keyin transporttıń ekonomikaǵa hám xalıqqa xızmet kórsetiw sapasın tıp-tiykarınan jaqsılaw hám taraw basqarıw sistemasın jetilistiriw maqsetinde «Ózbekstan hawa jolları» milliy aviakompaniyası (1992-jılı), «Ózbekstan avtomobil transportı» («Ózavtotrans») mámleketlik-akcionerlik korporaciyası (1993-jıl, 1998-jıldan Ózbekstan avtomobil hám dárya transportı agentligi), «Ózbekstan temir jolları» akcionerlik kompaniyası (1994-jıl) hám basqa basqarmalar dúzildi. Elimizdegi transport kárxanaları mámleket qaramaǵındaǵı akcionerlik kompaniyaları, korporaciyaları, ashıq túrdegi akcionerlik hám juwapkershiligi sheklengen jámiyetlerge, jámáátlik kárxanalarǵa aylandırıldı.

Ǵárezsizliktiń dáslepki jıllarında xalıqaralıq talaplardıǵa juwap bere tuǵın avtomobil jolların qurıw, barların xalıqaralıq standartlarǵa maslastırıw rejelestirildi. Ózbekstan Respublikasınıń Oraylıq Aziyada tutqan ornı, sanaat hám basqa salalardıń rawajlanıwı, qońsı

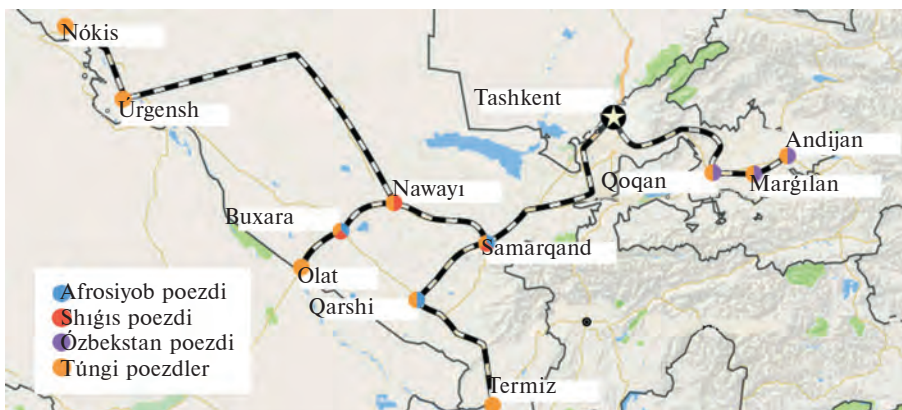
mámleketler menen ekonomikalıq qatnasıqlardı rawajlandırırw maqsetinde 1996-jıldan Tashkent—Andijan—Osh magistralınıń 100 km. den artıq tawlı uchastkalarında qurılıs jumısları baslandı. Qamchiq hám Rezak tunnelleri paydalanıwǵa tapsırıldı. Alma-Ata—Bishkek—Tashkent hám Samarqand—Buxara—Ashxabad Túrkmembashi avtomobil jolı, Evropanı Kavkaz arqalı Aziya menen baylanıstıratuǵın avtomobil jolı (Evropa—Kavkaz—Aziya transport ótkeliniń bir bólimi)nıń respublika aymaǵınan ótetuǵın bólimin ońlaw isleri ámelge asırıldı. Ózbekstandı Qazaqstan arqalı Rossiya Federaciyası menen baylanıstıratuǵın 340 kilometrli Qońırat—Beynew avtomobil jol qurılısınıń birinshi basqıshı juwmaqlandı.

Ózbekstannıń birden bir temir jol tarmaǵın júzege keltiriw boyınsha 1994—2001-jılları uzınlıǵı 700 kilometrge jaqın Nawayı—Uchquduq—Nókis temir jolı qurıp pitkerildi.

Respublika aymaǵında barlıq transport túrleriniń júk hám jolawshılar tasıw islerin jolǵa qoyıw, kommunikaciyalardı jedel rawajlandırırw, transportta júk hám jolawshılardı tasıw salasındaǵı birge islesiwdi keńeyttiriw hám de transmilliy transport ótkellerin rawajlandırırw jumısların muwapıqlastırırw maqsetinde 2004-jılı «Ózbekstan transport hám transport kommunikaciyaları birlespesi» shólkemlestirildi. Birlespe quramına «Ózbekstan temir jolları» mámleketlik-akcionerlik kompaniyası, «Ózbekstan hawa jolları» milliy aviakompaniyası, Ózbekstan avtomobil hám dárya transportı agentligi, «Ózavtojol» kompaniyası, transport kommunikaciyalarınıń qurılısı menen shuǵıllanıwshı respublikalıq joybar hám qurılıs shólkemleri kirgizildi.

Bul dáwirde «Ózbekstan hawa jolları» belgisi menen párwaz etip atırǵan samolyotler túrli mámleketlerde jaylasqan 40 tan ziyat aeroportqa úzliksiz qatnay basladı. Aviaciya tarawında ámelge asırılǵan úlken ózgerisler elimiz ekonomikasın bekkemlewde, onıń dúnya kólemindegi abıray-itibarın jáne de arttırıwda ózine tán faktor boldı.

Temir jollar qurılısında da bir qatar jumıslar ámelge asırıldı. 2001-jılı 341 km bolǵan Nawayı—Uchquduq—Sultanzada jónelisi, 2007-jılı uzınlıǵı 220 km bolǵan Ğuzar—Baysın—Qumqurǵan jónelisiniń qurılısı tamamlanǵan. Ózbekstan hám Awǵanstan arasındaǵı sawda-satlıq, tranzit baylanıslarınıń rawajlanıwı hám Ózbekstandı teńiz transportına alıp shıǵatuǵın eń jaqın jol Awǵanstan arqalı ótiwdi esapqa alǵan halda

Ózbekstan temir jollarınıń kartası.

bir qatar jańa temir jol qurıw joybarları islep shıǵıldı. 2010-jılı Ózbekstan Awǵanstan ushın strategiyalıq áhmiyetke iye bolǵan joybardı ámelge asırdı, yaǵnıy Hayraton—Mozori Sharif temir jolınıń 75 kilometrini

Qamchiq tunneli

Afrosiyob poezdi

qurıp berdi. Bul sıyaqlı tranzit joybarlarınıń ámelge asırılıwı Ózbekstan sırtqı sawda geografıyasınıń keńeyiwine tiykar boladı.

2016-jılı iyunde Angren—Pop temir jolı hám Qamchiq tunneli ashıldı. Qamchiq jolı arqalı ótiwshi Angren—Pop tarmaǵınıń qurılısı Fergana oypatlıǵın Ózbekstannıń basqa ayaqları menen baylanıstırıwǵa imkan jarattı. Bunnan tısqari, temir joldıń uzınlıǵı 123,1 kilometrdi qurap, usı joybar tiykarında uzınlıǵı 19,2 kilometrden ibarat bolǵan temir jol tunneli qurıldı.

Ózbekstan Respublikası húkimeti jolawshı tasıw tarawında jańa texnologiyalardı engiziw ushın Tashkent—Samarqand jónelisi boylap tez júrer jolawshı tasıwdı jolǵa qoydı. Jańa

tez júrer poezd atı Afrosiyob bul — Samarqand wálayatında jaylasqan áyyemgi qala húrmetine qoyıldı. 2011-jıldın oktyabrinen baslap onnan sawda-satlıq maqsetinde paydalanıw jolğa qoyıldı. Sol jılı ekinshi poezd de keltirilip, 2012-jıldın mayınan baslap óz qatnawın basladı.

Este saqlañ!

Usı eń zamanagóy tez júrer jónelisi 2015-jılı Qarshi qalasına shekem, 2016-jılı bolsa «Tashkent — Buxara» jónelisi, 2018-jılı Tashkent—Xiywa jónelisi iske túsirildi. Poezd maksimal tezlikti saatına 250 kilometrge shekem arttırıwı múmkin.

Ǵárezsizlik jıllarında Tashkent metrosı qurılısı da tez pátler menen ósti. 2001-jılı avgustta Yunusabad jónelisiniń 6 bándirgiden ibarat birinshi bólimi paydalanıwǵa tapsırılıp, jolawshı tasıw jolğa qoyıldı.

2016-jılı Shavkat Mirziyoevtiń baslaması menen 7,1 kilometr bolǵan Tashkent metropoliteniniń Sergeli liniyası qurılısı alıp barılmaqta. Bul qararda jańa liniyanı 2020-jılǵa shekem qurıp paydalanıwǵa tapsırıw kózde tutılǵan. Sergeli metro liniyası búgingi künge shekem Oraylıq Aziyada qollanılmaǵan pútkilley jańasha estakada usılında qurılmaqta. Yaǵnıy, bul jol kópır tárizli qurıladı, poezdler jer ústinde háreketlenedi.

Ózbekstan teńizge tuwrıdan-tuwrı shıǵıw imkanı sheklengen 34 mámleketten biri esaplanadı. Sol sebepli hawa jolları transportı respublika ekonomikasında ayrıqsha áhmiyetke iye. 2012-jılǵa kelip aviakompaniya zamanagóy hawa kemeleri menen támiyinlendi. «Ózbekstan hawa jolları» aviakompaniyası dúnyanıń 25 ten zıyat eline párwazların ámelge asırıp, jılına derlik 75 mın tranzit jónelisiniń hawa háreketin basqarmaqta. Sonday-aq, aviakompaniya quramında xızmet kórsetip atırǵan, sońǵı áwlad aviaciya texnikalarına texnikalıq xızmet kórsetiw hám olardı ońlaw boyınsha Oraylıq Aziya regionında birden-bir bolǵan oraydıń xızmetlerinen 320 shet el aviakompaniya samolyotlerine aeronavigaciya xızmeti kórsetile baslandı. Ózbekstan Milliy Aviakompaniyası Boeing—757/767, A-320 samolyotleri, watanımızda islep shıǵarılǵan Il-114-100 zamanagóy laynerleri, Boeing—767—300 ER júk tasıwshı samolyotlerge iye boldı. 2016-jılı jańa áwlad samolyotleri Boeng—787 Dreamliner keltirildi. Xalıqaralıq párwazlar kartasına itibar bersek, Ózbekstan ǴMDAınıń barlıq iri qalaları hám jáhanniń AQSh, Germaniya, Ullı Britaniya, Shveycariya, Hindstan, Túrkiya, Saud

Ózbekstan hawa layneri

Arabstanı, Qubla Koreya, Singapur sıyaqlı eliwe jaqın elleri menen tikkeley hawa jolları arqalı baylanıstı.

«Ózbekstan hawa jolları» aviakompaniyası quramında 11 (Tashkent, Nókis, Samarqand, Buxara, Úrgensh, Termiz, Qarshi, Namangan, Andijan, Fergana, Nawayı) zamanagóy aeroportlar jáhán standartları dárejesinde modernizaciyalandı.

2017-jılı Islam Karimov atı berilgen Tashkent xalıqaralıq aeroporti Oraylıq Aziyadağı iri xalıqaralıq aeroportlardan biri bolıp esaplanadı. Buxara, Samarqand hám Úrgensh aeroportları xalıqaralıq aeroport statusın aldı.

Ózińizdi sınań!

Xalıqaralıq aeroport — bul ... 2018-jılı — bul ... 2016-jılı — bul ...
Afrosiyob poezdi — bul ... 2012-jılı — bul ... 2007-jılı — bul ...

ÓzDAEWOO qospa kárxanasında islep shıǵarılǵan dáslepki avtomashinalar

Milliy avtomobilsazlıq sanaatına tiykar salınıwı. 1992-jılı avgustta Tashkentte Qubla Koreyanıń «DAEWOO Motors» korporaciyası hám Ózbekstanńıń «Avtoqishxo'j-mash» mámleketlik koncerni ortasında Andijan wálayatınıń Asaka qalasında avtomobil islep shıǵaratuǵın «ÓzDAEWOO avto» qospa kárxanasın qurıw haqqında shártname

tastıyıqlandı. Onıń shólkemlestiriwshileri etip «DAEWOO Motors» korporaciyası hám «Ózavtosanaat» birlespesi, hár eki táreptiń qospa kárxanadağı úlesi teń muǵdarda 50% ten ibarat etip belgilendi. Kárxana qurılısına aldınǵı texnologiyalar, tájiriye belı injenerler, ózbekstanlı jaslar tartıldı. 1000nan zıyat ózbekstanlı jaslar Qubla Koreyaǵa barıp «DAEWOO» kompaniyasında islep, avtomobil islep shıǵarıw tájiriye belerin úyrenip qayttı. 1996-jılı iyulde «ÓzDAEWOOavto» qospa kárxanası ashıldı.

Búgingi kúnde «Ózavtosanaat» AK sistemasına kırıwshi «GM Uzbekistan» AJ (2007-jıl), «SamAuto» (Samarqand avtomobil zavodı, 1999-jıl), «MAN Auto Uzbekistan» (2009), «GM Powertrain Uzbekistan» QK tiykarǵı islep shıǵarıw kompaniyaları xızmet júrgizbekte. Sonıń menen birge, Ózbekstan avtomobil sanaa-tında milliylestiriw baǵdarlamasın ámelge asırıw nátiyjeli jolǵa qoyılıwı nátiyjesinde «Ózavtosanaat» AK quramında 75 ten artıq kárxanalar islep turıptı.

«MAN» júk mashinaları

Pikirlesin!

Búgingi kúnde derlik hár eki shańaraqtan biri jeke avtomobilge iye. Bul gápti búgingi kúnde elimizdegi keń kólemlı reformalar menen túsindiriwge háreket etiń!

Elimiz Prezidentiniń 2017-jıldıǵı «Shet el investiciyalar qatnasıwındaǵı «Uzbekistan Pejo Citroen Automotive» kárxanasın shólkemlestiriw haqqında»ǵı qararına muwapıq, «Jizzax» erkin ekonomikalıq zonasında «Ózavtosanaat» akcionerlik kompaniyası Franciyanıń «Pejo Citroen» toparı menen birgelikte «Pejo» hám «Citroen» brendleri astında jolawshı hám júk tasıwǵa arnalǵan jeńil kommerciyalıq avtomobillerin islep

Este saqlań!

1996-jılı Ándijan wálayatı Asaka qalasında Oraylıq Aziya aymaǵındaǵı birinshi avtomobil zavodı iske túsirildi. Sol jıldan baslap birqansha markadaǵı avtomobiller islep shıǵarılıwı jolǵa qoyıldı: 1996-jılı — Damas, Tico, Nexia; 2001-jılı — Matiz; 2002-jılı — Nexia Donc; 2003-jılı — Chevrolet Lasetti; 2004-jılı — Matiz Best; 2006-jılı — jańadan Damas; 2007-jılı — Chevrolet Captiva, Epica, Tacuma; 2008-jılı — Nexia II; 2010-jılı — Chevrolet Spark; 2012-jılı — Chevrolet Malibu, Chevrolet Cobalt; 2013-jılı — Lasetti II (Gentra); 2014-jılı — Chevrolet Orlando. 2015-jılı bolsa «Ózavtosanaat» AJ tárepinen «Malibu II», «Ravon» milliy markası astında Nexia — 3 modeli iske asırıldı.

shıǵarıw jolǵa qoyıldı. Ol jerde 2019-jıldan baslap hár jılı ishki hám sırtqı bazar ushın jeńil kommerciyalıq avtomobillerin islep shıǵarıwshı kárxana qurıladı.

Agrar reformalar. Milliy gárezsizlik jıllarında húkimet tárepinen qabıllanǵan normativlik-huqıqıy hújjetler tiykarında elimizdiń awıl-xojalıǵında agrar reformalar ámelge asırıldı. Awılda ámelge asırılǵan agrar reformalar nátiyjesinde mámlekette kóp ukladlı xojalıqlar qalıplestirildi. 1990-jılı xalıq tutınıwı ushın zárúr bolǵan gálleniń 82%, kartoshka, gósh hám gósh ónimleriniń 50%, sút hám sút ónimleriniń 60% shetten keltiriletuǵın edi. 1991—2000-jılları awılda ámelge asırılǵan túpkilikli agrar reformalar

Fermer xojalıǵı dalasında

Ózbekstan awıl turmısın jańa forma hám sistemaga ózgerттіrip jiberdi. Elde suwdıń tamtarıslıǵı esapqa alınıp, 1998-jıldan baslap paxtashılıqta Israil texnologiyaları tiykarında tamshılatıp suwǵarıw usılı, andijanlı paxtakeshlerdiń baslaması menen shigitti plynka astına egiw texnologiyası engizildi. Sonday-aq, Ózbekstan kenep, temeki jetistiriw boyınsha da dúnyada jetekshi orınlarda turadı. Sharwashılıq tarawın rawajlandırıw maqsetinde Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 1995-jılдаǵı «Sharwashılıqta menshiklestiriwди dawam ettiriw hám jeke isbilermenlikti qollap-quwatlaw ilajları haqqında» qararı qabıllandı. Nátiyjede, respublikada islep shıǵarılıp atırǵan gósh hám súttiń 75% in jeke sektor bere basladı. Ózbekstanda bazar qatnasıqlarına ótiw sharayatında fermer xojalıqlarınıń dúziliwi agrar reformalardıń tiykarǵı mazmunın quradı. 1992-jılı Ózbekstan Respublikası «Diyqan (fermer) xojalıǵı haqqında» nızamnıń qabıllanıwı onıń dáslepki basqıshın belgilep berdi. 1998-jılı Ózbekstan Respublikası «Fermer xojalıqları haqqında»ǵı nızamnıń qabıl etiliwi usı tarawdıń tolıq rawajlanıwı ushın huqıqıy tiykar boldı.

Gárezsizliktiń dáslepki jıllarınan elimiz basshılıǵı azıq-awqat mashqalasın óz imkaniyatlarımız esabınan sheshiw, ásirese, dán

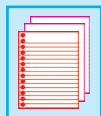
gárezsizligin támiyinlew máselesin kún tártibine qatań túrde wazıypa etip qoydı. Elimizde paxta jeke húkımranlıgı saplastırıldı. Nátiyjede, azıq-awqat qáwıpsızlıgı, dán gárezsizligi támiyinlendi.

Ózbekstan awıl xojalıgında jerlerdiń suw támiynatı hám meliorativ jağdayın jaqsılaw boyınsha 2003—2009-jılları 801,5 mıń AQSh dollari qunındağı 21 joybar ámelge asırıldı. Ámelge asırılğan bunday ilajlar nátiyjesinde awıl xojalıgı eginleriniń hasıldarlıgı birqansha arttı, fermer xojalıqlarınıń dáramatın kóbeyttiriw imkaniyatı keńeydi.

Awıl xojalıgında ámelge asırılıp atırğan jumıslardıń kólemin jáne de keńeyttiriw maqsetinde bul tarawda zamanagóy suwğarıw sistemaları hám energiyanı únemleytuğın texnologiyalardan paydalanıwğa, topıraq ónimdarlıgın arttırıwğa qaratılğan mámleketlik bağdarlamaları islep shıgıldı.

2008—2012-jılları elimizde suwğarılatuğın jerlerdiń meliorativ jağdayın jaqsılaw Mámleketlik bağdarlaması sheńberinde ulıwma uzınlıgı 10 mıń 500 kilometrden zıyat xojalıqlar aralıq hám xojalıq ishindegi kollektor-drenaj tarmaqlarında jámi 60 milliard sumğa jaqın ońlaw-tiklew jumısları ámelge asırıldı. 2008-jıldan baslap elimizde derlik 1 million 500 mıń gektar suwğarılatuğın jerdiń meliorativ jağdayı jaqsılandı, jer astı suwları joqarı bolğan maydanlar 415 mıń gektarğa yaqı 10% ke qısqardı, kúshli hám ortasha shorlangan maydanlar 113 mıń gektarğa kemeydi.

Awıl xojalıgında islep shığarıwdı modernizaciyalaw, texnikalıq hám texnologiyalıq tárepten jańalaw usı taraw tarmaqlarınıń nátiyjeliligini arttırıwğa járdem bermekte. 2010-jılı respublika basshısınıń baslaması menen Ukraina hám Polsha mámleketlerinen alıp kelingeni, intensiv texnologiyalar tiykarında kútim beriletuğın pákene hám yarım pákene alma, almurt, qárelı, shiye, shabdal nálleri, tiykarınan Tashkent hám Samarqand wálayatlarınıń fermer xojalıqları maydanlarına egildi. Bunday bağlardı jıldan jılğa keńeyttiriw, olardı diyqan fermer xojalıqlarında jetistiriw maqsetinde ilajlar bağdarlaması islep shıgıldı. 2017-jılı halatı boyınsha, Respublikamız aymağında jámi 5,5 mıń gektardan artıq maydanda mine usınday intensiv bağlar jaratılğan. Házirde jetistirilip atırğan miyweler, tek gána qońsı ellerge emes, bálkim Evropa ellere de eksportqa shığarılmaqta.

Atamalar túsindirmesi:

Dotaciya (*lat.* — sıylıq) — belgili qárejetlerdi qaplaw ushın ekonomikanıń bir subyekti tárepinen ekinshisine qaytarıp bermew shártı menen pul qarjısınıń beriliwi.

Aeronavigaciya — (*lat.* — kemedede júziw) ushıw apparatların tiyisli ásbap hám qurallar járdemide belgilengen joldan alıp barıw haqqındaǵı pán; hawa navigaciyası.

Magistral — (*lat.* — bas, tiykarǵı) tiykarǵı jol, qatnaw jolı, ulıwma, tarmaqlanǵan sistemalardıń tiykarǵı bólimi.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Gárezsizliktiń dáslepki jıllarında Ózbekstanda ekonomikalıq jaǵday qanday edi?
2. Ózbekstanda sociallıq baǵdarlandırılǵan ekonomika sistemasınıń tiykarı nelerden ibarat?
3. Rawajlanıwdıń ózbek modeli hám onıń tiykarǵı principi nelerden ibarat?
4. 2010-jıldan keyingi dáwirde avtomobil hám temir jolların qurıwda qanday ózgerisler júz berdi?
5. Tómendegi kesteni toltırıń.

T/n	Process atı	Jılı	Áhmiyeti
1	Afrosiyob tez júrer poezdi iske tústi		
2	«O‘zDAEWOO avto»nıń iske túsiriliwi		

6-tema. Elimizde óndiris potencialınıń arttırılıwı hám jáhán ekonomikalıq sistemasına integraciyalasıwı

Ekonomikanı modernizaciyalastırıw. 2000-jılı baslanǵan ekonomikalıq reformalardıń keyingi basqışında ekonomikaǵa mámlekettiń aralasıwı dárejesiniń tómenlewi hám de xojalıq júrgiziwshi subyektlar xızmetiniń kepilliklerin kúsheyttiriw hám olardı qadaǵalawshı organlardıń nızamsız aralasıwınan qorǵaw máselelerine tiykarǵı itibar qaratıldı. 2002-jıldan baslap import ornın basıwshı ónimler islep shıǵarıw hám de óndiristi milliylestiriw baǵdarlaması ámelge asırıla baslandı. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2008-jıldıǵı «Ekonomika real sektori kárxanalarınıń finanslıq turaqlılıǵın jáne de arttırıw ilajları haqqında»ǵı

pármanında ekonomikalıq artta qalğan kárxanalardı finanslıq jaqtan tiklew, modernizaciyalaw, texnikalıq hám texnologiyalıq tárepten jañalaw procesine kommerciyalıq bankleriniń qarjıların keńirek paydalanıwǵa jol qoyıw ilajları hám bankrot kárxanalardı kommerciyalıq banklerine satıw yaqi tuwrıdan-tuwrı balansına beriw mexanizmi belgilep berildi. Bul kárxanalardı modernizaciyalaw hám turaqlı rawajlandırıw ushın tuwrıdan-tuwrı investiciyalardı tartıw maqsetinde menshikleştirilgen obyektlerine baha belgilewdiń nátiyjeli mexanizmi engizildi.

Isbilermenlerdiń mámleket tárepinen qollap-quwatlanıwı, olardı xoshametleytuǵın mexanizmiń jaratılıwı. 2001-jıldan baslap jeke isbilermenlikti, ásirese, kishi hám orta biznes kárxanaların rawajlandırıw arqalı ekonomikanı quramlı jaqtan qayta qurıw ámelge asırıldı. 2000-jılı qabıllanǵan Ózbekstan Respublikasınıń «Isbilermenlik xızmeti erkinliginiń kepillikleri haqqında»ǵı nızam kishi hám jeke isbilermenliktiń rawajı ushın jáne de keń imkaniyatlardı ashıp berdi. Bul menshikleştirilip atırǵan kárxana miynet jámaátine akciyalardı jeñilletilgen shártler menen satıw, jaña múlkdarlarǵa gónergen tiykarǵı fondlar hám de sociallıq infrastruktura obyektlerin biypul tapsırıw, mámleketlik kárxanalarınń mal-múlki, fermalar, baǵlar hám sol sıyaqlıardı jeñilletilgen shártler tiykarında menshiklestiriw hám de salıq tólewde ayırım jeñillikler beriw sıyaqlı jaǵdaylarda óz kórinisin taptı. Respublikada múlkti mámleket iyeliginen shıǵarıwda xalıq ushın kúshli sociallıq kepillikler jaratıldı hám támiyinlendi.

2002-jılı «Qamsızlandırıw xızmeti haqqında»ǵı nızamniń qabıllanıwı hám Prezident pármanı tiykarında 2002-jılı fevraldan baslap qamsızlandırıw shólkemleriniń 3 jil múddetke dáramat salıǵınan azat etiliwi elimizde qamsızlandırıw bazarın jáne de erkinlestiriw hám rawajlandırıwǵa xızmet etpekte.

Kishi biznes hám jeke isbilermenliktiń qalıplesiwi hám rawajlanıwı. Gárezsizliktiń qolǵa kirgiziliwi Ózbekstannıń izbe-iz rawajlanıw jolına qaytıwına imkaniyat jarattı. «Ózbek modeli» koncepciyası tiykarında baslanǵan ekonomikalıq hám sociallıq reformalar respublikada isbilermenliktiń rawajlanıwına keń imkaniyatlar ashıp berdi.

Kishi biznes hám jeke isbilermenlikti rawajlandırıw birneshe basqıshlarda alıp barıldı.

Birinshi basqish — 1991—1996-jillar. Bul basqishta mülkti mámleket iyeliginen shıǵarıw hám menshiklestiriw hám de bazar ekonomikasın dúziwdiń tiykarı bolǵan kishi mülkdarlar klasınıń qalıplestiriliwinen baslandı. Sonıń menen birge, bul basqishta jeke isbilermenlikti rawajlandırıw ushın qolaylı shárt-sharayát, jeke mülkti qorgawdıń konstituciyalıq huqıqları hám kepilliklerin támiyinlewshi nızamlar qabıllandı.

Ekınshi basqish — 1996—2000-jillar. Usı basqishta keń kólemli menshiklestiriw ámelge asırıldı, ekonomika salalarına jeke kapitaldı tartıw imkanıyatları keńeyttirildi, dáslepki jeke kommerciyalıq bankleri hám bankten tısqarı finans institutları (kredit birlespeleri) óz jumısın basladı. 1996-jılı xalıqaralıq ekonomikalıq mákanda júz bergen paxta krizisi onıń bahasınıń tómenlep ketiwine, sonıń menen birge respublika ekonomikasına valyuta túsimin támiyinlep turǵan usı shiyki zattıń eksportınan túsetuǵın dáramat sol jıldıń ózinde 15% qısqarıwına sebep boldı. Bunıń ústine 1998—1999-jıllardaǵı qolaysız hawa rayı sharayátı paxta hasıldarlıǵına keskin zıyan tiygizdi, nátiyjede onıń eksportı 25% ke qısqardı. Buǵan juwap retinde elimiz húkimetiniń itibarı import ornın basıwshı óndiristi qollap-quwatlaw hám bul dáwirde úlken qıyınshılıq penen tabılıp atırǵan valyuta qorın saqlap turıwǵa, onnan ónimlirek paydalanıwǵa qaratıldı.

Úshinshi basqish — 2000 — 2016-jillar. Bul basqishta jeke isbilermenlikti keń kólemde rawajlandırıw ushın shárt-sharayatlar jaratıw hám onı kepilliklewge qaratılǵan bir qatar huqıqiy-normativlik hújjetler qabıllandı. Sonıń ishinde, 2000-jılı qabıllanǵan «Isbilermenlik xızmeti erkinliginiń kepillikleri haqqında»ǵı nızam menen isbilermenlik xızmeti subyektlerin mámleket diziminen ótkeriw mexanizmi ápiwayılastırıldı, puqaralardıń isbilermenlik xızmetinde erkin qatnasıwı hám mápdarlıǵı ushın kepillikler hám de sharayatlar jaratıldı, isbilermenlerdiń jeńilletilgen kredit alıw ushın huqıqları bekkemlendi.

2008-jılı jáhán finanslıq-ekonomikalıq krizisiniń keri aqıbetlerin saplastırıw maqsetinde kishi biznes subyektleriniń kommerciyalıq bankleri kredit resurslarınan paydalanıw imkanıyatları keńeyttirildi, islep shıǵarıw menen shuǵıllanıwshı kishi kárxanalar ushın birden bir salıq tólemi stavkası jáne de páseyttirildi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «2011—2015-jılları Ózbekstanda ekonomikalıq reformalardı jáne de tereńlestiriw ilajları haqqında»ǵı hám

«Kishi biznes hám jeke isbilermenlik jılı» mámleketlik baǵdarlaması haqqında»ǵı qararlarına muwapıq, ekonomikanı jáne de erkinlestiriw hám modernizaciyalaw hám de elimizde qolaylı isbilermenlik ortalıǵın qalıplestiriwdiń tiykarǵı baǵdarları belgilep berildi.

Törtinshi basqış — 2016-jıldan baslandı. Prezident Shavkat Mirziyoevtiń 2016-jılı 5-oktyabrdegi «Isbilermenlik xızmetiniń jedel rawajlanıwın támiyinlewge, jeke múlkti hár tárepleme qorgawǵa hám isbilermenlik ortalıǵın sapa jaǵınan jaqsılawǵa tiyisli qosımsha ilajlar haqqında»ǵı pármanına muwapıq, isbilermenlikti jáne de jedel rawajlandırıwǵa itibar kúsheyttirildi. 2018-jılı tastıyqlanǵan «Jedel isbilermenlik, innovaciyalıq ideyalar hám texnologiyalardı qollap-quwatlaw jılı» Mámleketlik baǵdarlamasında isbilermenlik subyekteriniń finans-xojalıq xızmetin tekseriwge eki jıl múddetke moratoriy (toqta turıw) járiyalandı.

Erkin hám arnawlı ekonomikalıq zonalardıń jaratılıwı hám de olardıń áhmiyeti. 1996-jılı Ózbekstan Respublikasınıń «Erkin ekonomikalıq zonalar haqqında»ǵı nızamı qabıllandı. Nızamǵa muwapıq erkin ekonomikalıq zona degende belgili bir regiondı jedel social-ekonomikalıq rawajlandırıw ushın mámleket hám shet el kapitalın, perspektivalı texnologiya hám basqarıw tájiriyesinen paydalanıw maqsetinde dúziletuǵın, anıq belgilengen hákimshilik shegaraları hám ayrıqsha huqıqiy intizamı bolǵan arnawlı ajratılǵan aymaq túsiniledi. Prezidentimizdiń 2008-jılı «Nawayı wálayatında erkin industrial-ekonomikalıq zona shólkemlestiriw haqqında»ǵı pármanı tiykarında «Nawayı» xalıqaralıq intermodal logistika orayı dúzildi. 2013-jılı Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Jizzax» arnawlı industrial zonasın dúziw haqqında»ǵı hám «Angren» arnawlı industrial zonasın dúziw haqqında»ǵı pármanları qabıllandı. Bul pármanlar básikeyge shıdamlı ónim islep shıǵarıwdı támiyinleytuǵın zamanagóy, joqarı texnologiyalı óndiristi shólkemlestiriw

Este saqlañ!

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jılı 2-sentyabrdegi qararına muwapıq, Ózbekstanda 5-sentyabrden baslap yuridikalıq hám fizikalıq shaxslar shet el valyutasın heshqanday sheklewlersiz almasırdı basladı. Bul sumdı konvertaciyalawdaǵı júdá áhmiyetli qádem boldı.

Pikirlesin!

Isbilermenlik jolındağı hárqanday tosqınlıqlardı alıp taslaw mámleket basshısı sıpatında meniń eń úlken wazıypam boladı. Isbilermen jolına tosqınlıq etiw mámleketke qıyanet sıpatında qaraladı.

Shavkat Mirziyoev. 2017-jıl, 7-dekabr.

ushın shet el hám jergilikli investiciyalardı tartıw, bul boyınsha qolaylı shárt-sharayatlardı qalıplestiriwge, óndiris hám resurs potencialınan nátiyjeli paydalanıw, jańa jumıs orınların jaratıw hám xalıq dáramatların arttırıwğa xızmet etiwı kózde tutılğan.

Ekonomikalıq zonalar kirgiziletuǵın investiciya muǵdarınan kelip shıqqan halda 3 jıldan 7 jılǵa shekemgi múddetke bajıxana hám salıq tólemlerinen azat etiledi. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2016-jılı oktyabrdegi «Urgut», «Ĝijduwan», «Qoqan» hám «Hazarasp» erkin ekonomikalıq zonaların shólkemlestiriw haqqında»ǵı 2017-jılı «Erkin ekonomikalıq zonalar xızmetin jedellestiriw hám keńeyttiriwge tiyisli qosımsha ilajlar haqqında»ǵı pármanları tiykarında búgingi künde (2018) elimizde 10 aymaqta 14 erkin ekonomikalıq zona xızmet kórsetpekte. «Nawayı», «Angren», «Jizzax», «Urgut», «Ĝijduwan», «Qoqan» hám «Hazarasp» erkin ekonomikalıq zonalarında 62 joybar ámelge asırılğan, 4 miń 600 den artıq jumıs ornı jaratılğan. Farmacevtika tarawına qánigelesken «Nukus-farm», «Zomin-farm», «Kosonsoy-farm», «Sırdárya-farm», «Baysın-farm», «Bostanlıq-farm», «Parkent-farm» sıyaqlı 7 jańa kárxanani qurıp paydalanıwğa tapsırıw jumısları izshil alıp barılmaqta. Prezidenttiń 2016-jılǵı pármanına muwapıq «Nawayı» erkin industrial-ekonomikalıq zonası, «Angren» hám «Jizzax» arnawlı industrial zonaları atın birdey etiw maqsetinde olar bunnan bılay «Nawayı», «Angren» hám «Jizzax» erkin ekonomikalıq zonalar dep júrgiziletuǵın boldı.

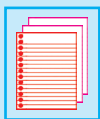
Salıq sisteması. 1991-jılı avgustta Ózbekstanda eń zamanagóy formada jańa tiptegi salıq sisteması júzege keldi. Ózbekstan salıq uyımları 1991-jılı qabıl etilgen «Kárxanalar, birlespeler hám shólkemlerden alınatuǵın salıqlar haqqında»ǵı nızam, 2008-jılı jańa redakciyada qabıllanğan Ózbekstan Respublikasınıń «Salıq kodeksi» tiykarında is júrgizbekte.

Medicina, bilimlendiriw hám sport obyektlerin saqlaw qárejetleri kárxanalardıń salıqqa tartılatuǵın bazasınan shıǵarılıp, sawdada aldın

tólep kelingen úsh tólem ornına bolsa birden bir salıq tólemi engizildi. Rawajlanğan mámleketler tájiriybesi tiykarında puqaralardıń jıllıq dáramatların Deklaraciya etiw tártibi engizildi.

2008-jıldan keyingi dáwirde de elimizde kishi biznes hám jeke isbilermenlik tarawı da turaqlı rawajlandı. Xojalıq júrgiziwshi subyektlardıń salıq júgin jáne de kemeyttiriw, mikrofirma hám kishi kárxanalar ushın birden bir salıq tóleminiń 10% ten 8% ke, 2009-jılı 7% ke, keyin ala usı kórsetkishtiń 5% ke túsiriliwi, fizikalıq shaxslardan alınatuǵın dáramat salıǵı stavkalarınıń kemeytiriliwi hám sonıń menen birge onı esaplaw tártipleriniń jetilistiriliwi isbilermenlik, kishi hám jeke biznesti izshil rawajlandırıw ushın faktorlar jarattı.

2017—2021-jılları Ózbekstan Respublikasınıń rawajlandırıwdıń bes tiykarǵı baǵdarı boyınsha Háreketler strategiyasında salıq salıw sistemasın izshillik penen ápiwayılastırıw, salıq salınatuǵın bazanı keńeyttiriw arqalı salıq júgin páseyttiriw sıyaqlı wazıypalar belgilengen. Usı wazıypalardıń orınlanıwı boyınsha, sonday-aq, salıq hákimshiliginiń zamanagóy metodların engiziw, salıqlar hám basqa májbúriy tólemler

Atamalar túsindirmesi:

Erkin ekonomikalıq zona — bul zonalarda bazar ekonomikasınıń ashıq sisteması shólkemlestiriledi. Shet ellik hám milliy isbilermenler ushın qolaylı, jeńilletilgen sharayat jaratıladı.

Arnawlı ekonomikalıq zona — bul zonalar ayrıqsha dárejege iye boladı. Arnawlı jeńillik hám shegirmeler tiykarında sawda, baj imkaniyatları beriledi.

Erkin industrial-ekonomikalıq zona — bul zonalarda kárxanalar xızmetin jedellestiriw, sanaattı modernizaciyalaw, ishki bazardı tovarlar menen toltırıw, eksport-importtı keńeyttiriw ámelge asırıladı.

Arnawlı industrial zona — bul zonalarda jańa texnologiyalardı ózlestiriw, ayrıqsha tarawdaǵı sanaattı rawajlandırıw, aymaqtıń ózine tán sociallıq imkaniyatları esapqa alınğan halda arnawlı sanaat ónimlerin islep shıǵarıw shólkemlestiriledi.

Logistika — (*gr.* logistike — esaplaw) insan xızmetiniń ol yaki bul tarawın materiallıq-texnikalıq támiyinlewdi basqarıw sisteması.

Konvertaciya — (*lat.* convertatio — ózgerttiriw, aylandırıw) Milliy valyutanıń ámeldegi kurs boyınsha basqa shet el valyutalarǵa erkin hám sheklenbegen muǵdarda almasırlıwı.

jiynalıwın arttırıw maqsetinde 2017-jılı 18-iyulde Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Salıq sistemasın tıp-tiykarınan jetilistiriw, salıqlar hám basqa májbúriy tólemlerdiń jiynalıwın arttırıw ilajları haqqında»ǵı pármanı qabıllandı. 2018-jılı 1-yanvardan baslap, salıq uyımları hám hadal salıq tólewshiler ortasında olarǵa engizilgen salıq salıw máselelerin sheshiwde hár tárepleme járdemlesken halda keńeytirilgen málimleme almasıwın támiyinleytuǵın salıq qadaǵalawınıń zamanagóy forması — salıq monitoringin engiziw belgilendi.

Soraw hám tapsırmalar:

1. 2017-jılı elimizde valyuta tarawında qanday ózgerisler boldı?
2. Ózbekstanda menshiklestiriw procesleri hám múlkdarlar klasınıń qalıplesiwi boyınsha mámleket tárepinen ámelge asırılǵan siyasatqa baha beriń.
3. Ózbekstanda awıl xojalıǵına tiyisli reformalardaǵı jetiskenlikler hám mashqalalar nelerden ibarat?
4. Elimizdiń ekonomikalıq rawajlanıwında transport sisteması, temir jollar hám hawa jollarınıń áhmiyeti haqqında pikirlesiń.
5. Ekonomikalıq rawajlanıwda shet el investiciyasın engiziw siyasatınıń áhmiyetin túsindiriń.
6. Erkin ekonomikalıq zona degende neni túsinesiz?

7-tema. Sociallıq siyasat hám onıń ámelge asırılıw basqıshları

Ǵárezsizliktiń qarsańında social-ekonomikalıq hám demografiyalıq jaǵday. XX ásirde 70 jıldan kóbirek waqıt húkimran bolǵan, dúnya kartasında «Sovet Socialistlik Respublikalar Awqamı» degen at penen úlken aymaqtı iyelegen, hákimshilik-buyırıqpazlıq sistemasına tiykarlanǵan iri mámlekettegi tuwrı bolmaǵan, nátiyjesiz social-ekonomikalıq siyasat 1980-jıllardıń aqırına kelip barlıq awqamlas respublikalar qatarında Ózbekstan xalqınıń da jasaw sharayatların awırlastırıp, onı kóplegen mashqalalarǵa duwshar etti. Bul mashqalalardıń barlıǵı 1980-jıllardıń aqır, 1990-jıllardıń baslarında Ózbekstanda sociallıq keskinliktiń kúsheyiwine alıp keldi. Atap aytqanda, respublikada demografiyalıq jaǵday quramalastı.

Biraq, xalıqtıń bunday ósiwi uzaq jıllar dawamında sanaat hám ekonomikanıń basqa tarawlarında jumıs orınların kóbeyttiriw hám

Este saqlañ!

Bul dáwirde xalıqtıń ortasha jıllıq ósiw pátı 2,8% ti qurağan. 1991-jılǵa kelip elde xalıq sanı 20,7 million adamnan artıp, 1990-jılǵa salıstırǵanda 386,0 mın adamǵa ósken. Bul bolsa Ózbekstanda xalıqtıń ósiw pátleri Awqam pátlerine qaraǵanda úsh eseden zıyat joqarı bolǵanın kórsetedi.

de xalıqtıń jaǵdayı ushın zárúr shárt-sharayatlardı jaratıw menen bekkemlep barılmadı. Bul bolsa adamlar turmıs sharayatınıń tómenlewi, jumıssızlar sanınıń kóbeyiwi, jámiyetlik miynet ónimdarlıǵı hám xalıq dáramatlarınıń kemeyiwi, nátiyjede xalıq párawanlıǵınıń tómenleniwine alıp keldi. Respublikadaǵı sociallıq jaǵday, adamlardıń sociallıq támiynatı hám olardı sociallıq qorgaw qanaatlandırarsız dárejede edi. Ásirese, awıl xalqınıń taza ishimlik suwı hám gaz benen támiyinleniwi tek ǵana 5% ti, ishimlik suw menen támiyinleniwi 50% ti, tábiyiy gaz benen támiyinleniwi 17% ti quraytuǵın edi. Xalıqtı úy-jay, densawlıqtı saqlaw, mádeniyat, turmıslıq xızmet kórsetiw obyektleri, mektepler, balalar baqshaları hám basqalar menen támiyinlew jumıslarında ilgerlewler sezilmedi. Xalıqtıń kópshilik bólimi awıllıq jerlerde jasaytuǵın edi.

Joqarıda aytıp ótilgen jaǵdaylar Ózbekstan xalqınıń dáramatları hám turmıs dárejesiniń keskin páseyiwine alıp keldi.

Este saqlañ!

2018-jılı 1-yanvar boyınsha Ózbekstan xalqı 32,65 million adamdı quraydı. Bul kórsetkish 2017-jılǵa salıstırǵanda 1,7% ke ósken. Sonıń ishinde, qala xalqınıń sanı ulıwma xalıqtıń 50,6% in, awıl xalqı 49,4% ti quraydı. Xalqınıń sanı 3 million adamnan asqan aymaqlar sanı 4 bolıp, olar Samarqand, Fergana, Qashqadarya hám Andijan wálayatları esaplanadı. Ózbekstanda Orta Aziyadaǵı ulıwma xalıqtıń 1/3 bóliminen kóbiregi jasaydı.

Sociallıq infrastruktura tarawları—densawlıqtı saqlaw, xalıq bilimlendiriwi, mektepke shekemgi balalar mákemeleri júdá awır jaǵdayda bolıp, mektep hám emlewxanalardıń 60% qolaysız orınlarda jaylastırılǵan. Bul bolsa sol dáwirde insannıń hár tárepleme kámal tabıwı, onıń shaxs sıpatında ruwxıy rawajlanıwı bılay tursın, kóbinese jasaw ushın kerek bolǵan eń ápiwayı nárseler de jetispegenin kórsetedi.

Este saqlañ!

Xalıqtı sociallıq qorǵaw ilajları sistemasındaǵı eń tiykarǵı baǵdar — bul bahalardıń erkinlestiriliwi hám puldıń qádirsizleniw dárejesiniń artıp barıwı múnásibeti menen dáramatlardıń eń kem hám ortasha dárejesin turaqlı arttırıp barıwı esaplanadı.

Sociallıq siyasat koncepciyasınıń qáiplesiwi. Xalıqtıń sociallıq qorǵalıwın támiyinlew mámleket siyasatınıń bas baǵdarı esaplanadı. Islam Karimov tárepinen islep shıǵılǵan bes principitiń áhmiyetli bólimi xalıqtı sociallıq qorǵaw ekenligi de usınıń menen baylanıslı. Ózbekstan húkimeti áne usı bes princip tiykarında ótiw dáwirinde xalıqtı sociallıq qorǵaw boyınsha zárúr ilajlar kórdi. Bul ilajlar adamlardıń turmıs dárejesiniń keskin tómenlep ketiwiniń aldın alıwda áhmiyetli rol oynaydı.

Elimizde sociallıq baǵdarlangan bazar ekonomikasın payda etiwde mámleket tárepinen kúshli sociallıq qorǵaw siyasatı alıp barıldı. Sociallıq siyasat Ózbekstannıń óz gárezsizlik hám rawajlanıw jolınıń jetekshi principlerinen biri esaplanadı. Respublikada sociallıq qorǵawdıń huqıqıy ortalıǵı jaratıldı, oǵan nızamlı tiykar salındı. Sociallıq qorǵaw principleri Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyasında kepilliklenip, qabıllanǵan nızamlarda óz kórinisin taptı. Mámlekette dáramat alıwdıń kepillikleniwi ámelge asırıldı.

Eń kem is haqı hám basqa tólemler, ádette aldınnan kóbeytilip kelindi, bahanıń ózgeriwi menen baylanıslı alıp barıldı, bul bolsa xalıqtıń tóleminiń saqlanıwı qalıwın támiyinledi hám turmıs dárejesiniń keskin tómenlep ketiwine jol qoymadı.

Xalıqtı sociallıq qorǵawdıń ekinshi baǵdarı — ishki tutınıw bazarın qorǵaw hám de azıq-awqat ónimleri hám azıq-awqatlıq emes zatlarınıń tutınıwın belgili dárejede saqlap turıw boldı. Buǵan erisiwde áhmiyetlisi, ónimler eksportın bajıxana sisteması arqalı qadaǵalaw hám olarǵa joqarı baj tólemlerin engiziw, kúndelikli zárúr tovarlardı normada satıwdı shólkemlestiriw sıyaqlı ilajlar úlken áhmiyetke iye boldı.

Ekonomikalıq reformalardıń dáslepki basqışında sociallıq siyattı ámelge asırıwdıń úshinshi baǵdarı — xalıqtıń kem támiyinlengen qatlamların sociallıq qorǵaw hám qollap-quwatlaw boyınsha ilajlar kórilgeni boldı. Bul baǵdarda xalıqtıń sociallıq jaqtan tómen qatlamları

— pensionerler, mayıplar, kóp balalı hám kem dáramatlı shańaraqlar, jumıssızlar, oqıwshı jaslar hám de belgili muǵdarda dáramat alıwshı adamlar hár túrli jollar menen qorǵalıp barıldı.

1992—2017-jıllar dawamında is haqı hám pensiyalardıń, joqarı oqıw orınları studentleriniń, aspirantlardıń, doktorantlardıń stipendiyaları- nıń muǵdarı birneshe ret kóbeytildi. Pensionerlerdiń sociallıq jaǵdayın itibarǵa alıp, eń kem pensiyanıń muǵdarı is haqınıń eń kem muǵdarınan artıǵıraq bolıwı turaqlı támiyinlenip kelindi. Bul jol sociallıq ádalat principlerine sáykes keler edi.

1994-jılǵa kelip, Ózbekstanda xalıqtı sociallıq qorǵaw sisteması tıp- tiykarınan ózerttirildi. Sociallıq járdem beriwdiń tolıq jańa aldınǵı siste- ması qalıplestirildi. Bul sistemanıń tiykarı sonnan ibarat, balalar hám kem dáramatlı shańaraqlar bul járdemdi alıwshı tiykarǵı adamlar bolıp qaldı.

1994-jıldıń sentyabrinen baslap, barlıq balalı shańaraqlar ushın birden bir napaqa engizildi. Bunday járdem adamlarǵa jaqın turatuǵın máhálle puqaralar jıyınlarında ámelge asırılatuǵın boldı.

1996-jılı dekabrde balalı shańaraqlarǵa sociallıq járdem beriliwin kúsheyttiriw, xalıqtı sociallıq qorǵaw boyınsha ilajlardı júzege shıǵarıwda puqaralardıń ózin-ózi basqarıw uyımlarınıń roli hám juwapkershiligin arttırıw maqsetinde «Balalı shańaraqlardı mámleket tárepinen qollap- quwatlawdı jáne de kúsheyttiriw haqqında» jáne bir áhmiyetli párman qabıllandı. Onda 1997-jıldan baslap járdemge mıtáj, balalı shańaraqlarǵa balalardıń sanına qarap, eń kem is haqınıń 50% nen baslap 175% ke

Óz betinshe jumıs.

Tómendegi maǵlıwmat tiykarında, qosımsha ádebiyatlardan paydalangan halda kishi esse jazıń!

1996-jıldan baslap 16 jasqa shekemgi balaları bolǵan barlıq shańaraqlarǵa beriletuǵın hár aylıq napaqalar kóbeytirilip, bul járdem pullar balalardıń sanına qarap tómendegi muǵdarda belgilendi: bir balalı shańaraqlarǵa — eń kem is haqınıń 30%; eki balalı shańaraqlarǵa — eń kem is haqınıń 60%; úsh balalı shańaraqlarǵa — eń kem is haqınıń 80%; tórt balalı shańaraqlarǵa — eń kem is haqınıń 100%; bes hám onnan kóbirek balalı shańaraqlarǵa — eń kem is haqınıń 120%.

shekem napaqalar beriletuğın boldı. Mayıp balalardı salamatlastırıw maqsetinde Densawlıqtı saqlaw ministrliğı, «Salamat áwlad ushın» fondınıń baslaması menen, shet elli birge islewshiler menen birge tuwma nuqsanları bar bolğan balalardı quramalı xirurgiyalıq jolı menen emlew jumısları ámelge asırıldı.

Este saqlañ!

1997-jıldan baslap, hár jılı 1-klass oqıwshılarına biypul oqıw quralları, sabaqlıqlardı beriw engizildi, kem támiyinlengen shańaraqlardıń baslanğısh klaslarda oqıytuğın balalarına biypul qısqı ıssı kiyimler beriw jolğa qoyıldı.

Qariyalardı qorgaw. Elimizde xalıqtıń járdemge mıtáj bólimin, sonıń ishinde, jalğız baslı qariyalar, pensionerler hám mayıplardı sociallıq qorgawdı jáne de kúsheyttiriwge ayrıqsha itibar qaratılmaqta. Atap aytqanda, 2005-jılı — «Salamatlıq jılı»nda 2 mıńğa jaqın jalğız baslı nuranıydıń úy-jayı qayta ońlawdan shıǵarıldı, kem támiyinlengen shańaraqlar hám kekse puqaralarğa materiallıq járdemler kórsetildi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2006-jılдаğı «2007 — 2010-jılları jalğız baslı qariyalar, pencioner hám mayıplardı anıq sociallıq qorgaw hám olarğa xızmet kórsetiwdi jáne de kúsheyttiriw ilajlarınıń baǵdarlaması haqqında»ǵı qararına muwapıq, «Nuraniy» fondı esabınan xalıqtıń sociallıq qorgawğa mıtáj qatlamlarına, veteranlardıń emleniw orınlarına, «Sahawat» hám «Múriwbet» úyelerine dári-darmaq zatların jetkerip berdi. Ózbekstan Respublikası Miynet hám xalıqtı sociallıq qorgaw hám de Densawlıqtı saqlaw ministrlikleriniń aymaqlıq bólimleri menen birgelikte nuraniyeler tolıq dispanser kóriginen ótkerildi.

Tashkent qalasında nuraniyelerimizge barlıq qolaylıqlarğa iye 150 orınlı «Nuraniy» dem alıw orayı xızmet etpekte. Wálayat emlew xanaları janındaǵı poliklinikalarda fondtıń wálayat bólimleri hám de jergilikli hákimliklerdiń ámeliy járdemi menen dúzilgen jalğız baslı qariyalar hám mayıplardı biypul emlewshi «Nuraniyeler xanaları» xızmet kórsetpekte. Respublikamızdaǵı barlıq «Sahawat» hám «Múriwbet», «Mehribanlıq» úyleri hám de arnawlı mektep-internatlarğa qáwenderler tárepinen hár jılı materiallıq járdem berip barıladı. 2015-jılда da qariyalardıń turmıs dárejesi hám jaǵdayın jáne de jaqsılaw, olardı materiallıq hám ruwxıy

qollap-quwatlaw kólemin keńeyttiriw, jası úlken insanlar, ásirese, 1941—1945-jıllardağı urıs hám miynet frontı veteranlarına sociallıq, pensiya támiynatı hám medicinalıq xızmet kórsetiwdi jetilistiriw maqsetinde 2015-jılı — «Qariyalardı qádirlew jılı» dep járiyalandı. Hár jılı urıs qatnasıwshıları hám front artında miynet etkenlerge biypul xızmet kórsetilmekte, olar sanatoriya hám kurortlarda emlenbekte, basqa zárúr zatlar menen támiyinlenbekte.

Este saqlañ!

Hár jılı 9-may «Eslew hám qádirlew kúni» múnásibeti menen urıs qatnasıwshıları sıyılıqnanadı. Atap aytqanda, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jılı 4-apreldegi pármanına muwapıq, Ekinshi jer júzilik urısı qatnasıwshıları 2 mln. sumnan sıyılıqlandı. Urıs qatnasıwshılarınıń ayırımlarına tolıq támiyinlengen úyer, Haj zıyaratına biypul barıw hám náwbetsiz avtomobil satıp alıw jeńillikleri berildi.

Elimizde 2007-jıldıń «Sociallıq qorgaw jılı» dep járiyalanıwı xalıqtı sociallıq qorgawdı támiyinlew, onıń turmıs hám párawanlıq dárejesin izshil arttırıwğa qaratilğan keń kólemlı mámleketlik siyasatınıń ámeliy kórinisi boldı. Sol mánide, 2007-jılı járdemge mütáj shańaraqlarğa mámleket tárepinen sociallıq járdem kórsetiw mexanizmlerin ámelge asırıwda puqaralardıń ózin-ózi basqarıw uyımları ámel etiwı lazım bolğan tiykarǵı principler jáne de jetilistirildi.

Analar hám balalar salamatlığın qorgaw. Respublikada analar hám balalardıń densawlıǵın qorgawğa úlken áhmiyet berilmekte. «Mayıp balalar tuwılıwınıń aldın alıw ushın, tuwılğan nárestelerdi hám de hámiledar hayallarda tuwma hám basqa patologiyanı erterek anıqlaw boyınsha «Ana hám bala skringi» Mámleketlik sistemasın shólkemlestiriw haqqında» Ministrler Kabinetiniń arnawlı qararı qabil etilgenligi bul tarawdıń rawajlanıwına salmaqılı úles qostı.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2009-jılı «2009—2013-jılları xalıqtıń reproduktiv salamatlığın bekkemlew, salamat bala tuwılıwı,

Balalardı medicinalıq tekseriwı

2015-jilga kelip Jer jüzilik densawlıqtı saqlaw shólkeminiń maǵlıwmatına muwapıq, Ózbekstanda tuwılıp atırǵan balalardıń 92% deni saw. «Balalardı asırayıq» xalıqaralıq shólkemi tárepinen dúzilgen dúnya júzi reytinginde Ózbekstan balalar salamatlıǵın bekkemlew boyınsha úlken ǵamxorlıq kórsetip atırǵan eń aldınǵı jetekshi mámleket qatarına kirdi.

fizikalıq hám ruwxıy jetik áwladtı tárbiyalaw jumısların jáne de kúsheyttiriw hám nátiyjeliligin arttırıw ilajlarınıń baǵdarlaması haqqında» qararı qabıllandı. Usı qararǵa muwapıq, densawlıqtı saqlaw tarawın reformalaw hám usı tarawda nátiyjeli ózgerislerdi ámelge asırıwdı támiyinlew boyınsha jumıslar dawam ettirildi. Balalardı juqpalı keselliklerge qarsı emlew dárejesi derlik 100% ti quradı.

Barlıq wálayatlar oraylarında úlkenler hám balalar ushın kóp tarmaqlı medicina orayları, hárbir rayonda eń zamanagóy medicina ásbap-úskeneleri menen támiyinlengen awıl shıpakerlik punktleriniń xızmeti jolǵa qoyıldı. Búgingi künde respublikamızda 3000 ǵa jaqın Awıl shıpakerlik punkti (AShP) xızmet kórsetpekte.

2016-jılı Ózbekstanda «Salamat ana hám bala jılı» dep járiyalandı. 2016-jılı shetki awıllarda jasap atırǵan xalıq, birinshi náwbette, hayal-qızlar ushın zárúr sociallıq, turmıslıq hám medicinalıq sharayatlar jaratıw, awıl xalqın taza ishımlık suwı, tábiyy gaz benen támiyinlew, xızmet kórsetiw sapasın jáne de arttırıw ilajları izshil dawam ettirildi.

Ótken jıllar dawamında elimizde xalıqtıń ortasha ómir kóriw dárejesi de sezilerli ráwishte artıp bardı. Bul boyınsha ulıwma kórsetkish 1990-jılı 67 jastı quraǵan bolsa, 2015-jılı 74 jastı quradı. Sonıń ishinde, er adamlar ortasındaǵı ortasha ómir kóriw 66 jastan 70 jasqa, hayallar ortasında bolsa 72 jastan 76 jasqa uzayǵanı adamlar salamatlıǵın qorǵaw hám turmıs sharayatın jaqsılawǵa qaratılǵan ilajlardıń anıq nátiyjesi sıpatında bahalaw orınlı boladı.

Ózińizdi sınań!

Ortasha ómir jası — bul ...

Sociallıq qorǵaw jılı — bul ...

Qariyalardı qádirlew jılı — bul ...

Salamat ana hám bala jılı — bul ...

Úy-jaylar qurılısı. Ğárezsizlik qarşańında, ele sovet dúzimi húkimranlıq etip turǵan bir waqıtta, Ózbekstan Respublikası Birinshi Prezidenti Islam Karimovtıń úlken mártligi menen xalıqtı úy-jaylı etiw másesiniń sheshimi tabıldı. Nátiyjede, 1989—1990-jılları bir yarım millionnan kóbirek shańaraqqa qosımsha jer ajratıldı, 700 mıń shańaraqqa úy qaptalı uchastkaları berildi. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2009-jılı 3-avgusttaǵı «Awıllıq jerlerde úy-jay qurılısı kólemin keńeyttiriwge tiyisli qosımsha ilajlar haqqında»ǵı qararı menen baslanǵan awıl infrastrukturasını jańalawǵa qaratılǵan qurılıs isleri búgin awıllarımız kórkin zamanagóy arxitektura tiykarında túp-tiykarınan ózgettiriwge xızmet etpekte. Atap aytqanda, 2009—2016-jılları awıllıq jerlerde 70 mıńǵa jaqın jańa qolaylı úlgidegi úy-jay qurıldı. Nátiyjede, 83,5 mıńnan artıq shańaraqtıń jasaw sharayatı jaqsılandı. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoevtıń 2016-jılı 21-oktyabrdegi «2017—2021-jılları awıllıq orınlarda jańa úlgidegi joybarlar boyınsha jeńilletilgen úy-jaylar qurıw baǵdarlaması haqqında»ǵı qararı usı baǵdardaǵı keń kólemlı reformalardıń logikalıq dawamı bolıp, awıl qurılısında jańa basqıstı baslap berdi. Sonıń menen birge, awıl xalqınıń zamanagóy hám arzan úylerge bolǵan talaplarınan kelip shıǵıp, jeńilletilgen kredit beriwdiń joqarı dárejedeги shártleri engizildi. Sonday-aq, energiyanı únemleytuǵın

Jańa úlgidegi úy-jaylar

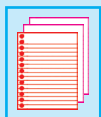
Jeńilletilgen úy-jaylar

Kóp qabatlı úy-jaylar

materiallar hám ásbap-úskenelerdiń jańa túrlerinen paydalanıwdıń jáne de keńeytiriliwi qurılıp atırǵan úylerdiń ózine túser bahasınıń páseyiwi hám de xalıqtıń barlıq qatlamları ushın maqul bahalar belgileniwine xızmet etti. Qararǵa muwapıq, awıllıq jerlerde ámeldegi jańa úlgedegi joybarlarǵa qosımsha túrde eki, úsh qabatlı (2,3 xanalı) úy-jaylar qurıldı. Sonday-aq, xalıq tıǵız jaylasqan rayonlarda maydanı 0,02 gektar bolǵan bir qabatlı 2 hám 3 xanalı, maydanı 0,04 gektar bolǵan jer uchastkalarında jaylastırılatuǵın eki qabatlı 4 xanalı birlestirilgen arzan úylerdiń jańa úlgeri engizildi.

Bunnan tısqari, 2017-jıldan baslap mámleket paytaxtı hám wálayatlarda úy-jayǵa iye bolmaǵanlar, áskeriy xızmetshiler, jas alımlar hám ishki isler xızmetkerleri ushın jeńilletilgen úy-jaylar qurılıp, iyelerine tapsırılmaqta.

Atamalar túsindirmesi:

Skrining — (*ing.* — saralaw) arnawlı usıllar járdeminde kesellikti erte hám tez anıqlaw ushın xalıqtı ǵalaba tekseriwden ótkeriw.

Infrastruktura — óndiriske xızmet etiwshi hám jámiyet turmısı ushın zárúr bolǵan sharayattı támiyinlewge xızmet etetuǵın hár túrli járdemshi xızmet kórsetiwshi tarawlar kompleksi.

Soraw hám tapsırmalar:

1. «Balalardı asırayıq» shólkemi reytinginde Ózbekstan qanday orınǵa iye boldı?
2. Internet maǵlıwmatlarınan paydalanǵan halda, búgingi kúnde turaq jaylardıń qanday túrleri bar ekenligin aytıń.
3. Qariyalardı qádirlaw boyınsha 2017-jıldıń ózinde ámelge asırılǵan 3 tiykarǵı ilajdı sanap beriń.
4. Tómendegi kesteni toltırıń.

T/n.	Balalardı qorǵaw	Qariyalardı qorǵaw	Analardı qorǵaw

IV BAP. ÓZBEKSTANDA ETNIKALÍQ HÁM KONFESSIYALAR ARALÍQ QATNASÍQLAR

8-tema. Ózbekstanda milletleraralıq qatnasıqlar hám keńpeyillik

Milletleraralıq tatıwlıq ideyası. Milletleraralıq tatıwlıq ideyası Jer júzinde jasadıp atırǵan barlıq etnikalıq toparlardıń teń huqıqlılıq, óz ara húrmet hám birge islesiw tiykarında tınısh-tatıw jasaw ideyası bolıp tabıladı. Milletleraralıq tatıwlıq ideyası tınıshlıq hám turaqlılıq ideyası bolıp esaplanadı. Ol barlıq millet hám elatlardıń tili, úrp-ádeti, dástúrleri, bayramlarınıń rawajlanıwın talap etedi. Milletshilik, fashizm, milliy hám etnikalıq kórinistegi urıslarǵa qarsı turatuǵın birden bir aǵartıwshılıq ideyası. Ásirese, búgin neofashizm bas kóterip atırǵan civilizaciýalar aralıq soqlıǵıswlar júz berip atırǵan sharayatta milletleraralıq tatıwlıq ideyası áhmiyeli orın iyeleydi.

Este saqlań!

Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń 8-statyasında «Ózbekstan xalqın milletine qaramastan, Ózbekstan Respublikasınıń puqaraları quraydı» degen áhmiyetli qaǵıyda belgilep qoyılǵan.

Búgin Ózbekstanda 138 milliy-mádeniy oraylar milletleraralıq tatıwlıq ideyasın turmısqa engizbekte.

Ruslardıń «Maslennica», tatarlardıń «Sabantoy», uyǵırlardıń «Sayıl» bayramları, qıtaylardıń «Chunuze» jańa jılı, koreyslerdiń «Soller» hám «Ovol — tano» bayramları belgilenbekte. Hár jılı respublikamız kóleminde «Biz bir shańaraq perzentlerimiz», «Watan jalǵız, Watan birew», «Ózbekstan—ulıwma úyimiz» súreni astındaǵı festivallar ótkerilmekte.

Ózbekstanda milletleraralıq qatnasıqlar. Ózbekstan aymaǵında óz mádeniyatı hám óz dástúrlerine iye bolǵan 130 dan artıq millet hám elat wákilleri jasadı. Olar da eldiń barlıq puqaraları qatarı birdey huqıq hám minnetlemelerge iye.

Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń 4-statyasında kórsetilgenin-

Elimizdegi túrli millet wákilleri

dey, Ózbekstan Respublikası óz aymağında jasawshı barlıq millet hám elatlardıń tilleri, úrp-ádetleri hám dástúrleriniń húrmet etiliwin támiyinleydi, olardıń rawajlanıwı ushın sharayat jaratadı.

Este saqlañ!

Ózbekstan xalqınıń 80% in ózbek, 4,9% in tájik, 3,8% in rus, 3,6% in qazaq hám 7,7% in basqa hár túrli millet wákileri quraydı.

Kóp milletli el siyasatınıń tiykarǵı maqseti milletleraralıq tatıwlıq hám diniy keńpeyllikti qalıplestiriw bolıwı zárúr. Ğárezsizliktiń dáslepki künlerinde-aq milliy siyasattıń ózine tán jolı islep shıǵıldı, sonıń menen birge siyasat milliy keńpeylliktiń turaqlı rawajlanıwına tiykar jarattı.

Ózbekstanda jasawshı hár túrli millet wákilleriniń mádeniy mıtájliklerin qanaatlandırıw ushın milliy-mádeniy orayları (MMO) xızmet kórsetedi. Dáslepki milliy-mádeniy oraylar koreysler, qazaqlar, evreyler, armanlar tárepinen respublikamız wálayatlarında 1989-jılı dúzilgen. Bul oraylardıń rawajlanıwı hám gúlleniwi Ózbekstan ğárezsizlikke eriskenen keyin baslandı. Bul dáwirde olardıń nátiyjeli xızmet kórsetiwi ushın keń imkaniyatlar jaratıldı. Nátiyjede, olardıń sanı jil sayın artıp bardı.

Este saqlañ!

Eger 1992-jılı 10 milliy-mádeniy oraylar jumıs alıp barǵan bolsa, házirge kelip, elimizde 138 milliy-mádeniy orayları xızmet kórsetpekte.

Ózbekstan Respublikasında jasawshı túrli millet wákilleriniń respublika sociallıq, ruwxıy-aǵartıwshılıq turmısında belsendi qatnasıwın támiyinlew milliy-mádeniy oraylar jumısınıń áhmiyetli baǵdarlamalarınan biri bolıp esaplanadı. Sonday-aq, shet ellerdegi birgelikli shólkemler menen doslıq, birge islesiw, mádeniy-aǵartıwshılıq qatnasıqlar ornatiw hám óz ara awqamlaslıq qatnasıqların rawajlandırıw, túrli mámleket hám jámiyetlik shólkemleri hám de dóretiwshi birlespeler menen birgelikte elde puqaralardıń birliğin hám milletleraralıq tatıwlıqtı bekkemlewge járdemlesiwshi milliy-mádeniy orayları, atap aytqanda, Respublika Baynalminal (Internacional) mádeniy orayınıń tiykarǵı wazıypası bolıp tabıladı. 1992-jılı dúzilgen Respublika Baynalminal

orayı bolsa usı milliy mádeniy orayları xızmetin muwapıqlastırıp, olarğa shólkemlestiriwshilik hám metodikalıq járdem kórsetip keldi.

Baynalminimal oray tárepinen hár jılı eki márte til bayramı ótkerilip kelinedi. Bular — YuNESKO Bas konferenciyası 30-sessiyasında (1999-jılı) 21-fevral — Xalıqaralıq ana tili kúni dep járiyalanğan hám 2000-jıldan 195 aǵza mámleketlerde belgilenip atırǵan «Xalıqaralıq ana tili kúni» hám de Ózbek tiline Mámleketlik tili statusı berilgen kún esaplanadı. Usı múnásibet penen hár jılı dástúriy türde ózbek tili boyınsha dilwarlıq (orator) óneri tańlawı ótkizilip kelinedi.

Ózińizdi sınań!

Xalıqaralıq ana tili kúni — ...
Baynalminimal orayı — bul ...

Ózbekstan xalqı — bul ...
Milletleraralıq tatıwlıq — bul ...

Ózbekstan — keńpeyil diyar. Tariyxtan belgili, ózbek xalqı basınan keshirgen awır repressiya jılları hám ekinshi jer júzilik urıs jıllarında kóp eziwshliklerge júzbe-júz turǵan koreysler, nemisler, túrkler, polyaklar, grekler, qırım-tatarlar hám basqa millet wákileri Ózbekstandı Watan dep bildi. Olardıń házirgi áwladları ushın bolsa Ózbekstan ana-Watanga aylandı. Sebebi, olar usı jerde tuwılıp, erjetip, ómirde óz ornın taptı.

Ózbekstanda ulıwma xalıqlıq bayramı sıpatında keń belgilenetuǵın «Ǵárezsizlik» hám «Nawrız» bayramları, 8-dekabr — Konstituciya qabıl lanǵan kún, 8-mart — Hayal-qızlar kúni, 9-may — Eslew hám qádirlew kúni bayram ilajlarında túrli millet, elat wákileri de belsendi qatnasadı.

Este saqlań!

Búgingi kúnde de milletleraralıq tatıwlıq hám dinleraralıq keńpeyillik ideyası dúnyada eń áhmiyetli mashqalalardan biri bolıp esaplanadı. Usı múnásibet penen, YuNESKO 1995-jılı Parijde «Keńpeyillik principleri deklaraciyası»n qabıl etti. Birlesken Milletler Shólkemi bolsa hár jıldıń 16-noyabrin «Xalıqaralıq keńpeyillik kúni» dep járiyaladı.

Házirgi Ózbekstan aymaǵında áyyemgi Shıǵıs ruwxıylıǵına súyenip jasaw, birgelikte umtıw, hár tárepleme barksamallıq joqarı qádiriyat dárejesine kóterilgen, milleti, rasası, sociallıq kelip shıǵıwı hám diniy isenimine qaramastan, birden-bir ólshem — insandı insanlıǵı ushın ulıǵlaw tiykarǵı baǵdar etip alınǵan.

Búgingi kúnde respublikamızdağı barlıq oqıw orınlarında hár túrli milletke tiyisli studentler bilim aladı. Dúnyanıń kemnen-kem ellerinde baqlanıw atırǵan jáne bir jaǵday, Ózbekstanda bilimlendiriw 7 tilde alıp barıladı. Bulardıń qatarına ózbek hám qaraqalpaq tillerinen tısqarı rus, qazaq, túrkmen, tájik hám qırǵız tilleriniń kirgiziw múmkin. Teleradio kórsetiw hám esittiriwler 12 tilde efirge berilmekte, gazeta hám jurnallar 10 nan artıq tillerde basılıp shıqpaqta. Bul Ózbekstanda milletleraralıq tatıwlıqtı jáne de bekkemlewge xızmet etedi.

Milletleraralıq qatnasıqlarda jańa dáwir. Búgin respublika aymaǵında jasawshı 130 dan artıq millet hám elat wákilleri ushın Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası milletleraralıq tatıwlıqtı bekkemlew, turaqlılıq hám rawajlanıwdı támiyinlewdiń kepilligi bolıp xızmet etpekte.

Milletleraralıq qatnasıqlar hám shet mámleketler menen doslıq baylanısları komiteti

Xalıqlar doslıǵı maydanındaǵı Shomahmudovlar shańaraǵı esteligi

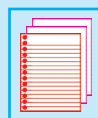
hám de doslıq jámiyetlerin qollap-quwatlaw, olardıń nátiyjeli jumıs júrgiziwinde mámleketlik basqarmaları hám jámiyetlik shólkemleri ortasındaǵı óz ara birge islesiwdi kúsheytiriwde bekkem tayanısh boladı.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevtiń baslaması menen qabıllanǵan 2017—2021-jılları Ózbekstan Respublikasınıń rawajlandırıwdıń bes tiykarǵı baǵdarı boyınsha Háreketler strategiyasında elimizde milletleraralıq tatıwlıqtı támiyinlew máselesine ayrıqsha itibar qaratilǵan. Elimizde tınıshlıqtı jáne de bekkemlew, milletleraralıq turaqlılıqtı jetilistiriw maqsetinde 2017-jılı 19-mayda Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Milletleraralıq qatnasıqlar hám shet eller menen doslıq baylanıslarınıń jáne de jetilistiriw ilajları haqqında»ǵı pármanı qabıllandı. Pármangá muwapıq, Baynalminal (Internacional) mádeniyat orayı negizinde Milletleraralıq qatnasıqlar hám shet mámleketler menen doslıq baylanısları komiteti dúzildi. Bul bolsa, óz nábewetinde, elimizde xızmet etip atırǵan milliy mádeniyat oraylar

Pikirlesin!

2017-jılı Tashkenttegi «Babur» bağına «Doshlıq» bağı dep at berilip, bağıdın orayına Ekinshi jer jüzilik urıs jıllarında túrli milletke tiyisli jetim balalardı asırap alğan belgili Shomahmudovlar shańarağı esteligi kóshirip ákelingenin hám 2018-jılı bul estelik «Xalıqlar doslıǵı» maydanına qaytarılğanın túsindirin.

Atamalar túsindirmesi:

Baynalminal — (*arabsha* — milletler arasındaǵı, milletleraralıq) xalıqaralıq, ulıwma insaniylıq, ulıwma xalıqlıq mazmunlarında qollanıladı.

Mentalitet — (*nem.* — aqıl, sana) jámiyet, millet, jámaát yaki ayrıqsha shaxstın tariyxıy quramǵa iye oylaw dárejesi. Jámiyet, millet yaki shaxstın mentaliteti olardıń ózine tán dástúrleri, salt-dástúrleri, úrp-ádetleri, diniy isenimi hám ırımların qamtıp aladı.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Milletleraralıq tatıwlıq ideyasın túsindirin.
2. Elimizde 130 dan aslam millet hám elatlardıń tınısh-tatıw jasawı ushın qanday shárt-sharayatlar jaratılğan?
3. «Xalıqaralıq keńpeyllik kúni» qaysı sánede belgilenedi. Qosımsha ádebiyatlardan paydalanıp, bul kún nege usı sánede belgileniwin anıqlañ.
4. Ózbekstan Respublikasın rawajlandırıwdıń bes tiykarǵı baǵdarı boyınsha Háreketler strategiyasınıń neshinshi baǵdarı milletleraralıq tatıwlıqqa qaratılğan?
5. Respublikalıq Baynalminal orayı qanday shólkemge aylandırıldı? Onıń statusı qanday?

9-tema. Ózbekstanda konfessiyalar aralıq qatnasıqlar

Dinleraralıq keńpeyllikтіń qalıplesiwi. SSSR dáwirinde Ózbekstanda 89 meshit, 2 medrese bolǵan bolsa, 2017-jılǵa shekem 2033 meshit, Islam universiteti, Islam institutı, 16 diniy konfessiyalar xızmet kórsetip keldi. Ózbekstan xalqınıń 88% i islam dinine, 10% ten artıǵı basqa dinlerge isenedi, 1,8% i heshqanday dinge isenbeydi. Ramazan hayıtı, Qurban hayıtı respublika kóleminde nıshanlanıp kelinbekte, diniy jurnal hám gazetalar basılıp, televideniye hám radioda diniy temalarda arnawlı

kórsetiw hám esittiriwler alıp barılmaqta. Ózbekstanda din mámlekettin, siyasattan ajratılğan, biraq xalıqtan ajratılğan emes.

Xalqı kóp milletli bolğan Ózbekstanda islamnan tısqarı xristianlıq, evreylik, buddizmlik hám basqa konfessiyalargá iseniwshi adamlar da bar. Kóp milletli hám kóp konfessiyalı elde milletleraralıq doslıq hám diniy keńpeyillik tarawında alıp barılıp atırğan izshil mámleket siyasatı túrli millet hám de barlıq diniy konfessiya wákılleriniń emin-erkin jasawları ushın bekkem tiykar jarattı.

1991-jılı mámlekettiń hújdan erkinligi hám dinge baylanıslı siyasatın belgilep beriwshi «Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler haqqında»ǵı nızamı qabıllandı. Onıń qabıl etiliwi islam dinine hám basqa dinlerge iseniwshi puqaralardıń turmısında áhmiyetli orın iyeleydi.

Este saqlañ!

«Hámme ushın hújdan erkinligine kepillik beriledi. Hár bir insan qálegen dinge iseniw yaki heshqanday dinge isenbew huqıqına iye. Diniy kózqaraslardı májbúriy túrde tańıwǵa jol qoyılmaydı».

Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası, 31-statya.

1992-jılı Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń pármanına muwapıq Ministrler Kabineti janında Din isleri boyınsha komiteti dúzildi. Komitet quramında diniy konfessiya menen islew ushın arnawlı shólkemlestirilgen bólim jumıs baslaǵannan soń, respublika aymaǵında jaylasqan hám diniy xızmet kórsetiwshi barlıq shólkemler haqqında maǵlıwmatlar toplana baslandı.

1998-jılı Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisi tárepinen «Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler haqqında»ǵı nızamınıń jańa redakciyası qabıllandı. Bul nızamda puqaralardıń hújdan hám isenim erkinligi menen baylanıslı huqıq hám de minnetleri anıq belgilep qoyıldı.

«Hújdan erkinligi hám diniy shólkemler haqqında»ǵı nızamǵa muwapıq, «Mámleket diniy konfessiya ortasındaǵı tınıshlıq hám tatıwlıqtı qollap-quwatlaydı. Bir diniy konfessiyadaǵı dindarlardı basqasına kirgiziwge qaratılğan is-háreketler (prozelitizm), sonday-aq, basqa hárqanday missionerlik xızmeti qadaǵan etiledi. Usı normanıń buzılıwına ayıpker bolğan shaxslar nızam hújjetlerinde belgilengen juwapkershilikke tartıladı».

Ўзбекистан сыйақли кóp конфессияли мámлекетте миллетларалиқ татíвлíқ хám диний кеңпейиллик жámийетлик-сийасий турақлílíқ хám равајланíwdí тáмийнлеwdíñ тийкаргí шáртлеринен бери. Диний кеңпейиллик elimizde равајланıp атíрган демократиялиқ жámийеттíñ тийкаргí принциплеринен болıp, хázирги кúнде 16 диний конфессия óз ара татíвлíқта хызмет etпекте.

Министрлер Кabinети janındaғи Дин isleri бойнша комитет диндарлар талапларын қанаатландırıwға јáрдemлесип кelmekte. 2007-јули Ислам Бирге islesiw Шóлкemиниñ билимлендириw, илим хám мáденият мáсeлeлeри бойнша структурасы — АYСЕСКО тáрепинен «Ташкент — Ислам мáденияты paytaxtı» деп јáрияланды. Бул Ўзбекистан мámлекетиниñ динге болған мúnásибетиниñ нáтијjesи болıp табíлады.

Диний кеңпейиллик принципери. Ўзбекистанда орнаған диний кеңпейиллик тóмeндеги факторлар менен белгиленеди:

Бириншиден, республикадағи барлиқ миллет хám elat wákilleri хám де хár түрли диний конфессиялар хызметинде óз ара хúрмет, sabır-taqat, кеңпейиллик принциплеринен en јaydırıwда áмелий јумислар alıp барılмақта.

Екиншиден, миллий хám диний кеңпейиллик óзбек мáденияты хám де mentalitetиниñ ажралмас bóлeги болıp esaplanadı. Ўзбекистанда диний кеңпейиллик бойнша alıp барılıп атíрган сийасат демократиялиқ óзгерisлерди хám social-ekonomikalıқ равајланíwdí tezlestiriwге, басқа миллетлер, dinler хám мáдениятларға хúрметsizlik jaғdayларınан, ekstremizm формаларınан јирақ болған хақиықый демократиялиқ жámийетти қуриw факторına aylanıwına, жámийетте миллетларалиқ хám dinlerаралиқ татíвлíқтíñ сақланıwına imkan жаратпақта.

Ўшиншиден, миллетларалиқ хám конфессиялар аралық қатнасиқлардағи бирлесiw халықлардíñ руwxıy байлығынıñ dereги болıp esaplanadı хám мámлекетлердíñ сийасий хám social-ekonomikalıқ равајланıwına unамли тásир кórsetedi. Түрли мáденият хám din wákilleri ortasındaғи ushırasıwлар kelisim хám óз ара isenimге erisiw јollarınан бери болıp esaplanadı.

Тóртиншиден, қánигeлердíñ pikirinshe, bir-birinen парıqlanıwshı 2 кеңпейиллик түсиниги бар: *formal* — sıртqı kóринistegi кеңпейиллик хám *ishki* — позитив кеңпейиллик. Formal түрдегиси басқа адамнıñ диний isenimine болған шıдamlılıqtı, oған қарсы гúrespewди аңлатса, ishki — unамlısı bolsa басқа dinлерди jaqsı biliwди де талап etedi. Бúgingи кúнде Ўзбекистанда хár eki kóринistegi кеңпейиллик áмeлде óзиниñ толиқ kóринisin tapқан.

Hár túrli din wákilerine múnásibet. Ilimiy derekler úlkemizde áyyem zamanlardan-aq zardushtlıq, buddizmlık, evreylik, xristianlıq sıyaqlı quramalı ideologiyalıq sistemağa iye dinler tınısh-tatıw jumıs alıp barǵanlıǵınan derek beredi. Bunday jaǵdaydı házirgi Ózbekstandaǵı islam, xristian, evrey dinleri hám basqa konfessiyalardıń óz ara qatnasıqları mısasında da kóriw múmkin.

Ulıwma, Ózbekstanda xızmet kórsetip atırǵan islamiy emes konfessiyalar hár túrli isenimde bolǵan puqaralar ortasında tatıwlıq hám doslıq baylanısların bekkemlewe belgili dárejege iye.

Tashkenttegi Rim-katolik shirkewi

Sonıń menen birge, Ózbekstanda islam dini menen bir qatarda, pravoslavlar, baptistler, evreyler, adventistler, katolikler, lyuteranlar, krishnaitler, buddistler, pyatidesyatnikler, Iegova sháhidleri, jańa havvoriyeler, xristian-presviterianlar sıyaqlı birqansha din hám toparlar bar. Olardan hárbiriniń ózine tán ideologiyası, talap hám mütájlikleri bar.

Oraylıq Aziyadaǵı musulman hám basqa konfessiyalar ortasındaǵı qatnasıqlar hám siyasiy, hám turmıslıq dárejede eki tiykarǵı ózgeshelikke tiykarlanǵan bolıp, bular óz ara húrmet hám keńpeyillik bolıp esaplanadı. Bul qatnasıqlar hár qıylı dinler wákilleriniń qıyın tariyxıy procesler sınavların mártlik penen jeńip shıǵıwları nátiyjesinde qáliplesken. Elde tınıshlıq, rawajlanıw hám párawanlıq bolıwınan barlıq din wákileri mápdar bolıp, ayırım konfessiyalar wákileri Ózbekstanda hám shet elde shólkemlestirilip atırǵan ruwxıy hám aǵartıwshılıq ilajlarındaǵı bayanatında respublikada diniy keńpeyillik hám jámiyetlik turaqlılıqtı bekkemlew boyınsha ámelge asırılıp atırǵan reformalardı qollap-quwatlawların bildirmekte. Bunday múnásibet mámleket tárepinen de qollap-quwatlanbaqta. Mitropolit Vladimirdiń «Doslıq» ordeni menen sıyılıqlanǵanı bunıń ayqın dálili bolıp esaplanadı.

Respublikada diniy keńpeyillik hám jámiyetlik turaqlılıqtı támiyinlewe konfessiyalardıń da belgili ornı bar. Birinshiden, olar óz xızmetleri

dawamında ayriqsha diniy keñpeyillik mádeniyatın jetilistiriw jolında ruwxıy-ağartıwshılıq ilajlar shólkemlestirip keledi. Ekinshiden, elde dinleraralıq tatıwlıqtı qollap-quwatlaw hám de kelispewshilik hám quramalılıqlardı keltirip shıǵarıwshı missionerlik sıyaqlı háreketlerge qarsı ámelge asırılıp atırǵan ilajlarda belsendi qatnasadı.

Islam dini hám diniy tálimge itibar. Búgin respublikada 16 diniy konfessiyaǵa tiyisli 2238 diniy shólkem—Imam Buxariy atındaǵı Tashkent islam institutı, 9 orta arnawlı islam bilim jurtı, pravoslav hám protestant seminariyaları xızmet kórsetpekte. Olarda studentler diniy ilimler menen bir qatarda, dúnyalıq ilimlerdi alıw imkaniyatına da iye.

Este saqlañ!

Tashkentte 2013-jılı qurılısı baslanǵan Minar meshiti 2014-jıldın 1-oktyabrinde, Qurban hayıtı kúni ashıldı. Meshit imaratı zamanaǵóy shıǵıs arxitekturası usılında qurılǵan. Onıń eki minarası hám aspan reń gúmbezi bar. Meshit 2400 den artıq namazxanǵa mólsherlengen.

1999-jılı Ózbekstan Respublikası Birinshi Prezidenti Islam Kari-movtıń baslaması menen Oraylıq Aziyada birden-bir bolǵan Tashkent Islam universitetine tiykar salındı.

Prezident Shavkat Mirziyoevtıń BMSH Bas Assambleyasınıń 72-ses-siyasındaǵı sózi tek ǵana elimizde emes, al Oraylıq Aziya hám pútkil dúnyada birge islesiwge erisiw, dinleraralıq tatıwlıq, tınıshlıqtı saqlaw jolında áhmiyetli baǵdar bolıp atırǵanın, bul tárepler Ózbekstan Respublikasını rawajlandırıwdıń bes tiykarǵı baǵdarı boyınsha Háreketler strategiyasında da óz kórinisin tapqanın atap ótti.

Tashkenttegi Minar meshiti

Prezidenttiń 2017-jıl 27-marttaǵı «Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti janında Imam Buxariy xalıqaralıq ilimiy-izertlew orayın shólkemlestiriw ilajları haqqında»ǵı qararına muwapıq Samarqandta ilimiy-izertlew orayı shólkemlestirildi. Onıń quramında hádistanıwshılıq

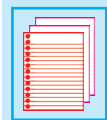

Buni oqín!

«Búgingi sessiya qatnasíwshılarına BMSH Bas Assambleyasınıń «Aǵartıwshılıq hám diniy keńpeyllik» dep atalǵan arnawlı rezolyuciyasın qabıl etiw usınısı menen múrájáát etpekshimen. Bul hújjettiń tiykarǵı maqseti—hámmeniń bilim alıw huqıqın támiyinlewge, sawatsızlıq hám qalaqlıqqa shek qoyıwǵa járdemlesiwden ibarat. Usı rezolyuciya keńpeyllik hám óz ara húrmetti bekkemlew, diniy erkinlikti támiyinlew, isenim bildiriwshilerdiń huqıqın qorgaw, olardıń kemsitiliwine jol qoymaqǵa járdemlesiwge qaratilǵan».

Shavkat Mirziyoevtiń BMSH Bas Assambleyasınıń 72-sessiyasındaǵı sózinen.

joqarı mektebi, hádis, quran (kalom), hám qiráát ilimin úyreniwge arnalǵan xanalar, qoljazbalar kitapxanası, muzey dúzildi. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jıl 23-iyundegi «Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti janında Ózbekstandaǵı Islam mádeniyatı orayın shólkemlestiriw ilajları haqqında»ǵı qararı tiykarında Tashkentte Islam mádeniyatı orayı hám de Prezidenttiń 2017-jılı 15-dekabrdegi pármanı tiykarında Ózbekstan Islam akademiyası dúzildi.

Atamalar túsindirgesi:

Konfessiya — (*lat.* — tán alıw, bildiriw) diniy isenimi, inanımı; sonıń menen birge mázheb mazmunına iye túsinik.

Tolerantlıq — (*lat.* — sabır-taqat, shıdam) ózgerdiń pikir-ideyaları, isenimi, sezimleri, turmıs tárizi hám minez-qulqına salıstırmalı sabır-taqatlı bolıw, biyparwa qarawı; keńpeyllik.

Seminariya — xristian shirkewleri ushın ruwxanıylar tayarlaytuǵın oqıw ornı.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Búgingi kúnde Ózbekstanda qansha diniy shólkemler bar?
2. Konfessiyalar aralıq qatnasıqlar degende neni túsindińiz?
3. Diniy keńpeyllikni kepillikleytuǵın huqıqiy-normativlik hújjetlerdi sanap beriń.
4. Diniy keńpeyllik principlerin aytıp beriń.

V BAP. **BILIMLENDIRIW SISTEMASÍ REFORMALARÍ HÁM KADRLAR TAYARLAW**

10-tema. Ulıwma hám orta arnawlı bilimlendiriw sisteması

Ǵárezsizliktiń dáslepki jıllarında bilimlendiriw sisteması. Mádeniy-agartıwshılıq rawajlanıwınıń eń áhmiyetli negizi—bilimlendiriw sisteması bolıp esaplanadı. Sebebi, zaman talaplarına juwap beretuǵın, aldınǵı ilim-texnika, texnologiya jetiskenliklerin iyelep alǵan kadrlardı jetistirmesten jámiyetti jetilistirip bolmaydı. Ózbekstanda 1992-jılı 2-iyulde «Bilimlendiriw haqqında»ǵı nızam qabıllandı. Bul hújjette bilimlendiriw tarawındaǵı mámleketlik siyasattıń tiykarǵı principi, bilimlendiriw sisteması, onıń basqarıw quramı, pedagog xızmetkerlerdiń wazıypa hám minnetlemeleri anıq belgilep berildi. Ǵárezsizliktiń dáslepki jıllarında 10 mıńnan aslam xalıq bilimlendiriw xızmetkerine mámleketlik úyleri, 22 mıńnan aslam xızmetkerge bolsa shólkem hám mákemeler ıqtıyarındaǵı úyer biypul menshiklestirilip berildi. 50 mıńnan artıq pedagog xızmetkerge jeke qurılıs ushın jer maydanları ajratıldı. Awıllarda jasaytuǵın pedagog xızmetkerlerdiń barlıǵı kommunal xızmet ushın tólemlerden azat etilgen bolsa, qalalılar onıń 50% muǵdarında tólep bardı. Keyin ala kommunal xızmet boyınsha bul jeńillikler aylıq is haqılarına qosıp beriletuǵın kompensaciya menen almasırdı.

Mektep imaratı. 1991–2000-jıllar.

1992-jılдаǵı nızam tiykarında ulıwma bilimlendiriw basqıshları:

I basqısh — baslanǵısh tálim (1 — 4-klass);

II basqısh — tiykarǵı (tayanısh) mektep (4 — 9-klass);

III basqısh — joqarı orta mektep (10 — 11-klass).

Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisiniń 1996-jılı dekabrdegi qararı menen 1-oktyabr — «Muǵallimler hám ustazlar kúni» dep belgilendi hám de bul kún bayram sıpatında demalıs kúni dep járiyalandı.

Este saqlañ!

1997-jıldan baslap hár jılı 1-oktyabr «Muğallimler hám ustazlar kúni» sıpatında belgilenip kelinbekte.

Ózbekstanda jınısı, tili, jası, rasası, isenimi, dinge múnásibeti, sociallıq kelip shıǵıwı, xızmet túri, sociallıq dárejesi, turaq jayına qaramastan, hárkimge bilim alıwda teń huqıqlarǵa kepillik beriledi.

Kadrlar tayarlawdıń milliy baǵdarlaması. Ózbekstanda bilimlendiriw tarawındaǵı siyasat 1997-jılı 29-avgustta qabıllanǵan «Bilimlendiriw haqqında»ǵı jańa redakciyadaǵı nızam hám de Kadrlar tayarlawdıń milliy baǵdarlamasında óz kórinisin taptı.

1996—1997-oqıw jılınan baslap mekteplerdiń birinshi klaslarında oqıw latın álipbesinde alıp barıldı. Jańa álipbede oqıtıw ushın zárúr baǵdarlama, qollanba hám sabaqlıqlar jaratıldı.

Kadrlar tayarlawdıń milliy baǵdarlaması 3 basqıshtaǵı reformalar tiykarında ámelge asırıldı. I basqısh — 1997—2001-jılları baǵdarlamanı ámelge asırıw ushın zárúr bolǵan huqıqıy-normativlik, ilimiy-metodikalıq, finanslıq-materiallıq shárt-sharayatlar jaratıldı. Bunıń ushın mámleket tárepinen qosımsha túrde 65 milliard sum qarjı sarplandı. II basqısh — 2001—2005-jıllardı óz ishine alıp, milliy baǵdarlama keń kólemde engizildi. III basqısh — 2005-jıldan búgingi künge shekem. Bul basqıshta Kadrlar tayarlawdıń milliy baǵdarlaması nátiyjesinde erisilgen nátiyjeler, toplanǵan tájiriybeler ulıwmalastırılıp, usı tiykarda elimizde bilimlendiriw sisteması jetilistirilip barıldı. 2009-jıldan baslap elimizde tolıq 12 jıllıq májbúriy bilimlendiriw engizildi.

9 jıllıq ulıwma orta bilimlendiriw sisteması, ulıwma orta bilim alıw ushın zárúr bilim hám kónlikpelerin qalıplestiredi. Balalar 1-klasqa 6—7 jastan qabıl etiledi. Ulıwma orta bilimlendiriw kerekli bilimler kólemine tiykar saladı, erkin pikirlew, shólkemlestiriwshilik qábiletleri

Este saqlañ!

Bilimlendiriw sisteması «Bilimlendiriw haqqında»ǵı nızamı tiykarında mektepke shekemgi bilimlendiriw, ulıwma orta, orta arnawlı bilimlendiriw, joqarı bilimlendiriw, joqarı bilimlendiriwden keyingi bilimlendiriw, bilimnı jetilistiriw hám kadrlardı qayta tayarlaw, mektepten tısqarı bilimlendiriw formalarınan ibarat.

hám ámeliy tájiriyebe kónlikpelerin rawajlandıradı, dáslepki kásiplik baǵdar hám náwbettegi bilimlendiriw basqışhın tańlawǵa tiykar jaratadı.

Prezidenttiń 2004-jılǵaǵı pármanı tiykarında 2004—2009-jılları Mektep bilimlendiriwin rawajlandırıwdıń Mámleketlik ulıwma milliy baǵdarlaması qabıllandı. Baǵdarlama sheńberinde jańa mektepler qurıldı, basqaları kapital ońlandı; anıq hám tábiyiy pánlerden oqıw laboratoriyalar ushın úskeler menen támiyinlendi.

Bilimlendiriwdiń barlıq basqışlarında jańa oqıw baǵdarlamaları, mámleketlik bilimlendiriw standartları jaratıldı. Mektep sabaqlıqları tolıq jańalandı hám de ilim hám ámeliyat jetiskenlikleri menen bayıtıw boyınsha jetilistirilip barıldı. Multimediya oqıw ádebiyatları da jaratıldı. Respublikada xızmet júrgizip atırǵan 10 mıńǵa jaqın mekteplerdiń materiallıq-texnikalıq támiynatı da mámleket esabınan ámelge asırıladı.

Orta arnawlı, kásip óner bilimlendiriw sistemasınıń shólkemlestiriliwi. Ózbekstan Respublikasınıń «Bilimlendiriw haqqında»ǵı nızamına muwapıq ulıwma orta bilimlendiriwdiń 9 jıllıq etip belgileniwi menen 9 jıllıq mektepti tamamlǵan oqıwshılar bilim alıwdı orta arnawlı yaqi kásip óner kolledjlerinde dawam ettirdi. Bul jańa sistemaǵa basqışpa-basqış ótildi. Yaǵnıy, Kadrlar tayarlaw milliy baǵdarlamasınıń I basqışı (1997—2001) sheńberinde ámelge asırıldı. 300 ge jaqın jańa túrdegi bilimlendiriw mákemeleri ashıldı. Orta arnawlı bilimlendiriw tarawında wálayatlarda biznes mektepleri, ulıwma bilimlendiriw mekteplerinde kásip óner kurslarınıń ashılıwı, bazar ekonomikası talaplarınan kelip shıqqan halda jańa qánigelikler (fermer, salıq hám bajıxana xızmetkeri, audit h.t.b.) kirgizildi. Usıǵan muwapıq, elimizde 1997-jıldan házirge shekem 1400 den aslam kásip óner kolledji, 200 ge jaqın akademiyalıq licey qurıldı. Olar tarawlar boyınsha basshı shólkemler hám joqarı bilimlendiriw mákemelerine biriktiriliwi sebepli bul basqışta oqıw procesi nátiyjeli shólkemlestirilip, kolledj pitkeriwshilerin jumıs penen támiyinleniwine qaramastan, bul boyınsha unamlı nátiyjege erisilmedi.

2017-jılǵı reformalar. Bilimlendiriw sistemasında ámelge asırılǵan reformalar, 12 jıllıq bilimlendiriwdi jetilistiriw jolındaǵı ilajlar kútilgen nátiyjeni bermedi. Jıynalıp qalǵan mashqalalar tarawdı tıp-tiykarınan reformalawdı, dúnyanıń rawajlangan elleri tájiriyesinen paydalanıw zárúrligin talap etti. 2017-jılı ulıwma hám orta arnawlı kásip óner

Pikirlesin!

Ne sebepten 11 jilliq bilimlendiriwge ótiw boyınsha sorawnama nátiyjesinde ata-analardıń 70% ten aslamı 11 jilliq bilimlendiriwdi qayta shólkemlestiriw tárepdarı ekenin kórsetti?

bilimlendiriwi sistemasında túpkilikli reformalar jılı boldı. Xalıq qabıllawxanaları hám Prezidenttiń virtual qabıllawxanasına túsken usınıs hám pikirler, sonday-aq, respublika mektep pitkeriwshileriniń ata-anaları arasında ótkizilgen sorawnama nátiyjelerinen kelip shıǵıp, Prezident Shavkat Mirziyoev baslaması menen 9+3, yaǵnıy 12 jilliq májbúriy bilimlendiriwden 11 jilliq bilimlendiriwge ótildi.

2017-jıldıń ózinde 10-klass oqıwshıları ushın 9 mln. nusqa sabaqlıqlar basılıp shıqtı hám 10 mıńǵa jaqın ulıwma bilimlendiriw mektebinde 11 jilliq oqıtıw sisteması jolǵa qoyıldı. Bul akademiyalıq licey hám kásip óner kolledjlerine qabıllaw procesi menen teń alıp barıladı. Bunda ata-analar hám oqıwshılardıń qálewleri esapqa alındı. 2016—2017-oqıw jılında ulıwma bilimlendiriw mekteplerin tamamlanǵan 466 mıńnan artıq oqıwshınıń 288 mıńı 10-klasta oqıwdı dawam ettirdi.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw (MShB) sisteması úzliksiz bilimlendiriwdiń eń tiykarǵı buwını boladı. MShB, 6—7 jasqa shekem shańaraqta, balalar baqshasında hám basqa bilimlendiriw mákemelerinde alıp barıladı. Qánigelerdiń ilimiy juwmaqları boyınsha, insan óz ómiri dawamında alatıǵın barlıq informaciya hám maǵlıwmattıń 70% in 5 jasqa shekemgi dáwirde aladı. Sol sebepli balalardıń salamat hám

Jańa úlgiidegi MShM xanası

bilimli, jetik kadrlar bolıp erjeticinde baqsha tárbiyası áhmiyetli orın tutadı. MShB sistemasın jáne de jetilistiriw, materiallıq-texnikalıq bazasını bekkemlew, MShB mákemeleri tarmaǵın keńeyttiriw, bilimli pedagog kadrlar menen támiyinlew maqsetinde Prezident Shavkat Mirziyoev 2017-jılı 30-sentyabrde «Mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasın basqarıwdı jetilistiriw haqqında»ǵı pármanı tas-tıyıqlandı. Oǵan muwapıq, Mektepke shekemgi bilimlendiriw ministr-ligi shólkemlestirildi. Jańa ministrlik sistemasına Qaraqalpaqstan

mektepke shekemgi bilimlendiriw ministrligi, Tashkent qalası MShB bas basqarması, wálayatlardıń MShB basqarmaları hám olardıń qala hám rayonlardagı bólimleri kiredi.

Este saqlañ!

2017-jılı Ózbekstanda 4916 mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemeleri xızmet kórsetken. Aqırğı 20 jil dawamında baqshalar sanı 45% ke kemeygen. Házirgi waqıtta baqshaga barıp atırğan balalar ulıwma balalar sanınıń 30% in quraydı.

Soraw hám tapsırmalar:

1. 1992—1997-jıllardagı bilimlendiriw sistemasınıń keyingi jıllardagısınan ayırmashılıq táreplerin aytıp beriń.
2. Úzliksiz bilimlendiriwdi rawajlandırıw faktorları nelerden ibarat?
3. Búgingi kúnde elimizde mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemeleri sanınıń arttırılıw zárúrligi nede?
4. Ózbekstan Respublikasınıń «Bilimlendiriw haqqında»ğı nızamı hám onıń mazmun-mánisi nelerden ibarat? Pikirińizdi tiykarlań.
5. Ne sebepten 12 jıllıq bilimlendiriwden 11 jıllıq sistemağa ótildi?

11-tema. Joqarı bilimlendiriw hám onnan keyingi bilimlendiriwdiń jetilistiriliwi

Joqarı bilimlendiriw sisteması. Prezidenttiń 1992-jılı fevraldagı pármanı menen jáne segiz wálayat pedagogikalıq institutları universitetke aylandırıldı. 1992-jılı martta wálayatlardagı pedagogikalıq institutları negizinde Andijan mámleketlik universiteti, Buxara mámleketlik universiteti, Termiz mámleketlik universiteti, Úrgensh mámleketlik universiteti, Qarshi mámleketlik universiteti shólkemlestirildi.

Eń zamanagóy qánigelikler boyınsha ayrıqsha universitet hám institutlar, sonıń ishinde, Jáhán ekonomikası hám diplomatiya universiteti, Nawayı kán-metallurgiya institutı, Qorganıw ministrligi janında Áskeriy akademiya, Ishki isler ministrligi janında Ishki isler akademiyası, Bank-finans akademiyası sıyaqlı onlap jańa joqarı oqıw orınları dúzildi. Tashkent mámleketlik elektrotexnika hám baylanıs texnikumı institutqa aylandırıldı. 1993-jılı studentler hám aspirantlar ushın arnawlı stipendiyalar belgilendi. Elimiz awıl xojalıgı ushın zárúr bolğan zamanagóy bilimler iyesi bolğan joqarı bilimli qánige kadrlardı

tayarlaw maqsetinde Tashkent mámleketlik Agrar universiteti, Andijan, Samarqand Awıl xojalıǵı, Qarshi Injenerlik ekonomika, Tashkent Irrigaciya hám awıl xojalıǵın mexanizaciyalaw institutları jumıs basladı. Elimiz wálayatlarında joqarı universal bilimlendiriwde engiziwde rawajlanǵan mámleketler tájiriybesine súyenip is tutıldı.

1992-jılı respublikamızdıń 6 joqarı bilimlendiriw mákemesinde test sınaǵı tiykarında oqıwǵa qabıllaw tájiriybeden ótkerildi. 1993-jılı 46 joqarı bilimlendiriw mákemesiniń 19 ında tájiriybe tiykarında test sınaqları ótkizildi.

1994-jılı Mámleketlik test orayı dúzilip, joqarı bilimlendiriw mákemelerine test arqalı qabıllaw engizildi. 1996-jıldan baslap bilim alıwda kontrakt-shártnama tólemi engizildi. 1997-jılıǵı «Bilimlendiriw haqqında»ǵı nızamǵa muwapıq 5 jıllıq joqarı tálimnen 4 jıllıq bakalavriat hám 2 jıllıq magistratura basqıshlarınan ibarat eki basqıshlı sistemaǵa ótildi.

Mámleket Prezidentiniń 2013-jılıǵı «Yuridikalıq kadrlar tayarlaw sistemasın jáne de jetilistiriw haqqında»ǵı qararına muwapıq yuridikalıq institut universitet statusında qayta dúzildi, 2014-jılǵı qararı tiykarında Tashkent mámleketlik stomatologiya institutı shólkemlestirildi.

Este saqlañ!

2017-jıl boyınsha, elimizde 80 nen artıq joqarı oqıw ornı, sonıń ishinde, 19 universitet, 37 institutlar, 6 akademiya, 1 konservatoriya, 1 ayaq oyın hám xoreografiya joqarı mektebi, 13 JBMler filialları, 7 shet mámleketler JBMleriniń filialları xızmet etpekte.

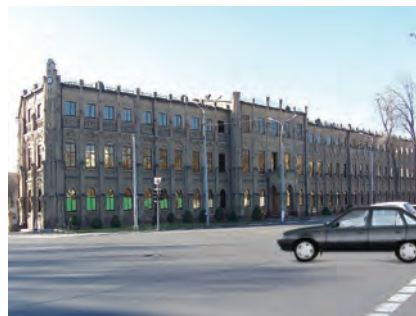
Bilimin jetilistiriw sisteması da tıp-tiykarınan reformalandı. Xalıq bilimlendiriw hám orta arnawlı, kásip óner bilimlendiriw mákemeleri qatarında joqarı bilimlendiriw, kadrlardıń bilimin jetilistiriw hám qayta tayarlaw isleri tolıǵı menen jańa basqıshqa kóterildi.

Prezidenttiń 2015-jılǵı «Joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń basshı hám pedagog kadrların qayta tayarlaw hám bilimin jetilistiriw sistemasın jáne de jetilistiriw is-ilajları haqqında»ǵı pármangá tiykarlanıp 15 jetekshi joqarı bilimlendiriw mákemeleri—tayanısh joqarı oqıw orınları sıpatında belgilendi.

Joqarı bilimlendiriwde xalıqaralıq birge islesiw. Kadrlar tayarlaw milliy baǵdarlamasınıń ámelge asırılıwı nátiyjesinde Ózbekstanda

qisqa müddetlerde dúnyanıń jetekshi mámleketlerinde bilimlendiriw tarawında erisilgen aldınǵı jetiskenliklerin, milliy dástúrlerdı óz ishine alǵan jańa modeli islep shıǵıldı.

Ǵárezsizlik jıllarında joqarı bilimlendiriw sistemasında alıp barılǵan izshil reformalar nátiyjesinde elimizde bir qatar shet el universitetleriniń filialları ashıldı. Sonıń ishinde, Ullı Britaniyanıń Xalıqaralıq Vestminster universiteti, Tashkent qalasında M.V.Lomonosov atındaǵı Moskva mámleketlik universiteti, I.M.Gubkin atındaǵı Rossiya neft hám gaz mámleketlik universiteti, Singapur menedjmentti rawajlandırıw institutı, Italiyanıń Turin politexnika universiteti filialları jumıs basladı. Sonday-aq, Tashkentte G.V.Plexanov atındaǵı Rossiya ekonomika akademiyası hám Qubla Koreyanıń Inha universiteti filialları da jaslarǵa óz bilim sırların úyretpekte.

Xalıqaralıq Vestminster universiteti. Tashkent filialı

Shet el universitetleriniń Tashkenttegi filalları

Vestminster universiteti	M.V.Lomonosov atındaǵı Moskva mámleketlik universitetiniń filialı	I.M.Gubkin atındaǵı Rossiya neft hám gaz mámleketlik universiteti filialı	Singapur menedjmentti rawajlandırıw institutı filialı	Turin politexnika universiteti filialı	G.V.Plexanov atındaǵı Rossiya ekonomika akademiyası filialı	Qubla Koreyanıń Inha universiteti filialı
2002	2006	2007	2008	2009	2009	2014
Ekonomika hám biznes	Matematika hám psixologiya	Neft hám gaz	Menedjment	Texnika hám texnologiyalar	Ekonomika	Informaciya texnologiyaları

Elimiz hám shet eldegi oqıw orınlarında jüzlegen talantlı jaslar bilim almaqta. Bunda shet el bilimlendiriw mákemeleri menen eki tárepleme

Turin politexnika universiteti
Tashkent filiali

tájiрийbe almasıw jolǵa qoyılǵanı áh-miyetke iye bolmaqta.

Ózbekstan Respublikası bilimlendiriw dárejesi boyınsha dúnyanıń rawajlangan elleri qatarına qosıldı. Jaslardı jáhán ilimi hám bilimleri gáziynesinen paydalanıwǵa úlken itibar berilmekte. Respublika oqıw orınlarınıń shet ellerdegi oqıw orayları menen baylanısları biraz bekkemlendi. Shet ellik oqıtıwshılar hám qánigelerdi

shet tilde sabaq ótiwi ushın shaqırılıwı, sonday-aq, shet el oqıw hám ilimiy oraylarında xızmetkerlerdiń bilim jetilistiriwi hám studentlerdiń oqıwı keńeyip barmaqta. Sonıń menen birge, dúnyanıń kóplegen elinen kelgen shet elli puqaralar Ózbekstanda bilim almaqta.

2017-jılǵı túpkilikli ózgerisler. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jılı 7-fevraldaǵı «Ózbekstan Respublikasınıń jáne de rawajlandırıw boyınsha Háreketler strategiyası haqqında»ǵı pármanına muwapıq, 2017—2021-jılları joqarı bilimlendiriw sistemasın túp-tiykarınan jetilistiriw, pullıq xızmetler kórsetiw hám qarjılandırıwdıń qosımsha dereklerin izlewde joqarı oqıw orınlarınıń wákilliklerin keńeyttiriw jolı menen olardıń gárezsizligi basqıshpa-basqısh rawajlandırıw barıladı. 2017—2018-jıllar dawamında Ózbekstan Respublikası Prezidenti hám Ministrler Kabinetiniń jetpiske jaqın párman, qarar hám biyligi qabıllandı. Bul bilimlendiriw sistemasındaǵı ózgeris hám jańalanıwlar procesin baslap berdi. Háreketler strategiyasında bilimlendiriw hám oqıtıwdıń sapasınıń bahalawdıń xalıqaralıq standartlarına ótiwde joqarı bilimlendiriw mákemeleri xızmeti hám nátiyjeliligin arttırıwda tiykarǵı wazıypalar belgilep alındı. Oǵan muwapıq joqarı bilimlendiriw orınlarında bilimlendiriw nátiyjeliligin arttırıw, pánlerdi tereń

Este saqlañ!

Test sınaqları haqıyqiy ótiwin támiyinlew ushın usı sistemanı jetilistiriw hám de abiturentler, ata-analardı jeńillikler jaratıw maqsetinde ámeldegi sistemanı reformalaw talap etildi. 2018—2019-oqıw jılınan baslap, test procesin 1 kúnde emes, 15 kún dawamında ótkeriw, nátiyjesin imtixannıń erteńine járiyalaw wazıypaları qoyılǵan.

ózelestiriwge qaratılǵan pedagogikalıq texnologiyalardı ózelestiriw, pánler aralıq integraciyanı jolǵa qoyıw arqalı keń dúnyaqarasqa iye bolǵan, turmıs filosofiyasınan sabaq alǵan hám jetik qánige bolǵan kadrlar jetilistiriw názerde tutılmaqta. Áne usını názerde tutıp, Prezident Sh.M. Mirziyoev «Jaslardı erkin pikirleytuǵın, jetik intellektual hám ruwxıy jetiskenlikke iye bolıp, dúnya kóleminde óz qatarlarına hesh qaysı tarawda bos kelmeytuǵın insanlar bolıp kámal tabıwı, baxıtlı bolıwı ushın elimiz hám jámiyetimizdiń bar kúsh hám imkanıyatların paydalanamız», dedi. 2017-jılı 10 jıllıq tánepisten keyin mámleket hám jámiyettegi bilimli kadrlarǵa bolǵan talap inabatqa alınıp, Ózbekstan Prezidenti Shavkat Mirziyoev baslaması menen sırtqı bilimlendiriw sisteması tiklendi, arnawlı sırtqı tálim jetilistirildi.

2017-jılı 16-noyabrde Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Respublika joqarı bilimlendiriw mákemeleri bakalavriatına kiriw test sınaqların ótkiziw tártibin jetilistiriw haqqında»ǵı qararı qabıllandı. Oǵan muwapıq, 2018—2019-oqıw jılınan baslap ayrıqsha talant talap etiletuǵın mádeniyat, kórkem óner, dizayn súwretlew hám ámeliy óneri, muzikalıq tálim, kórkem óner izertlew ilimi, sport

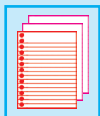

Pavilonda ótkerilip atırǵan test sınaǵı

hám dene tárbiyası tarawındaǵı tálim baǵdarlarında test sınaqları ótkerilmeydi. Máselen, Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası, Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı, Kamoliddin Behzod atındaǵı Milliy súwretshilik hám dizayn institutı, Ózbekstan mámleketlik dene tárbiyası institutı hám ayrıqsha talant talap etetuǵın tálim baǵdarlarına tek ǵana dóretiwshilik imtixanlar arqalı qabıllaw jolǵa qoyıldı. Medicinalıq joqarı bilimlendiriw sistemasında da bir qatar reformalar ámelge asırıldı. Sonıń ishinde, medicina tarawında bakalavriat tálim baǵdarlarında oqıw múddeti 7 jıldan 6 jıl hám medicinalıq profilaktika baǵdarında 6 jıldan 5 jıl etip belgilendi.

Joqarı bilimlendiriwden keyingi bilimlendiriw. 2012-jılǵa shekem aspirantura (3 jıl) hám doktorantura (3 jıl)dan ibarat bolıp, 2012—2017-jılları bir basqıshlı doktorantura xızmet alıp bardı. 2013—2017-jıllar

aralığında tek 360 qa jaqın izertlewshi doktorlıq dissertaciyasın qorğadı. Bul bolsa respublikadağı joqarı bilimlendiriw hám ilimiy izertlew mákemeleri ushın joqarı bilimli ilimiy hám ilimiy-pedagog kadrlarğa bolğan talaptı qanaatlandıra almadı. Joqarı oqıw ornınan keyingi bilimlendiriw tarawın jáne de jetilistiriw, ilimiy-izertlew jumısında jaslarđıń intellektual uqıplılıǵın kórsetiw imkaniyatların keńeyttiriw maqsetinde hám de bir qatar aldınǵı shet mámleketlerdiń xalıqaralıq ámeliyatın úyrengen halda 2017-jıldıń 1-iyulinen baslap joqarı oqıw ornınan keyingi bilimlendiriwdiń eki basqıshlı sisteması engizildi. Birinshisi — dissertaciya qorǵaw hám tiyisli ilim tarawı boyınsha filosofiya doktorı (PhD) ilimiy dárejesin beriwdi názerde tutıwshı tayanış doktorantura hám ekinshisi — dissertaciya qorǵaw hám tiyisli ilim tarawı boyınsha ilim doktorı (Doctor of Science) ilimiy dárejesin beriwdi názerde tutıwshı doktorantura sisteması bolıp esaplanadı.

Atamalar túsindirmesi:

Bakalavr — (*lat.* Baccalaureus) Joqarı bilimlendiriw baǵdarlamasınıń birinshi basqıshın tamamlagan studentlerdiń ilimiy dárejesi.

Magistr — (*lat.* — baslıq, ustaz) ayırım ellerde bakalavr hám ilim doktorı ortasındaǵı ilimiy dáreje. Tayanış joqarı tálim kursınan keyin qosımsha baǵdarlama orınlaǵan, arnawlı imtixanlardı tapsırǵan hám belgili ilimiy jumıstı qorǵaǵan shaxslarǵa beriledi.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Ğárezsizlik jıllarında qanday jańa joqarı oqıw orınları shól-kemlestirildi?
2. Búgingi kúnde joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń sanı qansha? Olardıń jıldan-jılǵa artıp barıw sebepleri nede?
3. Joqarı bilimlendiriwden keyingi bilimlendiriw sistemasınıń ğárezsizlik jıllarındaǵı ózgerisleri qanday boldı?
4. 2017-jılı joqarı bilimlendiriw sistemasında qanday ózgerisler boldı?
5. Joqarı oqıw ornınan keyingi bilimlendiriw sisteması neshe basqıshlı? Onı túsindiriyń.

VI BAP. GÁREZSIZLIK JÍLLARÍNDÁ ILIM-PÁN HÁM SPORTTÍŃ RAWAJLANÍWÍ

12-tema. Ózbekstanda ilim-pán

Gárezsizliktiń dáslepki jıllarında ilim-pán. Júzege kelgen jańa tariyxiy shárt-sharayat ilim-pán tarawın tıp-tiykarınan reformalawdı talap etti. Sebebi, áhmiyetli ilimiy-texnikalıq mashqalalardıń sheshiliwi respublikanıń rawajlanıwın támiyinler edi.

Eń dáslep, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 1992-jılı marttaǵı pármanı menen ilimiy kadrlar tayarlawdı támiyinlewshi wákillikli uyım — Joqarı attestaciya komissiyası (JAK) shólkemlestirildi.

Prezidenttiń 1992-jıl iyuldegi «Ilim-pándi mámleketlik jolı menen qollap-quwatlaw hám innovaciya xızmetin rawajlandırıw haqqında»ǵı pármanı tiykarında respublika alımların shet mámleketlerge tájiriybe arttırıwǵa jiberiliwi jolǵa qoyıldı. Ilimiy nátiyjelerdi ishki hám sırtqı bazarǵa alıp shıǵıw menen shuǵıllanıwshı Respublika ilimiy islenbelerdi innovaciya kommerciyalıq orayı Ilimler akademiyası quramında dúzildi.

1997-jılı Xorezm Mamun akademiyası qayta tiklenip, Ózbekstan Ilimler akademiyasınıń regionallıq bólimi sıpatında shólkemlestirildi.

2000-jılı Ilimler akademiyası Shıǵıstanıwshılıq institutınıń qoljazbalar fondı dúnyanıń eń bay qoljazbalar gáziynesinen biri sıpatında YuNESKO mádeniy miyrası dizimine kirgizildi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2006-jılı avgusttaǵı «Ilim hám texnologiyalar rawajlanıwın muwapıqlastırıw hám basqarıwdı jetilistiriw ilajları haqqında»ǵı qararına muwapıq Ministrler Kabineti janında Ilim hám texnologiyalardı rawajlandırıwdı muwapıqlastırıw komiteti dúzildi (búgingi kúnde ministrlik). Komitetke ilim hám texnologiyalardı rawajlandırıwdıń tiykarǵı baǵdarların islep shıǵıw, akademiyalıq hám joqarı bilimlendiriw mákemeleri ilimin

Innovaciyalıq ideyalar, texnologiyalar hám joybarlar Respublika yarmarkası

integratsiyalasiruvina, ilimiy tarawdagi xalqaraliq birge islesiwdi rawajlandiruvga jardemesiw syaqli waziyplar belgilep qoyildi.

2008-jildan berli Tashkentte innovatsiyaliq ideyalar, texnologiyalar ham joybarlar yarmarkasi otkizilip kelinmekte. 2008—2015-jillar dawaminda otkerilgen I—VIII yarmarkalar sheñberinde jami 4000 nan artiq islenbeler usinildi. 2008-jildan baslap uliwma quni 113 mlrd. sumnan artiq bolgan 3000 nan ziyat shartnamalar duzildi.

Ozбекstan ilimpazlari demokratiyalik ham huqiqiy jamiyettin ruwxiy-agartirishlik ham madeniy rawajlanirwin izertlew, innovatsiyaliq ekonomikanı qaliplestirirw, energiya ham shiyki zatti unemlew, malimleme ham malimleme-kommunikatsiya, ximiya, bio- ham nanotexnologiyalardi rawajlandirirw, awıl xojaligi, ekologiya ham qorshağan ortaliqtı qorgaw, medicina, farmakologiya, geologiya, geofizika, seysmologiya boyınsha belgili jetiskenliklerge erisip kelmekte.

Arxeologiya ilimi tarawında da belgili ilgerilewler boldı. Sonın ishinde, 2002-jildan «Ozбекstanda arxeologiyaliq izertlewler» jilliq toplami, 2010-jildan bolsa «Ozбекstan Arxeologiyasi» ilimiy jurnalı baspadan shıga baslandı. Arxeologiyaliq izertlewler natijesinde bir qatar ayyemgi qalalardin jasları anıqlanıp, olardin yubileyleri belgilendi.

Bugingi künde ilimnin basqa bagdarlarındaagi ilimpazlar da ulken natijelerdi qolga kirgizmekte. Ilimler akademiyasi Osimlik zatları ximiyasi instituti tarepinen tayarlangan 10 jildlik «Tabiiy birikpeler (Osimlik qorları: duzilisi ham qasiyetleri)» atlı bahalı maglıwmatnama inglis tilinde Londonda baspadan shıqtı. Bul ilim-pan tarawında xalqaraliq birge islesiwdin rawajlanıp atirganinan derek beredi.

Garersizliktin daslepki jillarında bir gana Ilimler akademiyasının ilimiy onim eksporti 8,2 esege kobeydi.

Ilim-pan ham bilimlendirirw intergratsiyasi. Ozбекstan ilimi ham bilimlendirirwi intergratsiyasin tamiyinlew boyınsha da bir qatar jumislar amelge asirılmaqta. Bul process 2012-jilga shekem Ilimler akademiyasi sistemasında ilimiy-oqıw oraylarının sholkemlestiriliwi arqalı amelge asırıldı. Sonin ishinde, 2011-jılı Ilimler akademiyasının Fizika-texnika institutında «Qayta tiklenetuğın energiya derekleri» ilimiy-oqıw orayı, 2012-jılı Immunologiya institutında «Biomedicina» ilimiy-talim innovatsiyaliq orayı jumis basladı.

2012-jildan bolsa, joqarı bilimlendiriw sistemasında ilimiy sektor rawajın támiyinlew maqsetinde Ilimler akademiyasınıń 5 ilimiy izertlew institutı, 4 regionallıq ilimiy orayları ilimiy bólimshe tárizinde qayta shólkemlestirilip, baǵdarı hám qánigeliklerine muwapıq olar tiyisli joqarı bilimlendiriw mákemelerine ótkizildi.

Ilimler akademiyası strukturaların qısqarttırıw hám de akademiyalıq ilim hám bilimlendiriw integraciyasınıń kúsheyttiriw maqsetinde 2014-jıldı 2 institut hám 1 bólimshe joqarı bilimlendiriw mákemeleri janındaǵı ilimiy-izertlew orayları sıpatında dúzildi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2012-jıldıǵı «Joqarı bilimli ilimiy hám ilimiy-pedagog kadrlar tayarlaw hám olardı attestaciyaдан ótkiziw sistemasın jáne de jetilistiriw haqqında»ǵı pármanına muwapıq 2013-jıldıń 1-yanvarınan baslap dissertaciya qorǵaw hám ilim doktori ilimiy dárejesin beriw boyınsha joqarı oqıw ornınan keyingi bilimlendiriwdiń bir basqıshlı sisteması engizildi. Biraq bul sistema ámeldegi xalıqaralıq ilim-pán standartlarına tolıq sáykes kelmegenligi, respublikadaǵı bar bolǵan ilimiy potencialdıń túsip ketkenligi sebepli, 2017-jılı fevraldan Shavkat Mirziyoev baslaması menen xalıqaralıq standartlarına sáykes bolǵan, filosofiya doktori hám ilim doktori dárejelerin beriwshi eki basqıshlı sistemaǵa ótildi.

Ilim-pán tarawındaǵı túpkilikli reformalar. 2016—2017-jıllar Ózbekstan ilim-páninde túpkilikli reformalar dáwiri boldı. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2016-jılı 30-dekabr kúni dáslepki ret elimizdiń jetekshi ilim-pán wákilleri menen ushırastı. Ushırasıw nátiyjelerine muwapıq, Ózbekstanda ilim-pánge itibar jáne de kúsheyttiriliwi belgilendi. Ilim-pán rawajlanıwınıń jańa basqıshı baslandı. Háreketler strategiyasında belgilengenindey, ilim, ilimiy izertlew, innovaciya jetiskenliklerin xoshametlew hám olardı ámeliyatqa engiziwdiń nátiyjeli mexanizmlerin jaratıw hám de qánigelesken laboratoriya, joqarı texnologiya orayları hám texnologiyalardı engiziw máseleleri ayrıqsha aytıp ótilgen. Mámleketimiz basshısı Sh.M. Mirziyoevniń 2017-jılı 17-fevralda qabılǵan «Ózbekstan Respublikası Ilimler akademiyası jumısınıń jetilistiriw hám xoshametlew haqqında»ǵı pármanı Ózbekstanda ilimniń rawajlanıwın házirgi zaman civilizaciyası talapları tiykarında shólkemlestiriw, atap aytqanda, elimizde engizilip

atirgan jedel rawajlanıwlar strategiyasınıń ilimiy tiykarların jaratıw hám óndiristi ilim tiykarında rawajlandırıw zárúrligin kórsetip berdi. Sonıń menen birge, Ilimler akademiyası xızmetin shólkemlestiriw, ilim gayratkerlerin hár tárepleme qollap-quwatlaw, joqarı bilimli, talantlı kadrlar tayarlaw sapasın arttırıw hám onı xoshametlew zárúrligin uqtırdı. Prezident Sh.M. Mirziyoev ilim gayratkerleri, mektep jaratqan ullı alımlar menen bolgan ushırasıwda bir qatar áhmiyetli máselelerdi aytıp ótti. Prezidenttiń 2017-jılı 17-fevraldağı «Ilimler akademiyası xızmeti, ilimiy-izertlew jumısların shólkemlestiriw, basqarıw hám qarjılandırıwdı jáne de jetilistiriw ilajları haqqında»ğı qararı tiykarında 9 ilimiy-izertlew mákemesi Ilimler akademiyası quramına qaytarıldı, bir qatar ilimiy shólkemler qayta shólkemlestirildi, Ilimler akademiyasınıń ilim baǵdarları boyınsha 3 bólimi hám Nawayı bólimi shólkemlestirildi, Ózbekstannıń eń jańa tariyxı boyınsha Jámáátshilik keńesiniń xızmeti qayta jolǵa qoyıldı.

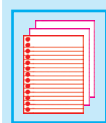
Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jılı tastıyqlangan «Innovaciyalıq rawajlanıw ministrigin shólkemlestiriw haqqında»ğı qararı menen Ózbekstan Respublikası Innovaciyalıq rawajlanıw ministrigi shólkemlestirildi. Bul ministrliktiń mámleketlik hám jámiyet qurılısına, ekonomika tarmaqlarına, awıl xojalıǵına, sociallıq rawajlanıwǵa, qorshaǵan ortalıqtı qorǵaw hám tábiyattan paydalanıw sistemasına innovaciyalardı engiziw hám de aldınǵı texnologiyalar engiziliwinde baslamashılıq etiw, muwapıqlastırıw hám xoshametlew tarawındaǵı tiykarǵı wazıypalar belgilep berildi.

Ilimler akademiyası haqıyqıy aǵzalığına aqırǵı saylawlar 1995-jılı ótkerilgen edi. Ótken jıllar dawamında akademiklerdiń sanı eki eseden kóbirekke qısqardı hám 2017-jılǵa kelip akademiyanıń tek ǵana 63 haqıyqıy aǵzası qalǵan edi. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jılı 29-dekabrdegi «Ózbekstan Respublikası Ilimler akademiyasınıń haqıyqıy aǵzaların tastıyqlaw haqqında»ğı tariyxıy pármanı menen 22 jıllıq uzaq tánepisten keyin, Ilimler akademiyasınıń 32 jańa haqıyqıy aǵzaları tastıyqlandı. Búgingi künde ilimiy izertlew menen shuǵıllanıwshı 400 mákeme dizimge alınǵan bolıp, ilim tarawında 36 mıń qánige, sonnan 2 mıńnan artıq ilim doktori hám 9 mıńnan aslam ilim kandidatı xızmet alıp barmaqta.

Pikirlesin!

Bugingi künde tariyx ilimi tarawında 4 akademik — Ahmadali Asqarov, Edvard Rtveldze, Anatoliy Sagdullaev hám Dilaram Yusupova jumis alıp barmaqta.

Atamalar túsindirmesi:

Innovaciya — (*ingl.* — kirkizilgen jańalıq, oylap tabıwshılıq) aldıńǵı texnologiya, basqarıw hám basqa tarawlardaǵı jańalıqlar hám olardıń túrli tarawlarda qollanıwı.

Immunologiya — (*gr.* — túsinek, táliymat) organizmniń ximiyalıq ózgeshelikleri, onıń immuniteti haqqındaǵı ilim.

Integraciya — (*lat.* — tiklew, toltırıw) ayırım bólimlerin, elementlerin qosıp birlestiriwdi bildiriwshi túsinek. Ilimlerdiń jaqınlasıwı hám óz ara baylanısw procesi.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Gárezsizliktiń dáslepki jıllarında dúzilgen Joqarı attestaciya komissiyasınıń wazıypaları nelerden ibarat edi?
2. Ilimler akademiyasınıń xızmeti haqqında nelerdi bilip aldınız?
3. Ilimiy dáreje (ilim kandidatı, ilim doktorı)ge iye bolıwdıń bir basqıshlı sistemasınan eki basqıshlı sistemaǵa ótiwge neler sebep boldı?
4. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoevtiń ilim-páندی rawajlandırıwdaǵı baslamaları nelerde kórinidi?
5. Bugingi künde Ózbekstanda qansha akademik jumis alıp barmaqta? Qosımsha ádebiyatlardan paydalanıp, ayırımlarınıń atın sanań.

13-tema. Ózbekstan Respublikasında dene tárbiyası hám sporttıń rawajlanıwı

Dene tárbiya hám sporttı qollap-quwatlawshı sistemasınıń jaratılıwı. Ózbekstanda mámleket gárezsizligi qolǵa kirkizilgennen keyin mádeniyat, bilimlendiriw, ilim-pán menen bir qatarda dene tárbiyası hám sport islerine úlken itibar qaratıldı. Mámleket byudjetinen ajratılıp atırǵan qarjınıń úzliksiz artıp barıwı da elde dene tárbiyası hám sport tarawı mámleketlik siyasatınıń áhmiyetli baǵdarlarınan biri sıpatında qaralıp, tarawǵa bolǵan úlken itibardıń kórinisi. Haqıyqatında, belgili xalıqaralıq jarıslarda elimiz sportshılarınıń tabıslı qatnasıwlarınıń eń

tiykarǵı sebeplerinen biri de usı tarawdıń mámleket tárepinen turaqlı qollap-quwatlanıwınan bolıp esaplanadı.

1992-jılı Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisiniń IX sessiyasında «Dene tárbiyası hám sport haqqında» nızam qabıllanıwı hám oǵan ózgeris hám qosımshalar kirgizilip, 2015-jılı jańa redakciyası tastıyqlanıwı sport tarawınıń jáne de rawajlanıwına xızmet etti.

Respublikada joqarı tájiriyebeli sportshılardı tayarlawǵa qánigelestirilgen 536 balalar-óspirimler sport mektepleri, 5 olimpiya rezervleri kolledjleri, 8 respublika joqarı sport sheberi mektepleri xızmet kórsetpekte. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017-jılı 10-avgustta «Ózbekstan mámleketlik dene tárbiya insıtutı xızmetin jáne de jetilistiriw ilajları haqqında»ǵı qarardı tastıyqladı. Oǵan muwapıq, Ózbekstan mámleketlik dene tárbiya insıtutı Tashkent wálayatı Chirchiq qalasına kóshirildi. Ózbekstan mámleketlik dene tárbiya insıtutında 2017—2018-oqıw jılınan baslap bilimlendiriwdiń sırtqı bólimi ashıldı.

Elimizde dene tárbiya hám sporttıń materiallıq-texnikalıq bazasın rawajlandırıw boyınsha bir qatar jumıslar ámelge asırıldı. Atap aytqanda, Tashkent, Namangan, Jizzax, Fergana, Buxara, Xorezm, Andijan, Samarqand, Gúlistan hám basqa qalalarda xalıqaralıq standartlarǵa juwap beretuǵın bir qatar sport kompleksleri qurıldı. Tashkent qalasındaǵı «Yunusabad», «Jar», «Bunyodkor», Namangan qalasında «Pahlavon», Jizzax qalasındaǵı Olimpiya rezervleri kolledji sport kompleksleri hám basqalar usılar qatarınan bolıp esaplanadı.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jılı marttaǵı pármanına muwapıq, Ózbekstan Respublikası Dene tárbiya hám sport mámleketlik komiteti shólkemlestirildi.

Úsh basqıshlı sport oynıları. Gárezsizlik jıllarında elimizde dene tárbiyası hám sporttı ǵalabalastırıwda ayrıqsha dáwir boldı. Bul boyınsha Balalar sportın rawajlandırıw respublika fondınıń shólkemlestiriliwi, 2000-jıldan baslap joqarı oqıw orınları studentleri arasında «Universiada»,

orta arnawlı kásip óner kolledjleri oqıwshıları arasında «Bárkamal áwlad», ulıwma bilimlendiriw mektepleri oqıwshıları arasında «Úmit

nálsheleri» sport jarislariniń shólkemlestiriliwi áhmiyetli boldı. Úsh basqıshlı sport turnirleri shólkemlestiriliwinen maqset jaslar arasında salamat turmıs tárizin úgit-násiyatlaw hám de xalıqarlıq jarislar ushın mámleketlik saylandı komandasına talabanlardı tayarlawdan ibarat boldı.

Sońğı jıllarda elimiz tárepinen hayal-qızlar sportın rawajlandırıwğa qatań itibar qaratilıp, ásirese, sporttıń kórkem gimnastika hám sinxron júziw túrleri rawajlandırılmaqta. Bunı dene tárbiya hám sport penen shuǵıllanıwshı hayal-qızlar sanınıń turaqlı artıp barıwı da tastıyıqlaydı. Haqıyqattan da, gárezsizlik jıllarında sport mektepleri hám túrli komandalarda jergilikli millet qızlarınıń qızıǵıp, belsendilik penen shuǵıllanıwları kóbeyip bardı.

Ǵárezsizlik jıllarında tek ǵana sporttıń xalıq arasındaǵı ǵalabalıǵın támiyinlew emes, bálkim ayırım sport túrlerin rawajlandırıwğa úlken itibar berildi. Sonıń ishinde, milliy gúres, tennis, shaxmat, boks boyınsha Ózbekstan sportı dúnya kóleminde óz ornına iye boldı. Tennis boyınsha Iroda Tulaganovanıń, boks boyınsha Ruslan Chagaev, Artur Grigoryan hám Muhammadqodir Abdullaevlardıń dúnya sport arenarındaǵı jeńisleri Ózbekstan sportshılarınıń dáslepki nátiyjeleri edi.

Gúres. Ǵárezsizlik sharapatı menen milliy sport túrleriniń qayta tikleniwine hám olardıń sport túri sıpatında xalıqaralıq kóleminde tán alınıwına imkaniyatlar jaratıldı. 1992-jılı Termiz hám Shahrisabz qalalarında milliy gúres boyınsha dáslepki xalıqaralıq jarıs ótkizildi. 1992-jılı Ózbekstanda gúres federaciyası, 2001-jılı belbewli gúres federaciyası dúzildi. Prezidenttiń arnawlı pármanı menen 1998-jılı sentyabrde Tashkentte Aziya, Afrika hám Evropa materiginen kelgen 28 mámleket wákilleri qatnasıwında Xalıqaralıq gúres Associaciyası dúzildi.

2000-jılı bolsa Túrkiyanıń Ankara qalasında gúres boyınsha 2-jáhán chempionatı bolıp ótti. Ózbek gúresi dúnyaǵa belgili bolıwı menen jáne de internacional ózgeshelikke iye boldı. 2016-jılǵa kelip, Xalıqaralıq gúres Associyasınıń jer júziniń barlıq kontinentlerinde 120 dan aslam gúres federaciyaları dúzildi. Milliy sport

Gúres boyınsha xalıqaralıq turnir

Este saqlañ!

2003-jılı Aziya Olimpiya kenesiniń Kuveytte ótken XXII Bas Assambleyasında milliy gúres Aziya oýınları baǵdarlamasına kirgizildi.

túriniń xalıqaralıq maydanda keń tán alınıwı da elimiz xalıqaralıq baylanıslarınıń jáne de keńeyiwine, onıń qalıplesiwine sebep bolmaqta.

Olimpiada. 1993-jıldın sentyabrında Xalıqaralıq Olimpiya Komitetiniń 101-sessiyasında Ózbekstan Respublikası Milliy Olimpiya Komiteti tolıq tán alındı. Komitet usı búgingi künge shekem xalıqaralıq sport hám olimpiya háreketiniń rawajlanıwına járdem berip kelmekte. Ol Ózbekstanda olimpiya ideyaların úgit-násiyatlaw, Olimpiya oýınlarında respublika wákilleriniń qatnasıwın támiyinlew, jáhán sportshıları menen doslıq baylanıslar ornatıw hám rawajlandırıw wazıypaları menen shuǵıllanbaqta.

1996-jılı yanvarda Xalıqaralıq Olimpiya Komitetiniń qararına muwapıq, jáhán sportın rawajlandırıwdaǵı xızmetleri hám olimpiya ideyalarına sadıqlıǵı ushın Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Karimov Olimpiya Altın ordeni menen sıylıqlandı.

Tashkentte 1996-jılı avgustta Olimpiya dańq muzeyi shólkemlestirildi. 2000—2016-jıllar aralıǵındaǵı jazǵı Olimpiya hám Aziya oýınlarında elimiz sportshıları jetiskenlik penen qatnastı. A. Taymazov, M. Ibragimov (erkin gúres), A. Doktorashvili (grek-rim gúresi), R. Sobirov (dzyodo), U. Haydarov, A. Atoyev, B. Sultanov (boks), A. Fokin (sport gimnastikasi), Ekaterina Xilko (gimnastika) sıyaqlı sportshılarımız elimiz sportı dańqınıń xalıqaralıq maydanda jáne de artıwına óz úleslerin qostı. Atap aytqanda, erkin gúresshi Artur Taymazov birneshe ret Olimpiya chempionı ataǵına sazawar bolǵan birden-bir sportshı boldı.

2016-jılǵı Olimpiada jeńimpazları

2016-jılǵı Rio-de-Janeyro qalasında (Braziliya) bolıp ótken XXXI jazǵı Olimpiada elimiz tariyxındaǵı eń nátiyjeli jarıs boldı. Usı Olimpiadada eń kóp medaldı boksshılarımız qolǵa kirgizdi. Boksshılarımızdan 7 sportshı Riodan medal menen qayıwǵa muwapıq boldı. Olar Hasanbay Dustmatov,

Shahobiddin Zoirov, Fazliddin Goyibnazarov (altın), Shahram Giyosov, Bektemir Meliqoziev (gúmis), Rustam Tulaganov, Muradjan Ahmadaliev (bronza). Usı nátiyje Olimpiadadağı boks jarıslarındağı eñ joqarı nátiyje boldı. Sporttıń usı túrinde medal alıw boyınsha olar Kuba, Qazaqstan hám Rossiyadan kelgen qarsılasların artta qaldırıp, usı sport túrinde birinshilikke eristi. Awır atletikashımız Ruslan Nuriddinov Olimpiada rekordın kórsetken halda altın medal iyesine aylandı.

Futbol. Gárezsizlik jıllarında sporttıń eñ tarqalğan túri—futbolğa itibar mámleketlik siyasat dárejesine kóterildi. Ministrler Kabineti Ózbekstanda galabalıq hám professional futboldı jáne de rawajlandırıw, onıń materiallıq bazasın bekkemlew, futbolshılardıń jańa áwladın tayarlaw hám tárbiyalaw, Watanımız futbolınıń xalıqaralıq abıroyın arttırıw maqsetinde 1993-jılı «Ózbekstanda futboldı jáne de rawajlandırıw ilajları haqqında»ğı, 1996-jılı «Ózbekstan Respublikasında futboldı rawajlandırıwdıń shólkemlestiriwshilik tiykarları hám principlerin tıp-tiykarınan jetilistiriw ilajları haqqında»ğı, 2006-jılı «Ózbekstanda futboldı rawajlandırıwğa tiyisli qosımsha ilajlar haqqında»ğı Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń qararları úlken áhmiyetke iye boldı.

Dúnyağa Ózbekstan sportshılarınıń potencialı hám qúdiretin kórsetetuğın ózbek tóreshisi Ravshan Ermatov Ózbekstan futbol federaciyasınıń xalıqaralıq taypadağı tóreshi dárejesin hám 2003-jıldan FIFA tóreshisi statusın alğan. Ol 2008, 2009, 2010, 2011 hám 2014-jılları bes mártebe

Futbol boyınsha xalıqaralıq tóreshi R. Ermatov.

Este saqlañ!

Ózbekstan futbol saylandı komandası xalıqaralıq turnirlerde úsh márte bas sıylıqtı qolğa kirgizgen. Birinshisi, 1994-jılğı Aziya oyinlarında olimpiya saylandı komandası, 2012-jılı 17 jasqa shekemgi bolğan óspirimler Aziya chempionatı jeńimpazı, 2018-jılı 23 jasqa shekem bolğan olimpiya saylandı komandası Aziya chempionı atağına sazawar boldı.

Aziyanıń eń jaqsı tóreshisi dep tán alındı. Xalıqaralıq futbol birlespeleri federaciyası onı 2011-jılı «Dúnyanıń eń jaqsı tóreshisi» sıpatında tán aldı. R.Ermatov óz xızmeti dawamında futbol boyınsha jáhán chempionatları final basqışında eń kóp — 11 ushırasıwdı basqarıp (2018-jılğa shekem), dúnya rekordın ornattı. Ravshan Ermatov Prezident pármanlarına muwapıq 2010-jılı «Ózbekstan iftixori» húrmetli atağı, 2014-jılı «El-yurt hurmati» ordeni, sonday-aq 2015-jılı «Buyuk xızmatları uchun» ordeni hám de Malibu avtomobili menen sıylıqlandı.

Aziya chempionları. 2018-jıl.

2018-jılı Qıtayda ótkizilgen 23 jasqa shekemgi bolǵanlar arasında ótkizilgen Aziya chempionatında Ózbekstan saylandı komandası jeńisti qolǵa kirgizdi. Prezident Shavkat Mirziyoevniń tapsırması menen Aziya chempionatında jeńiske erisken Ózbekstan olimpiya saylandı komandası aǵzaların saltanatlı sıylıqlaw máresimi bolıp ótti. Chempionlardıń hárbirine

Prezident sawǵası — bir jańa Chevrolet Malibu avtomobili tapsırıldı.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Gárezsizlikniń dáslepki jıllarında sport tarawında qanday ilajlar ámelge asırıldı?
2. Úsh basqışlı sport oynıları ótkiziliwinen maqset ne edi?
3. Olimpiada oynılarındaǵı jeńimpaz qatnasıwshılardı sanań.
4. Ózbekstan boks mektebi hám onıń xalıqaralıq maydandaǵı jeńislerin talqılań.
5. Ózbek milliy güresi hám onıń rawajlanıw basqışları haqqında aytıp beriń.
6. Ózbekstan futbol saylandı komandalarınıń tabısları menen baylanıslı jarıslardı esleń. Olar qaysı jıllarda júz bergen?

14-tema. Ózbekstanda jaslar siyasatı

Jaslar shólkemi. Ózbekstan Respublikası gárezsizlikke eriskennen keyin elimiz jasların birlestiriw ushın «Jaslar Awqamı» shólkemi dúzildi. Shólkem jaslardı óz plenumı hám konferenciyaaları qararların

orinlatiwğa urınıwı, qararlarda jaslardıń mápleri hám talapları tolıq sáwlelenbegenligi nátiyjesinde 1996-jılı «Jaslar awqamı» shólkemi saplastırılıp, «Kamalat» jaslar fondı dúzildi. «Kamalat» fondınıń wazıypası jaslardıń máp hám talapların úyreniw, olardı qanaatlandırıw boyınsha baǵdarlamalar dúziw hám mámlekettiń járdeminde turmısqa engiziwden ibarat edi. Biraq «Kamalat» jaslar fondı bunday wazıypalardı orınlay almadı, jaslardıń haqıyqıy jetekshisine aylana almadı, dep tabıldı.

2001-jılı Tashkentte bolǵan jaslar qurılıtayında ózin-ózi basqaratuǵın mámleketlik emes kommerciyalıq emes shólkem — Ózbekstan Respublikası «Kamalat» jaslar jámiyetlik háreketi dúzildi. «Kamalat» jaslar jámiyetlik háreketiniń tiykarǵı maqseti jaslardı birlestiriw, jámiyette múnásip ornın iyelewge járdemlesiw, olardıń máplerin qorgaw, jas qız-jigitlerdiń óz aqıl-ziyrekligi, kúsh-ǵayratın tolıq kórsetiwi ushın zárúr shárt-sharayatlar jaratıp beriw, jas áwladtın tayanışı hám súyenishi bolıwdan ibarat. Háreketiń Qaraqalpaqstan Respublikası, wálayatlar, Tashkent qalası, rayon hám qala bólimleri, bilimlendiriw mákemeleri, áskeriy bólimler, huqıq-tártip uyımlarında baslanǵısh shólkemleri dúzildi. Olar 14 jastan 28 jasqa shekem bolǵan Ózbekstan puqaraları — jaslardı óz qatarında erkli túrde birlestirgen halda xızmet kórsetti.

2017-jılı 30-iyun kúni Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev qatnasıwında «Kamalat» Jaslar jámiyetlik háreketiniń (JJH) qurılıtayı bolıp ótti. Bul qurılıtayda «Kamalat» JJH shólkemi saplastırılǵanlıǵı hám «Ózbekstan jaslar awqamı» dúzilgenligin járiyaladı. Jaslardıń mashqalaları hám de baslamaları Ózbekstan Prezidentiniń tuwrıdan-tuwrı itibarında bolıwın támiyinlew maqsetinde «Ózbekstan jaslar awqamı» baslıǵı bir waqıtıń ózinde Prezidenttiń Mámleketlik másláhátshisi lawazımında bolıwı da belgilep qoyıldı.

Jaslardıń mámleket tárepinen qollap-quwatlanıwı. Millet keleshegi hám ruwxıy, hám fizikalıq jaqtan kúshli, salamat jaslar qolında. Ózbekstan xalqınıń 60% ten artıǵın 30 jasqa shekem bolǵan jaslar

Este saqlañ!

1996-jılı «Kamalat» jaslar fondı dúzildi. 2001-jılı bul fond «Kamalat» jaslar jámiyetlik háreketine aylandırıldı. 2017-jılı bul háreket xızmeti saplastırılıp, «Ózbekstan jaslar awqamı» dúzildi.

30-iyun «Jaslar kúni» sıpatında belgilenetuǵın boldı.

quraydi. Respublikamiz g'arezsizlikke erisken daslepki dawirden-aq jas awladtın talim-tarbiyası, salamatlıgına ulken itibar berip kelinbekte. Bul ahmiyetli masale mamleketlik siyasatının en ahmiyetli tiykarğı wazıypalarınan biri bolıp esaplanadı. Kadrlar tayarlawdın milliy bagdarlaması, bilimlendiriw tarawındağı jer juzilik standartlarına saykes reformalar, xalıqtın salamatlıgın saqlawga qaratılğan jumıslardıń negizinde de ane usınday birlesken maqsetler jamlesken. 1991-jılı noyabrde «Ozbekstan Respublikasında jaslarğa baylanıslı mamleketlik siyasatının tiykarları haqqında»ğı nızam qabıllandı. 1997-jılı Ozbekstan Respublikası Prezidentiniń talantlı jaslardıń shet ellerde oqıwın qollap-quwatlaw boyınsha «Umit» fondın sholkemlestiriw haqqında parmanı jariyalandı.

Ozbekstan Respublikası Prezidentiniń 2014-jılğı «Ozbekstan Respublikasında jaslarğa baylanıslı mamleketlik siyasatın amelge asırıwga qaratılğan qosımsha is-ilajlar haqqında»ğı qararınıń qabil etiliwi elimizde joqarı bilimli, erkin ham oz betinshe pikirleytuğın, zamanagoy ilim-pan jetiskenliklerin puqta ozlestirgen har tarepleme salamat ham barkamal awladtı tarbiyalaw isleriniń logikalıq dawamı boldı. Usı qarar ilim-pandı jane de rawajlandırıw, talantlı ham qabiletli jaslardı, sonın ishinde, qızlardın intellektual uqıplılıgın juzege shıgarıw ushın jane de ken sharayatlar jaratıwga qaratılğan.

G'arezsizlik jıllarında jas talantlı qızlardın adebiyat, madeniyat, korkem oner, ilim ham bilimlendiriw bagdarlarında oz talantın, uqıplılıq ham qabiletlerin kórsetiwge imkaniyat jaratıp bergen Ozbekstan Respublikası Prezidentiniń 1999-jılı qabıllağan «Zulfiya atındağı mamleketlik sıylıgın sholkemlestiriw boyınsha usınıslardı qollap-quwatlaw haqqında»ğı parmanı jamiyet turmısında jetik qanigeler, jetekshi ham talantlı qızlardın qaliplesiwine tiykar jarattı.

80 ge jaqın hayal-qızlardın klassik qosıqshılıq, akademiyalıq atqarıw, estrada, opera, balet, sazendeshilik, zamanagoy atqarıwshılıq, ayaq oyın bagdarlarında «Nihol» sıylığı menen sıyılqanları olarğa kórsetilip atırğan joqarı itibar ham gamxorlıqtın ayqın kórinisi bolıp tabıladı.

Este saqlań!

2017-jılga kelip, 14 jastan 22 jasqa shekem bolğan qızlardan ibarat «Zulfiya» sıylığı iyeleriniń sanı 200 den astı.

Áskeriy xızmettiń jaslar ushın bekkem turmıslıq principler, áskeriy xızmetti tamamlap atırǵan jaslardı xoshametlewdiń áhmiyetin, olardıń oqıwdı dawam ettiriwi hám mámleketlik joqarı oqıw orınlarına oqıwǵa kiriwi ushın jeńillik hám sharayatlar jaratıwdı itibarǵa alıp, 2005-jılı Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Ózbekstan Respublikası Qurallı Kúshleri qatarında múddetli áskeriy xızmetti ótep atırǵan áskeriy xızmetshilerge beriletuǵın jeńillikler sistemasın jáne de jetilistiriw ilajları haqqında»ǵı qararı qabıllandı. Usı qararǵa muwapıq, Ózbekstan Respublikası Qurallı Kúshleri qatarında múddetli áskeriy xızmetti ótep bolǵan puqaralar ushın respublika joqarı oqıw orınlarına oqıwǵa kiriwde test sınaqlarında toplanatuǵın eń kóp balldıń 25% i muǵdarında qosımsha ball formasındaǵı jeńillik beriw belgilendi.

Ǵárezsizlik jıllarında jaslardıń hár tárepleme jetik, barkedal erjetiwi ushın bekkem nızamshılıq bazası jaratıldı. Atap aytqanda, 23 nızam hám 100 den artıq normativlik-huqıqiy hújjetler qabil etilip, turmısqa izshil engizilmekte. Bunnan tısqari, jıllarǵa at beriwde de jaslardıń mápleri ayrıqsha itibarǵa alındı. Atap aytqanda, 2000-jıl—«Salamat áwlad jılı», 2001-jılı — «Analar hám balalar jılı», 2008-jılı—«Jaslar jılı», 2010-jılı—«Barkedal áwlad jılı», 2014-jılı —«Salamat bala jılı», 2016-jıl «Salamat ana hám salamat bala jılı» dep járiyalanıp, bir pütün ilajlar baǵdarlamalarınıń ámelge asırılǵanı pikirimiz dálili bolıp esaplanadı.

Jaslarǵa itibardıń kúsheyiwi. 2016-jılı «Jaslarǵa baylanıslı mámleketlik siyasatı haqqında»ǵı Ózbekstan Respublikası nızamı qabıllandı. Oǵan muwapıq, 30 jasqa shekemgi bolǵan barlıq taypadaǵı shaxslar jaslar ekenligi belgilengen. «Jaslarǵa baylanıslı mámleketlik siyasatı haqqında»ǵı nızamnıń qabıllanıwı elimizde jaslardıń huqıqları hám nızamlı máplerin bekkemlewge, jaslarǵa baylanıslı mámleketlik siyasatın júzege shıǵarıwda mámleketlik uyımları hám de basqa shólkemler juwapkershiligin kúsheyttiriwge, usı tarawda salamat, barkedal áwladtı tárbiyalawǵa qaratılǵan ilajlar nátiyjeliligini jáne de arttırıwǵa xızmet etedi.

Temurbekler mektebi

Prezidentimizdın 2017-jılı iyundegi «Jaslarǵa baylanıslı mámleketlik siyasatı nátiyjeliligin arttırıw hám Ózbekstan Jaslar awqamı xızmetin qollap-quwatlaw haqqında»ǵı pármanına muwapıq elimizdagi barlıq áskeriy akademiyalıq liceylerge «Temurbekler mektebi» atı berildi. Jaslardı jáne de xoshametlew maqsetinde «Mard o‘g‘lan» sıylıǵı shólkemlestirildi. Usı jılı sentyabrde oqıwshılardıń anıq pánlerdın joqarı sheklerin iyelewine járdemlesiw, informaciya-kommunikaciya texnologiyaları tarawındaǵı talantlılardı anıqlaw hám de qábiyetlerin júzege shıǵarıw ushın zárúr shárt-sharayatlar jaratıw maqsetinde Ózbekstan Respublikası Informaciya texnologiyaları hám kommunikaciyaların rawajlandırıw ministrliǵı iqtıyarında Muhammed al-Xorezmiy atındaǵı informaciya-kommunikaciya texnologiyaları baǵdarına baylanıslı pánlerdi tereńlestirip oqıtıwǵa qánigelestirilgen mektep (Al-Xorezmiy mektebi) ashıldı. Usı mektepke oqıwshılar 5-klastan baslap jazba hám awızeki sınaq nátiyjelerine baylanıslı tańlaw tiykarında qabıllanadı.

Pikirlesin!

«Búgingi dúnya jasları—san jaǵınan pútkil insaniyat tariyxındaǵı eń ullı áwlad, sebebi, olar 2 milliard adamdı quramaqta. Planetamızdın erteńgi kúni, párawanlıǵı perzentlerimiz qanday insan bolıp kámalǵa jetiwi menen baylanıslı. Bizin tiykarǵı wazıypamız — jaslardın óz uqıplılıǵın kórsetiwi ushın zárúr sharayatlar jaratıw, zorlıq-zombılıq ideyası «virusı» tarqalıwınıń aldın alıw bolıp esaplanadı. Bunın ushın jas áwladtı sociallıq qollap-quwatlaw, onın huqıq hám máplerin qorgaw boyınsha hár tárepleme birge islesiwdi rawajlandırıw lazım, dep esaplaymız. Usı múnásibet penen Ózbekstan globalıasıw hám informaciya-kommunikaciya texnologiyaları jedel rawajlanıp baratırǵan búgingi sharayatta jaslarǵa tiyisli siyasattı qalıplestiriw hám ámelge asırıwǵa qaratilǵan ulıwmalastırılǵan xalıqaralıq huqıqiy hújjet — BMSHniń Jaslar huqıqları haqqındaǵı xalıqaralıq konvenciyasın islep shıǵıwdı usınıs etedi».

Shavkat Mirziyoevniń BMSH Bas Assambleyasınıń 72-sessiyasındaǵı sózinen

Soraw hám tapsırmalar:

1. Ózbekstanda jaslar ulıwma xalıqtıń qanshasın quraydı? Biz kimlerdi jaslar dep ataymız?
2. Lex.uz saytınan 2016-jıldıǵı «Jaslarǵa baylanıslı mámleketlik siyasatı haqqında»ǵı nızamdı tawıp mazmunın aytıp beriń.
3. Ózbekstannıń jaslarǵa baylanıslı mámleketlik siyasatınıń tiykarǵı principlerin túsindirıń.
4. Búgingi kúnde jaslarǵa berilip atırǵan jeńillikler haqqında aytıń.
5. Prezident Sh.Mirziyoevtıń BMSH Bas Assambleyasınıń 72-sessiya-sındaǵı sózinde jaslar mashqalasına tiyisli kózqarasların talqılań.

VII BAP. GÁREZSIZLIK JÍLLARÍNDÁ ÓZBEKSTANDA RUWXÍY HÁM MÁDENIY RAWAJLANÍW

15-tema. Ózbekstanda ruwxıy hám tariyxıy miyrastıń tikleniwi

Tariyxıy esteliktıń tikleniwi. Ózbekstan suveren mámleket sıpatında jámiyetlik-siyasiy turmısta ruwxıy jańalanıw procesin ámelge asırmastan gárezsizlikti hár tárepleme bekkemlep bolmaytuǵının turmıstıń ózi kórsetti. Sonıń ushın da, elimiz basshılıǵı gárezsizliktiń dáslepki waqıtlarınan-aq bul boyınsha zárúr sharalar kórdi.

1991-jılı Alisher Nawayı tuwılǵanınıń 550 jıllıǵı keń belgilendi. Alisher Nawayı atındaǵı Mámleketlik sıylıǵı shólkemlestirildi. Ádebiyat insitutına Alisher Nawayı atı berildi. Nawayı esteligi Tashkenttiń Komsomol kóli dep atalǵan dem alıw baǵına ornatıldı hám bul baǵ Alisher Nawayı atındaǵı Ózbekstan milliy baǵı dep atalatuǵın boldı.

1994-jıldı húkimet qararı menen elimizde Ulıǵbek jılı dep járiyalanıwı onıń 600 jıllıǵın Ózbekstanda hám jer júzilik kólemde, máselen, YuNESKO rezidenciyası Parijde keń túrde belgileniwi de ullı alımlar qaldırǵan miyras ulıwma insanıyılıq qádirayatqa aylanǵanlıǵınıń kórinisi bolıp esaplanadı. 1996-jılı Amir Temurdıń 660 jıllıǵı da keń kólemde belgilendi. Prezident «1996-jıldı Amir Temur jılı» dep atawı haqqında párman qabıladı. «Temur tuzikleri» birneshe tilde basılıp shıqtı. Sol dáwir tariyxıy-mádeniy estelikleri tiklenip, jazba ádebiyatlar ilimiy aylanısqa kirgizildi. Tashkentte babamızdıń dúnyalıq ullılıǵına hám dańqına sáykes keletuǵın Temuriyeler tariyxı mámleketlik muzeyi qurıldı.

Samarqand. Amir Temur esteligi Shahrisabz. Amir Temur esteligi Tashkent. Temuriyler tariyxı mámleketlik muzeyi

Húkimettiń arnawlı qararına muwapıq, 1999-jılı dekabrde Xorezmde Muhammed Rizo Erniyazbek ulı Ogahiy tuwılǵanınıń 190 jıllıǵı, Nókiste Ájiniyaz Qosıbay ulınıń 175 jıllıǵı, 1998-jılı oktyabrde Ferganada Ahmed al-Ferganiy tuwılǵanınıń 1200 jıllıǵı belgilendi. Islam áleminiń záberdes alımları bolǵan Imam Ismayıl Buxariydiń 1225 jıllıǵı, Imam Abu Iso Termiziydiń 1200 jıllıǵı, Mahmud Zamaxshariydiń 920 jıllıǵı, Najmiddin Kubronıń 850 jıllıǵı, Bahauddin Naqshbandiydiń 675 jıllıǵı, Xoja Ahror Valiydiń 600 jıllıǵı hám basqa alımlardıń yubileyleri keń belgilendi.

Este saqlañ!

1993-jılı Tashkentte, 1996-jılı Samarqand hám Shahrisabzda Amir Temur esteligi ashıldı. Sol jılı Samarqand hám Shahrisabz qalaları «Amir Temur» ordeni menen sıylıqlandı.

Zulfiya hám Hamid Olimjan esteligi. Jizzax.

Insan esteligi máńgi. Elimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoevtiń itibarı menen el-jurtqa miyneti sińgen insanlardı húrmetlew dástúri dawam ettirilmekte. 2017 — 2018-jılları bul bo-yınsha úlken jumıslar ámelge asırıldı. Tash-kent, Samarqand hám Qarshida Islam Ka-rimov, Namangan wálayatında Ishoqxon Ibrat, Xorezm wálayatında Kamiljan Ataniyazov, Qaraqalpaqstanda Ibrayım Yusupov, Ferganada Erkin Vohidov, Qashqadaryada Abdulla Ori-pov, Andijanda Muhammed Yusuf esteliklerin

mángilestiriv boyınsha ilajlar ótkerildi. Olardıń atı menen atalatuǵın oraylar, dóretiwshilik mektepler shólkemlestirildi. Jizzax qalasında Hamid Olimjan hám Zulfiya esteligine arnalǵan estelik kompleksi ashıldı.

Elimiz rawajlanıwı jolında pidákerlik xızmet etken, milliy ádebiyatımız hám mádeniyatımızdıń rawajlanıwına úlken úles qosqan ataqlı mámleketlik ġayratker, belgili jazıwshı Sharaf Rashidov tuwılǵanınıń 100 jılıǵı belgileniwi xalqımızdı quwandırdı. Ózbekstan Prezidentiniń 2017-jılı 27-marttaǵı «Belgili mámleketlik isker hám jazıwshı Sharaf Rashidov tuwılǵanınıń 100 jılıǵın belgilew haqqında»ǵı qararı tiykarında 2017-jılı 6-noyabr — Sharaf Rashidov tuwılǵan kúni Jizzaxta saltanatlı ilajlar bolıp ótti. Jizzax qalasındaǵı ilajda Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev qatnasıp, sóz sóyledi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jıl yanvardaǵı «Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Abduǵanievich Karimovtıń esteligin mángilestiriv haqqında»ǵı qararına muwapıq, Islam Karimov estelikleri Ózbekstan paytaxtı Tashkent qalasına, Islam Karimov tuwılıp ósken Samarqand qalasına hám Islam Karimov birinshi basshı bolıp islegen Qashqadarıya wálayatınıń Qarshi qalasında ornatıldı. Bunnan tısqari, Samarqand qalasında Islam Karimov jerlengen aymaqta estelik

Sh.Rashidov esteligi.
Jizzax.

I.Karimov mavzoleyi

Este saqlań!

Respublika basshılıǵına Islam Karimov kelgennen keyin, Sharaf Rashidov shaxsına aytilǵan barlıq jalalar toqtadı. Onıń pák atı aqlandı. 1992-jılı Sharaf Rashidov tuwılǵanınıń 75 jılıǵı keń belgilendi. 2016-jılı Prezident Shavkat Mirziyoev baslaması menen Jizzax rayonına Sharaf Rashidov atı berildi.

I.Karimov esteligi.
Samarqand.

kompleksi payda etildi. Islam Karimov kóp jillar dawamında xızmet alıp barğan Tashkent qalasındağı Aqsaray rezidenciyasında Islam Karimov atındağı ilimiy-ağartıwshılıq este-lik kompleksi shólkemlestirildi. Bir qatar kósheler hám iri obyektlerge Islam Karimov atı berildi. Prezident pármanı menen 2018-jılı 30-yanvarda Islam Karimov tuwılğanınıń 80 jıllığı keń belgilendi, 24-martta bolsa Samarqantta xalıqaralıq konferenciya ótkerildi.

Milliy úrp-ádetler, qádiriyatlar hám dás-túrlerdiń tikleniwi. Gárezsizlik sharapatı menen xalqımızdıń milliy-ruwxıy miyrasın tiklew hám jańalaw, xalqımız sanasına jet-kiziw hám turmısqa sińdiriw áhmiyetli wazıy-palardan biri sıpatında kún tártibine qoyıldı.

Este saqlañ!

Ózbekstanda rásmiy túrde 3 eslew kúni bar: 1) 1999-jıldan baslap 9-may — «Eslew hám qádirlew kúni»; 2) 2001-jıldan berli 31-avgust — «Repressiya qurbanların yad alıw kúni»; 3) 2017-jıldan baslap 2-sentyabr — Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Karimovtı eslew kúni.

Ózińizdi sınań!

Babalar esteligi — bul ...
Sharaf Rashidov — bul ...

Islam Karimov — bul ...
2017-jılǵı ruwxıy tikleniw — ...

Xalqımızdıń eski qádiriyatı, súyikli bayramı esaplanatuǵın «Nawrız» bayramınıń xalqımızǵa qaytıp beriliwi mámleket tariyxında úlken waqıya boldı. 1991-jıldan baslap mámlekette Prezident pármanına muwapıq, 21-mart — Nawrız ulıwma xalıqlıq bayramı sıpatında belgilenetuǵın boldı. Áyyemgi xalıq bayramı — Nawrızdıń tikleniwin respublikamızdıń pútkil xalqı maqullap, kóterińki ruwxta kútip aldı hám házirde de ullı bayram sıpatında belgilenbekte.

Ózbekstan ele sovetler qaramaǵında turǵan awır kúnderde Islam Karimov xalıq qálewine qulaq salıp, umıtılmas tariyxıy hújjetke qol

«Nawrız» bayramı saltanatları

qoydı. 1990-jılı 2-iyun kúni «Musılmanlardıń Saud Arabstanına haj saparı haqqında»ǵı pármanın járiyaladı.

Este saqlań!

2016-jılı ózbek palawı YuNESKOńıń materiallıq emes mádeniy miyras dizimine kirgizildi.

Elimizde Islam dini ámellerinen ónimli paydalanıw, onıń bay ruwxıy hám mádeniy qádiriyat sıpatındaǵı imkaniyatların keńeyttiriw ilajları kórildi. Sonıń ishinde, 1990-jılı musılmanlardıń Haj zıyaratına barıwına kepillik beretuǵın Prezidenttiń arnawlı pármanı qabıllandı.

1992-jılı 27-martta Ózbekstan Prezidentiniń «Oraza hayıtın demalıs kúni dep járiyalaw haqqında»ǵı pármanına muwapiq musılmanlar turmısındaǵı qutlı sáneler — Qurban hám Ramazan hayıtı kúnlerin turaqlı túrde bayramlaw hám olardıń demalıs kúnleri dep járiyalanıwı da xalqımız ushın quwanışlı waqıya boldı.

Ǵárezsizlik sharapatı menen «Islom nuri» hápteligi, «Hidoyat» jurnalı dúnyaǵa keldi, kóplegen diniy-ádep ikramlılıq ádebiyatlar basılıp shıǵa baslandı. Solardan, Imam Buxariydiń tórt jildten ibarat, Imam Termiydiń bir jildli hádis kitapları, basqa alımlardıń bir qatar shıǵarmaları júz mıńlap nusqalarda basılıp shıqtı. Qurani Karim segiz márte, jámi bir million nusqada basılıp shıqtı. Bul muqaddes kitap elimizde dáslepki ret 1992-jılı Alauddin Mansur tárepinen ózbek

Quranniń ózbekshe awdarmasınıń nusqası

tiline awdarma islendi hám úsh márte, jámi 300 mırn nusqada baspadan shıǵarıldı.

Este saqlañ!

Prezident Shavkat Mirziyoev baslaması menen xalıq sanınıń hám sońǵı jıllarda haj zıyaratına barıw tilegin bildirgenler sanınıń artıp baratırǵanlıǵı itibarǵa alınıp, 2017-jıldan ózbekstanlı puqaralar ushın haj kvotası sanı 5200den 7200 adamǵa kóbeytirildi.

2004-jılı bolsa Tashkent Islam universitetinde Quranı Karimniń shayx Abdulaziz Mansur awdarmasında túsindirmeli basılıwı tayarlandı hám baspadan shıqtı.

Ózbekstan musulmanları erkinlik hám qolaylı imkaniyatlarǵa iye bolmaqta. Olar tikkeley húkimet járdeminde hár jılı muqaddes haj hám umra ámellerin orınlaw imkaniyatına eristi. Eger sovet dáwirinde elimiz puqaralarınan 3—4 adam haj saparın ótegen bolsa, 2016-jılǵa shekem hár jılı 5000 nan aslam puqaralarımız haji bolıp qaytadı.

Mánawiy-ruwxıy pákleniw, qádiriyatlardıń tikleniwi bir kúnde bolatuǵın proces emes, al ol bizden turaqlı túrde izshillik penen jumıs alıp barıwımızdı talap etedi. «Imam Abu Mansur al-Moturidiydiń 1130 jıllıǵın belgilew haqqında»ǵı, «Burhaniddin al-Marǵinoniy tuwılǵanınıń hijriy sáne boyınsha 910 jıllıǵın belgilew haqqında»ǵı Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń qararları pikirimizdiń anıq dálili boladı. 2003-jılı bolsa Abduxalıq Ğijduwaniydiń 900 jıllıǵı keń belgilendi.

Buni oqıń!

- 1997-jıl — Xiywa hám Buxara qalaların 2500 jıllıq yubileyi belgilendi.
- 2002-jıl — Termiz qalasınıń 2500 jıllıq yubileyi belgilendi.
- 2002-jıl — Shahrisabz qalasınıń 2700 jıllıǵı belgilendi.
- 2003-jıl — Nókis qalasınıń 70 jıllıǵı belgilendi hám qala «Doslıq» ordeni menen sıyılıqlandı.
- 2006-jıl — Qarshi qalasınıń 2700 jıllıǵı belgilendi.
- 2006-jıl — Xorezm Mamun akademiyasınıń 1000 jıllıǵı belgilendi.
- 2007-jıl — Samarqand qalasınıń 2750 jıllıq yubileyi ótkerildi.
- 2007-jıl — Marǵılan qalasınıń 2000 jıllıq yubileyi ótkerildi.
- 2009-jıl — Ózbekstan Respublikası paytaxtı Tashkent qalasınıń 2200 jıllıǵına arnalǵan saltanatlı máresim ótkerildi.

Ruwxiylıqtıń úgit-násiyatlanıwı. Eldiń ruwxıy turmısın jáne de jaqsılawda 1994-jılı Prezident qararı menen shólkemlestirilgen «Ruwxiylıq hám aǵartıwshılıq» jámaátshilik Orayı úlken áhmiyetke iye boldı. Elimizde milliy ideyanıń úgit-násiyatlanıwı hám ruwxıy-aǵartıwshılıq jumislardıń nátiyjeliligin, olardıń ómirsheńligi hám tásirsheńligin arttırıw maqsetinde Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2006-jılı 25-avgusttaǵı qararı menen Respublika Ruwxıylıq hám aǵartıwshılıq Keńes quramında eki oray — Respublikalıq Ruwxıylıq úgit-násiyatlaw orayı hám Milliy ideya hám ideologiya ilimiy-ámeliy orayı dúzildi. Bas ministr Keńes baslıǵı, hákimler wálayat aymaqlıq keńesleri baslıǵı etip belgilendi. Ruwxıy-aǵartıwshılıq jumisları sisteması zaman hám sharayat talabına muwapıq jetilistirildi. Búgingi kúnde dúnyadaǵı qıyın hám qáwipli jaǵday tarawda ámelge asırılǵan islerdi sın bahalap, onıń xızmetin zaman talapları tiykarında jetilistiriwdi talap etpekte. Sol sebepli Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jılı 28-iyuldegi «Ruwxiy-aǵartıwshılıq jumislar nátiyjeliligin arttırıw hám tarawdı rawajlandırıwdı jańa basqıshqa kóteriw haqqında»ǵı qararı qabıllandı. Oǵan muwapıq, Respublikalıq Ruwxıylıq hám aǵartıwshılıq keńesiniń Respublikalıq Ruwxıylıq úgit-násiyatlaw orayı hám de Milliy ideya hám ideologiya ilimiy-ámeliy orayın birlestiriw jolı menen olardıń negizinde Respublikalıq Ruwxıylıq hám aǵartıwshılıq orayı qayta dúzildi. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Respublikalıq Ruwxıylıq hám aǵartıwshılıq keńesine basshılıq etiwı belgilendi.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Tariyxıy estelik túsiniǵin túsindirip beriń.
2. Ǵárezsizliktiń dáslepki jıllarında qaysı alımlardıń yubileyleri belgilendi?
3. Ózbek xalqınıń qádiriyatları hám dástúrlerin qayta tiklew boyınsha qanday qararlar qabıl etildi?
4. 2007-jılı Tashkenttiń Islam mádeniyatı paytaxtı dep atalıw sebeplerin sanawǵa háreket etiń.
5. Tariyxıy shaxslarǵa búgingi kúndegi itibar boyınsha maǵlıwmatlar tiykarında tómendegi kesteni toltırıń.

Amir Temur	Alisher Nawayı	Sharaf Rashidov	Islam Karimov

16-tema. Ózbekstanda mádeniyat hám kórkem óner

Ruwxiylyq orinlari. Teatr. Ğárezsizlik jillarında mádeniy turmista da ózgerisler boldı. Bul, eń dáslep, teatr kórkem óneriniń rawajlanıwında anıq sezile basladı, jańa teatr dárgayları iske túsirildi. 1991-jılı Fergana, 1993-jılı Xorezmde mámleketlik quwırshaq teatrları jumıs basladı, 1994-jılı Qashqadárya hám Namangan wálayat teatrları janında quwırshaq toparları, 2001-jılı Surxandárya wálayat quwırshaq teatrı ashıldı.

Alisher Nawayı atındaǵı Ózbekstan mámleketlik akademiyalıq úlken teatrı

Simpoziumlar sarayı hám Ózbekstan Milliy kitapxanası

(1998-j) pármanına muwapıq ruwxıy-aǵartıwshılıq reformalarda teatr ğayratkerleriniń belsendi qatnasıwın támiyinlew, milliy qádiriyatlardı jırlawshı kórkem saxna shıǵarmaların dóretiw sıyaqlı maqsetlerde «Ózbekteatr» dóretiwshilik-óndirislik birlespesi dúzildi. 2017-jılı xızmeti sınǵa alınıp, «Ózbekteatr» birlespesi saplastırılıp, onıń funkciyaları Mádeniyat ministrigine ótkizildi.

Ózbek mámleketlik akademiyalıq drama (2001-j) hám Ózbekstan akademiyalıq rus drama teatrları (1999-jıl) sıyaqlı paytaxt hám de wálayat teatr jámáátlerine jańa imaratlar qurıldı, ońlandı. 2015-jıldıń oktyabrında rekonstrukciyalanǵan Alisher Nawayı atındaǵı Ózbekstan mámleketlik akademiyalıq úlken teatırınıń ashılıw saltanatı bolıp ótti.

1993-jıldıń sentyabrında «Türkstan» sarayı jumıs basladı. 2009-jılı «Ózbekstan» xalıqaralıq forumlar sarayı, 2011-jılı Simpoziumlar sarayı hám Alisher Nawayı atındaǵı Ózbekstan Milliy kitapxanasınan dúzilgen Aǵartıwshılıq orayı kompleksi, 2014-jılı Fergana wálayatında Teatr-koncert sarayı sıyaqlı ruwxıylyq orınları ashıldı.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Ózbekstan teatr kórkem ónerin rawajlandırıw haqqında»ǵı

2001-йили Ўзбекистан мамлекетлик академиялиқ драма театрига Президент парманни менен «Миллий театр» статуси берилди. 2014-йили Президент «Ўзбек миллий академиялиқ драма театринини 100 йиллигини белгилеу хаqqинда» қарар қабилади. Уси қарарга мувапиқ театр қайта оңланди ҳам юбилей илажи болуп өтті.

Ўзбек миллий академиялиқ драма театри имарати

Paytaxttağı respublika teatrlari qatarında wálayat jámáátleri de xalıqaralıq mádeniy qatnasıqlarda qatnasıp kelmekte. Bul boyınsha Ўзбекистан Jaslar театри, Ilham театри ҳам Qashqadaryadağı «Eski meshit» театр-студияси belsendilik kórsetti. 2018-йили Ўзбекистан Qorğanıw ministrliги janında dáslepki ret áskeriy театр-студия — «Turan» dúzildi. Bul театр tek ғана áskeriyler ҳам olardıń shańaraqları ushın emes, al hámme ushın xızmet kórsetedi.

Basqa tarawlarda bolğanı sıyaqlı, 2017-йили театр kórkem óneri tarawında da keń reformalar baslandı. Eń dáslep, 2017—2021-йиларга mólsherlengen Háreketler strategiyasında театр ҳам tamasha orınların, mádeniy-aǵartıwshılıq shólkemler xızmetin rawajlandırıw ҳам de jetilistiriw, olardıń materiallıq-texnikalıq bazasın bekkemleu belgilep qoyıldı. Mádeniyat mákemeleriniń xızmetin shólkemlestiriw, mádeniyat ҳам kórkem ónerdiń jámiyet turmısındağı ornı ҳам áhmiyetin arttırıw, jas áwladtı milliy ҳам ulıwma insanılıq sadıqlıq ruwxında tárbiyalaw maqsetinde Ўзбекистан Respublikası Prezidentiniń «Mádeniyat ҳам kórkem óner tarawın jáne de rawajlandırıw ҳам jetilistiriwge baylanıslı is-ilajlar haqqında»ǵı qararı qabıllandı. Búgingi kúnde elimizdegi bar bolğan 37 театр xızmetin támiyinleu ushın 2017-йıldıń ózinde мамлекетлик byudjetten 81 mlrd. sumnan artıq qarji ajratıldı. Ўзбекистан Respublikası Prezidentiniń 2018-йили 14-maydağı «Mámлекетлик mádeniyat mákemeleri ҳам мамлекетлик архивleri xızmetkerleri miynetine haqı tólewdiń jetilistirilgen sistemasın engiziw ҳам olardı materiallıq xoshametlewdi kúsheyttiriw haqqında»ǵı qararına muwapiq, мамлекетлик mádeniyat mákemeleri artistleri, hákimshilik-basqarıw, kórkem basshı, dóretiwshi ҳам basqa xızmetkerleriniń miynet haqı muǵdarları ortasha 45% ke arttırıldı.

Muzika hám ayaq oyın kórkem óneri. Ğárezsizlik jıllarında muzıka tarawında túpkilikli burılıs dástúriy nama sazlardan kewli tolıw hám tásirleniwde kórinde. Bunıń ushın eń dáslep, xalıqqa jaqınlasıw, el arasında júriw, xalıq talantlıların izlep tabıw zárúr edi.

Usı maqsette 1992-jılı birqansha kórik-tańlawlar ótkerildi. Solardan Tashkent qalasında mart ayında milliy nama atqarıwshılarınıń «Asrlarga tengdosh navolar», aprel ayında belgili kórkem óner sheberleri shıǵarmaları atqarıwshılarınıń «Boqiy ovozlar», Xorezm wálayatında may ayında folklor jámáátleriniń, iyun ayında Qoqan qalasında laqqışılıq (askiya), qızıqshı hám masqarapazlardıń hám avgust ayında Tashkent qalasında lapar, yalla atqarıwshılarınıń kórik-tańlawları shólkemlestirildi. Olar birneshe onlaǵan talantlılardı júzege shıǵardı. Bul sıyaqlı ilajlar, festivallardıń ótkeriliwi dástúrge aylanıp, xalıqaralıq kólemde materiallıq emes mádeniy miyrastı asıraw boyınsha alıp barılıp atırǵan háreketler menen birlesip ketti.

Ğárezsizlik dáwirinde professional muzıka hám ayaq oyındı rawajlandırıw jumıslarına da úlken itibar qaratıldı. 1996-jılı «Ózbeknavo» gastrol-koncert birlespesi shólkemlestirildi. Ózbekstan Respublikası Prezidenti pármanı menen 1997-jılı Mukarrama Turǵunbaeva atındaǵı «Ózbekraqs» milliy ayaq oyın birlespesi hám de Tashkent mámleketlik milliy ayaq oyın hám xoreografiya joqarı mektebi dúzildi. 2001-jılı «Ózbeknavo» estrada birlespesi, Milliy estrada kórkem ónerin rawajlandırıw hám muwapiqlastırıw Keńesi jumıs basladı.

Ğárezsizlik jıllarında jańadan kórik-tańlawlar, festivallar júzege keldi. 1995-jılı Ministrler Kabineti «Ózbekstan—Watanım meniń» atlı kórik-tańlaw ótkeriw boyınsha qarar qabıladı. 1996-jıl marttan baslap ótkerilip kiyatırǵan «Ózbekstan—Watanım meniń» atlı kórik-tańlawı ğárezsizlikti, Watanı ańlaw, onı ulıǵlaw jolındaǵı áhmiyetli qádem boldı.

«Sharq taronalari» xalıqaralıq muzıka festivalınıń ashılıw saltanatı

1996-jılı 27-avgust kúni arnawlı párman qabıl etildi. Onda hár jılı avgust ayınıń 3-ekshembisi, «Ózbekstan—Watanım meniń» qosıq bayramı kúni dep járiyalandı. Tańlaw ğárezsizlikti jırlawshı júzlegen qosıqlar jaratılıwına túrtki boldı.

Ministrler Kabinetiniń 1997-jıldıǵı qararı menen hár eki jılda bir mártebe Samarqand qalasında «Sharq taronalari» xalıqaralıq muzıka festivalı ótkerile baslandı. Birinshi festivalda dúnyanıń 31 elinen wákıller qatnastı. Festivaldıń regionallıq qamtıwı da kem-kemnen keńeyip barmaqta. 2015-jılı X festivalda 66 mámlekettен wákıller qatnastı.

Este saqlañ!

YuNESKO tárepinen insaniyattıń materiallıq emes mádeniy miyrası diziminen Shashmaqam (2008), Baysın mádeniy ortalıǵı (2008), Nawrız (2009), Úlken qosıq (Katta ashula) (2009), Askiya (laqqıshılıq) (2014) orın aldı. 2017-jılı Prezident qararı menen Ózbek milliy maqam kórkem óneri orayı shólkemlestirildi. 2018-jıldan baslap Shahrısabz qalasında hár eki jılda bir márte Xalıqaralıq maqam kórkem óneri festivalın ótkeriw belgilendi.

1998-jılı elimizde birinshi márte simfoniyalıq muzıka festivalı ótkerildi. Bul festivalda dúnyanıń 20 ǵa jaqın ellerinen atqarıwshılar qatnastı.

Ǵárezsizlik jılları muzıka kórkem ónerin akademiyalıq, dástúriy hám zamanagóy baǵdarlarında rawajlanıwına zárúr shárt-sharayatlar jaratıw qatarında onıń bilimlendiriwine de itibar berildi. 2002-jılı Tashkent mámleketlik konservatoriyası Ózbekstan mámleketlik konservatoriyasına aylandırıldı. Konservatoriyanıń jańa imaratı qurıldı.

Prezidenttiń qararı menen qabıllanǵan Balalar muzıka hám kórkem óner mektepleriniń materiallıq-texnikalıq bazasın bekkemlew hám olardıń xızmetin jáne de jaqsılaw boyınsha mámleketlik baǵdarlaması da áhmiyetli orın tutup, onıń sheńberinde 2009—2014-jılları ayaqlarda 278 muzıka hám kórkem óner mektebi paydalanıwǵa tapsırıldı.

«Nihol», «Zulfiya» atındaǵı mámleketlik sıyıqlarınıń shólkemlestiriliwi, «Kamalak juldızları» respublikalıq balalar dóretiwshiligi festivalı, «Sozlar navosi» jas muzıka atqarıwshıları hám basqa kórik-tañlawlar ótkerilip kiyatırǵanı jańa talantlılardı júzege shıǵarıw hám qollap-quwatlaw maqsetlerine xızmet etedi.

Súwretlew óneri. Súwretlew óneri ushın ǵárezsizlik keń imkaniyatlar jaratıp berdi. Dáslep, 1997-jılı Ózbekstanda birinshi ret Kórkem

Ózińizdi sınañ!

Konservatoriya — bul ... Materiallıq emes mádeniy miyras — bul ...
Muzıka festivalları — bul ... Ruwxıylıq orınları — bul ...

akademiyası shólkemlestirildi. 2002-jılı Tashkent foto úyi, 2004-jılı Ózbekstan súwretlew óneri galereyası, 2005-jılı Ózbek lipasları gale-reyası, 2006-jılı Mádeniyat hám kórkem óner kórgizbesi jumıs basladı.

Mámleket Prezidentiniń 1997-jılı «Xalıq kórkem ónermentshilikleri hám ámeliy ónerin jáne de rawajlandırıwdı mámleketlik jol menen qollap-quwatlaw ilajları haqqında»ǵı pármanında ámeliy bezew óneriniń áhmiyetin arttırıw, qolda islenetuǵın kórkem buyımlardı tayarlawda mámleket tárepinen qollap-quwatlaw ilajları belgilendi. Solardan, «Ózbekstan Respublikası xalıq ustası» húrmetli ataǵı shólkemlestirildi, «Ónerment» birlespesi dúzildi. Qalaberse, ónermentler dáramat salıǵınan azat etildi.

Kino. Gárezsizlik jıllarında milliy kino ónerin rawajlandırıwǵa da ayrıqsha itibar qaratıldı. Dáslepki dáwirdegi finanslıq qollap-quwatlawlar 2004-jılı «Ózbekkino» milliy agentligi dúzilgenнен keyin jańa basqıshqa kóterildi.

2017-jılı kino kórkem óneri ushın da áhmiyetli jıl boldı. Usı jıldıń ózinde «Ózbekkino» milliy agentligine mámleketlik byudjetten 12 mlrd. 400 mln. sum ajratıldı. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017-jılı 29-dekabr kúni milliy kino kórkem óneri xızmetkerleri hám basshıları menen ushırastı. Onda kino kórkem óneriniń materiallıq-texnikalıq bazasın bekkemlew, mádeniyat hám kórkem óner baǵdarındaǵı joqarı bilimlendiriw mákemeleri, tájiriye hám bilimnin jetilistiriwdi shólkemlestiriw, aymaqlarda kinoteatrlar qurıw, olardıń xızmetin jolǵa qoyıw máseleleri dodalandı. Sonday-aq, kinomatografiya tarawın rawajlandırıw boyınsha qabil etilgen qararlardıń orınlanıwın támiyinlew, shet el kinostudiyalar hám kino dóretiwshiler menen baylanıslardı bekkemlew, olar menen birgelikte filmler jaratıwdı jolǵa qoyıw aytıp ótildi.

Kórkem ádebiyat. Gárezsizlik jıllarında kórkem ádebiyatta milliylik, mın jıllıq tariyxıy dóretiwshilik dástúrler, ulıwma insanılıq qádiriyatlar, erkin pikir júrgiziw principleri tiklendi.

Kórkem ádebiyatta gárezsizlikti saqlaw, azat hám abat Watan qurıw, barksamal insandı tárbiyalaw, milliy ózlikti ańlaw sıyaqlı máseleler bas tema bolıp qaldı. Abdulla Oripov, Odil Yoqubov, Pirmqul Qodirov, Xurshid Davron sıyaqlı dóretiwshilerdiń tariyxıy roman, pyesa hám povestlerinde ullı babalarımız Amir Temur, Mirza Ulıǵbek, Babur hám

basqalardıń obrazları ulıwma insanıy hám milliy qádiriyatlarǵa sáykes túrde jańasha xarakterde jaratıldı.

Ǵárezsizlik dáwiri ádebiyatınıń kórnekli wákılleri Ózbekstan qaharmanları Said Axmad, Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Ózbekstan xalıq shayırı Muhammed Yusufıların dóretiwshilik xızmeti menen pútkil xalqımız maqtanış etedi.

Ǵárezsizlik dáwirindegi ózbek ádebiyattanıwshılıǵındaǵı áhmiyetli wazıypalardı sheshiwde O.Sharofiddinov, B.Qosimov, N.Karimovların shıǵarmaları ayrıqsha orın iyeleydi. Muhammed Ali hám T.Maliktıń romanları, U.Azim, E.Azam, S.Sayyid, H.Xudayberdiyeva, H.Ahmedova, J.Ergasheva, H.Dostmuhammed, Sh.Salimova sıyaqlı shayır hám jazıwshılardıń ideyalıq jetik shıǵarmaları úlken úles bolıp qosıldı.

Ulıwma, ádebiyatqa itibar mádeniyattıń áhmiyetli baǵdarı bolıp qaldı. Jazıwshılardı qollap-quwatlaw boyınsha 2010-jılı Ózbekstan Jazıwshılar awqamı janında «Ijod» fondı dúzilip, 2011-jıldan jas dóretiwshilerdiń birinshi kitapları mámleket esabınan basılıp shıǵarıla baslandı.

Ádebiyatqa itibar 2017—2018-jılları jáne de kúsheydi. 2017-jılı 12-yanvarda Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Kitap ónimlerin basıp shıǵarıw hám tarqatıw sistemasın rawajlandırıw, kitap oqıwdı hám kitapqumarlıq mádeniyatın arttırıw jáne úgit-násiyatlaw boyınsha komissiya dúziw haqqında»ǵı qararı qabıllandı. Usı jıldan 10—30 jaslar arasındǵı kitapqumarlar ortasında «Jas kitapxan» respublikalıq kórik tańlawı shólkemlestirildi. Sonday-aq, Prezident Sh.Mirziyoevtıń 2017-jılı 3-avgusttaǵı dóretiwshi zıyalılar menen bolǵan ushırasıwında bir qatar mádeniy mákemelerge qáwender shólkemler belgilep berildi. Usı baǵdarda Xalıq banki menen Jazıwshılar awqamınıń «Doslar klubı» dúzildi. «Doslar klubı»nıń dúziliwi jazıwshı hám shayırlardıń jámiyetlik turmıstaǵı ornı hám abırayın arttırıw, olardıń dóretiwshilik potencialın júzege shıǵarıw, materiallıq hám ruwxıy xoshametlew, qolaylı jumıs hám turmıs sharayatın jaratıp beriw ushın keń imkanyatlar jaratpaqta.

Muzey. Milletimizdiń ózligin ańlawda hám de milliy, tariyxıy qádiriyatlarımızdı tiklewde muzeyler ayrıqsha orın tutadı. Muzeyler arqalı ótmishti, tariyxtı kóriw, eslew, seziw, úyreniw múmkin. Sonlıqtan da, ǵárezsizlik jıllarında bar bolǵan muzeylerdi qayta ońlaw, olardı jańa eksponatlar menen bayıtıw, jańa muzeyler qurıwǵa ayrıqsha itibar qaratıldı. 1996-jılı Tashkentte Temuriyeler tariyxı mámleketlik muzeyi,

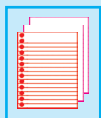
Este saqlañ!

1991—1994-jılları 73 muzey bar bolğan bolsa, 2017-jılı 450 ge jaqın muzey jumıs alıp barmaqta.

Olimpiya dañqı, 2002-jılı Repressiya qurbanları esteligi, Surxandárya wálayatınıń paytaxtı—Termiz qalasında Arxeologiya muzeyi jumıs basladı.

Ózbekstan Prezidentiniń 1998-jıldıǵı «Muzeyler jumısın tıp-tiykarınan jaqsılaw hám jetilistiriw haqqında»ǵı pármanı elimizde muzey jumısın rawajlandırıw perspektivaların belgilep berdi. Muzeyler mámleket qorǵawına alındı, olardı qayta ońlaw, muzey eksponatların bayıtıw mámleketlik byudjet esabınan finanslıq jaqtan qollap-quwatlandı. Muzeyler xızmetin muwapıqlastırıw, ilimiy-metodikalıq járdem kórsetiw, materiallıq jaqtan qollap-quwatlaw maqsetinde 1998-jılı «Ózbekmuzey» Respublikalıq fondı dúzildi. Xalıqtıń muzeytanıwshılıq mádeniyatın arttırıwǵa járdemlesiwshi «Moziydan sado» jurnalı shólkemlestirildi hám ol 1999-jıldan baslap ózbek, rus hám inglis tillerinde basılıp shıǵa baslandı. Jaslar ruwxıylıǵında muzeylerdiń áhmiyeti esapqa alınıp, 2014-jılı Ministrler Kabinetiniń qararı menen hápteniń shiyshemi hám juma künleri balalar hám olardıń ata-analarına biypul xızmet kórsetiw, hár jılı 2—8 sentyabr künleri «Muzeyler hápteligi»n shólkemlestiriw belgilendi.

Solay etip, mámleket mádeniy turmıstıń kóp tárepleme ózgesheligin saqlaǵan halda jámiyettiń rawajlanıwına qolaylı sharayat jaratıwǵa itibar qaratpaqta. Sonday-aq, mádeniyat Ózbekstan xalqınıń tiykarǵı bólimin qurawshı jaslarǵa baǵdarlanǵanlıǵı menen áhmiyetli bolıp tabıladı.

Atamalar túsindirgesi:

Simpozium — (qosıq, muzıka oqıw menen ótetuǵın jıyın) qanday da bir ilimiy másele boyınsha ótkeriletuǵın xalıqaralıq ilimiy keńes; ilimiy ánjuman.

Festival — (*ital.* — bayram, shadlıq) kórkem ónerdiń kino, muzıka, teatr hám basqa tarawlarında erisilgen eń jaqsı jetiskenlikler boyınsha ótkeriletuǵın tańlaw, kórikten ibarat massalıq bayram, seyil.

Galereya — (*fran.* — teris aywan) imarattıń eki bólimin birlestiriwshi ústi jabıq uzın ótiw ornı; tamasha zalında eń joqarǵı yarus.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Ğárezsizliktiń dáslepki jıllarında ne sebepten mádeniyat hám kórkem ónerge itibar kúsheydi?
2. Búgingi kúnde Ózbekstanda qanday baǵdardaǵı muzeyler jumıs alıp barmaqta?
3. Elimizde muzıka festivalları ótkeriliwinen gózlengen tiykarǵı maqsetler nede?
4. Kino kórkem ónerindegi jetiskenlikler hám kemshiliklerdi sanań.
5. Ğárezsizlik jıllarında teatrlar jumısında qanday ózgerisler boldı?

VIII BAP. ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASINIŃ SIRTQI SIYASATI HÁM EKI TÁREPLEME QATNASIQLARI

17-tema. Ózbekstan Respublikası sırtqı siyasiy xızmetiniń qalıplesiwi hám onıń tiykarǵı baǵdarları

Ózbekstannıń geosiyasiy jaǵdayı. Ózbekstan Respublikası ózine tán geografıyalıq dúzilisi menen Oraylıq Aziya regionındaǵı mámleketler arasında ayrıqsha ajralıp turadı. Bunday geografıyalıq jaylasıwınıń qolaylı hám qolaysız tárepleri bar bolıp, olar respublikanıń geosiyasiy jaǵdayı hám geostrategiyalıq mápleri, onıń ishki hám sırtqı siyasatın tańlaw hám belgilewde áhmiyetli orın tutadı.

Ğárezsiz Ózbekstannıń qolaylı geosiyasiy imkaniyatları tómendegishe: uzaq ótmishten Shıǵıs hám Batis ortasındaǵı áyyemgi sawda-satlıq, mádeniy-ilimiy hám diplomatiyalıq baylanıslar jolı bolǵan Ullı Jipek jolı Ózbekstan aymaǵınan ótken. Házirde de Evropa hám Jaqın Shıǵıstan Aziya—Tınısh okeanı regionına alıp baratıǵın jollar Oraylıq Aziyadan, onıń orayında jaylasqan Ózbekstannan ótedi; Oraylıq Aziyanıń orayında jaylasqan Ózbekstan óziniń geografıyalıq halatınan kelip shıǵıp, usı regionda kúshler salıstırılalıǵı hám teńsalmaqlılıǵın saqlaw, ekonomikalıq integraciya procesin rawajlandırıw, turaqlılıqtı támiyinlew, birge islesiwdi bekkemlew imkaniyatına iye. Ózbekstan búgingi kúnde qońsı mámleketler—Qazaqstan, Qırǵızstan, Tájikstan, Túrkménstan hám Awǵanstan ortasında baylanıstırıwshı sheńber wazıypasın atqarıp kelmekte. Ózbekstan óziniń jaylasıwına qaray Oraylıq Aziyanıń transport, energetika, kommunikaciya, suw sisteması orayında jaylasqan.

Orayliq Aziyanıń siyasiy kartası

Tábiyyiy klimat sharayatı qolaylı, úlken mineral-shiyki zat qorları hám strategiyalıq materiallarǵa iye, diyqanshılıq mádeniyatı rawajlangan, azıq-awqat penen ózin-ózi támiyinleydi. Ózin neft, gaz, reńli metallar menen támiyinlep ǵana qalмай, olardı eksportqa shıǵarıw imkaniyatına da iye. Ózbekstan Respublikasınıń jer astında ámeldegi Mendeleev periodlıq sistemasınıń barlıq elementleri bar.

Usınday imkaniyatları bolǵan jaǵdayda da Ózbekstan geosiyasiy jaylasıwın qolaylı dep bolmaydı. Usı tárepten Ózbekstan Respublikasına qıyınshılıqlar tuwdırıwshı tómendegi faktorlar bar: Ózbekstan Persiya qoltıǵı, Kaspıy teńizi basseyni hám Tarım basseyniniń neft hám gazge júdá bay kánleri jaylasqan yarım sheńberdiń strategiyalıq orayında jaylasqan. Sonıń ushın bul aymaqta pútkil dúnyada energiya jetispewshiligi sharayatında kóplegen mámleketlerdiń bir-birine sáykes kelmeytuǵın mápleri óz ara duslaspaqta. Dúnyadaǵı kúshli mámleketler usı regionda óz máplerin izlep atır. Sonıń menen birge, Ózbekstan regiondaǵı etnikalıq kelispewshilik, narkobiznes hám hár qıylı sırtqı kúshler tárepinen xoshametlenip atırǵan, ishki tartıslar ele de tamamlanbaǵan Awǵanstan sıyaqlı mámleket penen shegaralas. Ózbekstan tikkeley teńizge shıǵa almaytuǵın, bunıń ústine teńiz portlarınan eń uzaqta jaylasqan mámleket esaplanadı. Qara teńiz, Baltik

teñizi, Yapon teñizi hám Arqa teñizlerge alıp shıǵıwshı eń qısqa temir jolı derlik 3 mın kilometrdi quraydı. Ğárezsiz Ózbekstannıń, ulıwma, barlıq dáryaları hám de respublika aymaǵın kesip ótetuǵın, uzınlıǵı 150 hám onnan kóp kilometrli dáryalar 50 den asqan bolıwına qaramastan, onıń suw resursları sheklengen hám ekologiyalıq mashqalaları da bar. Aral mashqalası da elimiz ushın qolaysız faktor bolıp esaplanadı.

Ózbekstan Respublikasınıń ğárezsiz sırtqı siyaseti tiykarlarınıń islep shıǵılıwı. Házirgi kúnde xalıqaralıq keń jámiyetshilik ğárezsiz Ózbekstan diplomatiyasınıń dáslepki qádemleri, Oraylıq Aziyadaǵı dárejesi, region qáwipsizligin támiyinlewdegi ornı ayrıqsha ekenligin tán almaqta. Ózbekstan sırtqı siyasetiniń ruwxıy baǵdarı, insanıylıq, áshkaralıq, qádir-qımbatı, óz imkaniyatlarına tayanıw hám insanıyattıń óz shańaraǵında óz rawajlanıw jolına iye bolıwı bolıp esaplanadı. Sol sebepli ğárezsizlik jıllarında elimiz 133 mámleket penen rásmiy diplomatiyalıq qatnasıqlar ornatqan, Tashkentte 45 shet mámlekettiń elshixanaları, 9 húrmetli konsullik, 11 xalıqaralıq shólkemlerdiń wákilxanaları xızmet kórsetpekte.

Pikirlesin!

Ózbekstan Prezidenti 2018-jılı yanvarda mámleket tariyxında dáslepki ret Ózbekstannıń shet mámleketlerdegi elshileri menen ashıq sóylesiw formasındaǵı májilisin ótkerdi. Ne dep oylaysız, bunıń zárúrligi nede?

Ğárezsizlikti bekkemlew, elimizdiń qáwipsizligi, turaqlılıǵı hám rawajlanıwı hár tárepleme shet mámleketler menen diplomatiyalıq baylanıslardıń jolǵa qoyılıwı menen baylanıslı edi. Ózbekstan Respublikası sırtqı siyaset sisteması Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası, Ministrler Kabinetiniń 1992-jılı may ayındaǵı «Ózbekstan Respublikası Sırtqı isler ministrligi xızmetin shólkemlestiriw máseleleri haqqında»ǵı hám 1994-jılı mart ayında qabıllanǵan «Ózbekstan Respublikası Sırtqı isler ministrligi xızmetin jetilistiriw haqqında»ǵı qararları tiykarında qalıplestirildi. 1996-jılı «Ózbekstan Respublikası Sırtqı siyasiy xızmetiniń tiykarǵı principi haqqında»ǵı nızam qabıllandı.

2012-jılı sentyabrde Ózbekstan Respublikası «Sırtqı siyasiy xızmeti koncepciyası» járiyalandı. Ózbekstan Respublikasınıń Sırtqı siyasiy xızmeti koncepciyası — bul mámleket sırtqı siyasetiniń principi hám

Este saqlan!

«Ózbekstan Respublikası xalıqaralıq qatnasıqlardıń tolıq huqıqlı subyekti bolıp esaplanadı. Onıń sırtqı siyasatı mámleketlerdiń suverenli teńligi, kúsh qollanbaw yaki kúsh penen qáwip tuwǵızbaw, shegaralarınıń qol qatılmaslıǵı, kelispewshiliklerdi tınısh jol menen sheshiw, basqa mámleketlerdiń ishki jumıslarına aralaspaw hám xalıqaralıq huqıqtıń ulıwma tán alınǵan basqa qaǵıydalarına hám normalarına tiykarlanadı».

Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası, 17-statya.

strategiyalıq tiykarǵı baǵdarların, xalıqaralıq maydandaǵı maqset hám wazıypaların, Ózbekstan milliy máplerin alǵa ilgeriletiw mexanizmlerin belgilep beretuǵın kózqaraslardıń tutas sisteması bolıp esaplanadı.

Bul Konceptciyada Oraylıq Aziya regionına ayırıqsha itibar qaratılǵan hám «Ózbekstannıń turmıslıq áhmiyetli mápleri usı region menen baylanıslı» ekenligi rásmiy túrde tán alınǵan. Onda Oraylıq Aziya óziniń áhmiyetli geosiyasiy jaylasıwı hám mineral shiyki zat resurslarınıń úlken qorlarına iye ekenligi sebepli dúnya kóleminde kúshli itibar obyektine, iri mámleketlerdiń strategiyalıq mápleri duslasatuǵın aymaqqa aylanıp baratırǵanı ayılǵan. Sonday-aq, dúnyanıń iri mámleketleri tárepinen regionda alıp barılıp atırǵan óz ara báseki inabatqa alınıp, «Oraylıq Aziya mashqalaları sırtqı kúshlerdiń aralasıwısız, regiondaǵı mámleketlerdiń ózleri tárepinen sheshiliwi zárúr» degen pikir bayan etilgen. Konceptciyada Ózbekstannıń tınıshlıqtı súyiwshi siyasat júrgiziwi, áskeriy-siyasiy bloklarda qatnaspawı, hárqanday mámleketler aralıq strukturalar áskeriy-siyasiy blokǵa aylanǵan jaǵdayda, olardan shıǵıw huqıqın ózinde saqlap qalıwı aytıp ótilgen.

Este saqlan!

Konceptciyada tómendegi qaǵıydalar belgilep qoyıldı: «Ózbekstan ózin qońsı mámleketlerdegi qurallı qarama-qarsılıqlarǵa ushırawınıń aldın alıw maqsetinde tiyisli sharalardı kóredi; óz aymaǵında shet mámleketlerdiń áskeriy bazaları hám obyektleriniń jaylastırılıwına jol qoymaydı; Ózbekstan Respublikası Qurallı Kúshleri shet eldegi tınıshlıq súyiwshi operaciyalarda qatnaspaydı».

Sırtqı siyasat principi. Ózbekstan Respublikası sırtqı siyasatınıń tiykarǵı principi: ideologiyalıq kózqaraslarǵa qaramastan, birge

islesiw ushın ashıqlıq, ulıwma insanıyılıq qádiriyatlarǵa, tınıshlıq hám qáwipsizlikti saqlawǵa sadıqlıq; mámleketlerdiń suveren teńligi hám shegaralardıń qol qatılmaslıǵın húrmet etiw; basqa mámleketlerdiń ishki islerine aralaspaw, kelispewshiliklerdi tınısh jol menen sheshiw, kúsh qollanbaw hám kúsh penen qáwip salmaw; insan huqıqları hám erkinliklerin húrmetlew; ishki milliy nızamlar hám huqıqıy normalardan xalıqaralıq huqıqtıń ulıwma tán alınǵan qaǵıydaları hám normalarınıń ústinligi; mámlekettiń, xalıqtıń joqarı mápleri, párawanlıǵı hám qáwipsizligin támiyinlew maqsetinde awqamlar dúziw, doslıq awqamına kiriw hám olardan ajıralıp shıǵıw, basqınshı áskeriy blokklar hám shólkemlerge kirmew; mámleketler aralıq baylanıslarda teń huqıqlılıq hám óz ara mápdarlıq, mámlekettiń milliy mápleriniń ústinligi; sırtqı baylanıslardı hám eki tárepleme, hám kóp tárepleme kelisimler tiykarında rawajlandırıw, bir mámleket penen jaqınlasıw esabına basqasınan uzaqlamaw sıyaqlılar tiykarǵı baǵdar sıpatında belgilep alındı.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Tómendegi kesteni toltırıń. Ózbekstannıń geosiyasiy halatı haqqında, qolaylı hám qolaysız sebeplerin keltiriń.

Qolaylı	Qolaysız

2. Qosımsha ádebiyatlardan paydalanıp, 2018-jılı yanvarda Prezident Shavkat Mirziyoevniń Ózbekstannıń shet mámleketlerdegi elshileri menen ushırasıwı hám onda belgilengen wazıypalar boyınsha maǵlıwmat toplań.
3. Ózbekstan sırtqı siyasatınıń principielerin aytıp beriń.
4. Ózbekstan Respublikasınıń «Sırtqı siyasiy xızmeti koncepciyası»nda Oraylıq Aziya regionı máselesinde ne ayılǵan?

18-tema. Ózbekstannıń Oraylıq Aziya elleri menen óz ara birge islesiw

Oraylıq Aziya elleri menen birge islesiwdiń jolǵa qoyılıwı. Ózbekstan sırtqı siyasatınıń jetekshi baǵdarlarınan biri Oraylıq Aziyadaǵı jańa gárezsiz mámleketler—Qazaqstan, Qırǵızstan, Tájikstan, Túrkménstan menen doslıq, birge islesiw baylanısların bekkemlewge qaratılǵan.

Regiondagi bes mámleket ortasında uqsas tárepleri kóp. Tariyxımız, mádeniyatımız, tilimiz, dinimizdiń birliǵı, tamırlarımızdıń tutasıp ketkenliǵı bul mámleketler xalıqların bir-birine jáne de jaqınlastırıwdıń tiykarı bolıp tabıladı.

Jańa tariyxıy sharayatlarda júzege kelip atırǵan jámiyetlik-siyasiy procesler Oraylıq Aziya elleri xalıqlarınıń kelip shıǵıwı, olardıń tariyxı, ózine tán turmıs tárizi hám jaqın qońsıshılıq qatnasıqlarına hár qashanǵıdan da basqasharaq qarawdı turmıstıń ózi talap ete basladı. 1993-jıldıń yanvarında Elimiz Birinshi Prezidenti Islam Karimov baslaması menen Oraylıq Aziya mámleketleri basshılarınıń Tashkent ushırasıwı shólkemlestirildi. Joqarı dárejedegi bul ushırasıwda Oraylıq Aziya Doslıq Awqamına tiykar salındı. Bes mámleket — Qırǵızstan, Qazaqstan, Ózbekstan, Tájikstan, Túrkménstan basshıları Doslıq Awqamı haqqındaǵı kelisimge qol qoyıstı. Bunı region xalıqları quwanış penen qarsı aldı hám qollap-quwatladı.

Oraylıq Aziya mámleketleri basshıları 1993-jılı Qazaqstan Respublikasınıń Qızıl Orda qalasında, 1999-jılı Nókis qalasında, 1995-jılı Túrkménstan Mámleketiniń Tashawız qalasında, 1995-jılı jáne Nókis qalasında Aral teńizi mashqalasına arnalǵan ushırasıwlar ótkizdi hám bul boyınsha ámeliy jumıslar alıp barıla baslandı. 1999-jılı Túrkménstannıń Ashxabad qalasında Araldı qutqarıw Xalıqaralıq fondınıń májilisi bolıp ótti. Májiliste ekologiyalıq apatshılıq regionındaǵı jaǵdaydı turaqlastırıw boyınsha birge islesiwdi rawajlandırıw máseleleri dodalandı. Mámleket basshıları óz ara birge islesiw, regionallıq qáwipsizlik hám xalıqaralıq kólemdegi máseleler boyınsha da pikir almastı.

2017-jılı Ózbekstan Prezidenti Shavkat Mirziyoev baslaması menen Ózbekstannıń qońsı mámleketler menen qatnasıǵında jańa dáwir baslandı. Sol jıldıń ózinde Qazaqstan, Túrkménstan hám Qırǵızstan mámleketlerine Ózbekstan Prezidentiniń rásmiy saparları ámelge asırıldı. 2018-jılı mart ayında bolsa Tájikstanda joqarı dárejedegi ushırasıw ámelge asırıldı. Bunnan tısqarı, 2017-jılı Samarqandta BMSH qáwenderliginde «Oraylıq Aziya: birden bir tariyx hám ulıwma keleshek, turaqlı rawajlanıw hám ósiw jolındaǵı birge islesiw» temasında ánjuman boldı. Onda 500 shet el qatnasıwshıları qatnastı.

Ózbekstan — Qazaqstan. Ózbekstannıń Qazaqstan menen eki tárepleme qatnasıqları 1992-jılı iyunde Túrkménstan qalasında Ózbekstan

Prezidentiniń Qazaqstanǵa rásmiy saparı payıtında N.Nazarbaev penen I.Karimov tárepinen tastıyıqlanǵan Ózbekstan Respublikası menen Qazaqstan Respublikası ortasında doslıq hám birge islesiw haqqındaǵı shártnama tiykarında bekkemlenip bardı. Qazaqstan Prezidenti N.Nazarbaev 1994-jılı yanvarda rásmiy mámleketlik saparı menen Ózbekstanda boldı. Eki Prezident Ózbekstan menen Qazaqstan ortasında tovarlar, xızmetler, investiciyalar hám ishhi kúshlerdiń erkin ótip turıwın názerde tutıwshı hám de óz ara kelisilgen kredit, esap-kitap, byudjet, salıq, nırq, bajı hám valyuta siyasatın támiyinlew haqqında shártnamanı tastıyıqladı. 1998-jılı oktyabrde Ózbekstan hám Qazaqstan ortasında máńgi doslıq shártnaması tastıyıqlandı. Ózbekstan hám Qazaqstan Prezidentleriniń Tashkentte 2000-jılı bolǵan ushırasıwında eki mámleket shegaraların anıq belgilep alıwǵa arnalǵan ushırasıwı boldı. Sóylesiwler juwmaǵında «Ózbekstan Respublikası Prezidenti hám Qazaqstan Respublikası Prezidentiniń birgeliktegi bildiriwi» tastıyıqlandı.

2001-jılı Ózbekstan Respublikası Birinshi Prezidenti I.Karimov rásmiy sapar menen Qazaqstanda boldı. Eki mámleket Prezidentleri Ózbekstan — Qazaqstan mámleketlik shegarası haqqında Shártnamanı tastıyıqladı. 2440 km uzınlıqtaǵı Ózbekstannıń Qazaqstan menen shegarasınıń 96% belgilep alındı. Qalǵan bólimin kelisim tiykarında delimitaciyalawǵa kelisildi. 2002-jılı Ózbekstan Prezidenti Astana qalasında saparda boldı. «Ózbekstan — Qazaqstan mámleket shegaralarınıń ayrıqsha uchastkaları haqqında pitim» tastıyıqlandı hám eki el ortasındaǵı shegaraǵa tiyisli áhmiyetli máseleler huqıqıy tárep-ten óz sheshimin taptı. Qazaqstan Ózbekstan ushın Oraylıq Aziyadaǵı áhmiyetli birge islesiwshilerden biri bolıp esaplanadı. 2013-jılı tastıyıqlanǵan Ózbekstan Respublikası menen Qazaqstan Respublikası ortasında Strategiyalıq sheriklik haqqındaǵı shártnama da oǵada áhmiyetli hújjetler qatarına kiredi. 2014-jılı Ózbekstan Respublikası Birinshi Prezidenti Islam Karimov rásmiy sapar menen Qazaqstan Respublikasında boldı. 2017-jılı iyunde Shanxay Birge islesiw Shólkeminiń Astana sammiti múnásibeti menen Prezident Shavkat Mirziyoev Qazaqstanda boldı. 2017-jılı sentyabrde Qazaqstan Prezidenti Nursultan Nazarbaev rásmiy sapar menen Ózbekstanǵa keldi. Ózbekstan hám Qazaqstan Prezidentleri ushırasıwınıń juwmaqları boyınsha bir qatar hújjetler tastıyıqlandı.

Este saqlañ!

Házirde Qazaqstanda 550 mırńa jaqın ózbek milletine tiyisli, Ózbekstanda bolsa bir millionǵa jaqın qazaq milletine tiyisli xalıq jasaydı. 2017-jılı Qazaqstan Prezidentiniń Ózbekstanǵa saparı payıtında 2018-jılı Qazaqstanda Ózbekstan jılı hám 2019-jılı Ózbekstanda Qazaqstan jılı ótkeriliwi belgilendi.

Shavkat Mirziyoev Nursultan Nazarbaevtı «El-yurt hurmati» ordeni menen sıylıqladı.

Ózbekstan — Qırǵızstan. Ózbekstannıń Qırǵızstan menen eki tárepleme birge islesiwı Ózbekstan Respublikası menen Qırǵızstan Respublikası ortasında doslıq, birge islesiw hám óz ara járdem haqqında shártnama tiykarında jolǵa qoyıldı hám rawajlandırılmaqta. Bul shártnama Tashkentte 1992-jılı Qırǵızstan Prezidenti Askar Akayevtıń Ózbekstanǵa rásmiy mámleketlik saparı payıtında tastıyqlanǵan edi. Elimiz Birinshi Prezidenti Islam Karimovtıń 1993-jılı Qırǵızstanǵa bolǵan rásmiy mámleketlik saparı payıtında Osh qalasında Ózbekstan hám Qırǵızstan ortasında 1994—2000-jıllarǵa mólsherlengen ekonomikalıq intergraciyanı rawajlandırırw haqqında Bildiriw tastıyqlandı. Bul hújjet eki respublikada islep shıǵarılǵan milliy baǵdarlamalardı muwapıqlastırırwǵa, shiyki zat hám ishshı kúshinen, ilimiy potencialdan ónimli paydalanırwǵa qaratilǵan edi. 1994-jılı yanvarda Ózbekstan Respublikası Prezidenti Qırǵızstanda boldı. Rásmiy sapar juwmaǵında eki mámleket Prezidentleri tovarlar, xızmetler, investiciya, ishshı kúshleriniń erkin júriwin, óz ara kelisilgen kredit, esap-kitap, byudjet, salıq, nırıq, bajıxana hám valyuta siyasatın belgilewshi shártnamanı tastıyqladı.

2010-jılı iyulde Qırǵızstanda ekstremistlik kúshler tárepinen shól-kemlestirilgen milletleraralıq qanlı waqıyalar sharayatında Ózbekstan 100 mınnan aslam qashqınlardı óz aymaǵına qabıl etti.

2017-jılı Ózbekstan hám Qırǵızstan qatnasıqlarında jańa bet ashıldı. Sol jılı sentyabrde Qırǵızstan Prezidenti Almazbek Atambaev miráti menen Prezident Shavkat Mirziyoev Bishkekte boldı. Ózbekstan hám Qırǵızstan Prezidentleri óz ishine 85% aralıqtı qamtıp alǵan shegara haqqındaǵı pitimdi tastıyqladı. Usı múnásibet penen xalıqtıń ótip-qaytıwı ushın eki mámleket ortasındaǵı 7 jil dawamında jawıp qoyılǵan shegara postlar ashıldı. 2017-jılı dekabrde Ózbekstan

Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoevniń miráti menen Qırǵızstan Respublikasınıń jańa saylangan Prezidenti Sooranbay Jeenbekov rásmiy sapar menen elimizge keldi. Ekonimikalıq, mádeniy hám gumanitarlıq salalarda birge islesiwge tiyisli bir qatar hújjetler qabıllandı.

Ózbekstan — Tájikstan. Tájikstanda 1992—1997-jılları dawam etken urıs Tájikstannıń ekonomikalıq rawajlanıwına kerı tásir tiygizdi, onıń qońsı eller, sonıń ishinde, Ózbekstan menen birge islesiwine de unamsız tásir kórsetti.

1997-jıl Moskvada Tájikstannıń rásmiy hákimiyatı menen qarsı kúshler ortasında dúzilgen milliy kelisim haqqındaǵı shártnamaǵa erisilgennen keyin, Tájikstannıń qońsı eller menen baylanısları jáne tiklendi.

Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Karimovniń usınısına muwapıq 1998-jılı yanvarda Tájikstan Prezidenti Imomali Rahmon Ózbekstanga ámeliy sapar menen keldi. Eki mámleket

Arab-musılman elli hám AQSh sammiti. 2017-jılı. Ar-Riyod

basshıları sapar juwmaqları boyınsha birgeliktegi bildiriwdi tastıyıqladı. Eki el húkimetleri ortasındaǵı júk tasıw hám de gaz jetkerip beriw, Tájikstannıń qarızı boyınsha óz ara esap-kitap haqqındaǵı kelisimler de tastıyıqlandı. Ózbekstan Tájikstan aymaǵınan ótken transport kommunikaciylarınan paydalanıp kelmekte. Ózbekstan menen Tájikstan ortasında tovar almastırıw kólemi de jıl sayın artıp bardı.

2017-jılı Ózbekstan hám Tájikstan qatnasıqlarında da jaña bet ashıldı. Sol jılı may ayında Ózbekstan Prezidenti Shavkat Mirziyoev Saud Arabstanı paytaxtı Ar-Riyod qalasında bolıp ótken AQSh hám arab-musılman mámleketleri sammitinde Tájikstan Prezidenti Imomali Rahmon menen dáslepki ret ushırası. Ushırasıw waqtında kóplegen paydalı kelisimlerge erisildi. 2017-jıldın aprelinde 25 jıllıq tánepisten keyin Dushanbe hám Tashkent ortasındaǵı aviaqatnaw jáne tiklendi.

Este saqlañ!

2017-jılı aprelda Dushanbede eki tárepleme qatnasıqlar tariyxında dáslepki ret Ózbekstanda islep shıǵarılǵan ónimlerdiń keń kólemlı kórgizbesi bolıp ótti. May ayınıń basında bolsa tájik-ózbek qatnasıqları tariyxında birinshi ret Tájikstanda Ózbekstan mádeniyatı kúnleri ótkerildi.

Ózbekstan — Túrkménstan. 1991-jılı Ózbekstan hám Túrkménstan Prezidentleri ushırasıwında Ózbekstan Respublikası menen Túrkménstan Respublikası ortasında doslıq hám birge islesiw haqqında shárt-nama tastıyıqlanǵan. Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Karimov 1996-jılı yanvarda ámeliy sapar menen Túrkménstanda boldı. Chorjow qalasında S.Niyozov penen I.Karimov ortasında hám eki el delegaciyaları ortasında sóylesiwler boldı. Prezidentler Ózbekstan menen Túrkménstan ortasında doslıq, birge islesiw hám óz ara járdem haqqındaǵı shártnamanı, Ózbekstan menen Túrkménstan ortasında mámleketlik shegarasın qorgawda birge islesiw haqqındaǵı hám suw xojalıǵı máseleleri boyınsha bir qatar kelisimler tastıyıqladı. 1991-jıldan 2016-jılǵa shekem eki mámleket basshılarınıń 11 márte joqarı dárejedeǵi saparları ámelge asırıldı. Ózbekstan hám Túrkménstan ortasındaǵı keń kólemlı birge islesiwge baylanıslı áhmiyetli baǵdarlardı qamtıp alǵan mámleketler aralıq, húkimetler aralıq hám vedomstvolar aralıq dárejede tastıyıqlanǵan 150 den artıq xalıqaralıq shártnamalar eki mámleket qatnasıqlarınıń bekkem huqıqiy tiykarı bolıp xızmet etpekte.

Elimizde 2001-jılı shólkemlestirilgen Respublika túrkmen mádeniyat orayı xızmet júrgizbekte. Búgingi kúnde Ózbekstan aymaǵında túrkmen milletine tiyisli derlik 170 mın xalıq jasap, 44 mektepte túrkmen tilinde tálim almaqta. Túrkménstan Prezidenti Gurbanguli Berdimuhammedovtıń 2014-jılı may ayında elimizge rásmiy saparı waqtında

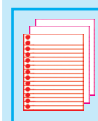
Ózbekstan — Túrkménstan birge islesiwín jáne de rawajlandırıw máselesinde bir qatar eki tárepleme hújjetler tastıyqlandı.

2017-jılı Shavkat Mirziyoev Túrkménstan Prezidenti Gurbanguli Berdimuhammedov usınısı menen 2 márte (mart, may ayları) Túrkménstanda saparda boldı. Sapar dawamında bir qatar kelisimlerge erisildi. 2017-jılı mart ayındaǵı sóylesiwler juwmaǵında prezidentler Ózbekstan menen Túrkménstan ortasında Strategiyalıq sheriklik haqqındaǵı shártnamanı tastıyqladı. Eki mámleket ministrlik hám vedomstvolar ortasında ekonomika, awıl xojalıǵı hám ximiya sanaatı, temir jol transportı, mádeniy-gumanitarlıq salalardaǵı birge islesiw, aymaqlar aralıq baylanıslardı rawajlandırıwǵa tiyisli bir qatar hújjetler tastıyqlandı.

Este saqlañ!

2017-jıl 6–7-mart kúnleri Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev rásmiy sapar menen Túrkménstanda boldı. Bul Shavkat Mirziyoevtiń Prezident sıpatında shet mámleketlerge dáslepki rásmiy saparı esaplanadı.

Atamalar túsindirmesi:

Delimitaciya — (*lat.* — shegaralaw, ajratıw) mámleket shegaraların dúzilgen shártnamaǵa muwapıq sıpatlaw hám kartaǵa túsiriw tiykarında belgilew; belgilengen shegaralardı qayta kórip shıǵıw.

Sammit — (*ingl.* — tóbe, joqarı, shoqqı; joqarı dáreje) eki yamasa birneshe mámleket baslıqlarınıń áhmiyetli xalıqaralıq máseleler boyınsha ushırasıwı, joqarı dárejedegi keńes.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Ğárezsizliktiń dáslepki jıllarında ne sebepten Ózbekstan eń dáslep, Oraylıq Aziya mámleketleri menen doslıq, birge islesiw baylanısların bekkemlewge itibar qaratqan?
2. 2017-jılı Oraylıq Aziya mámleketleri menen birge islesiwde qanday tópkilikli ózgerisler boldı?
3. Qosımsha dereklerden paydalangan halda Nursultan Nazarbaevqa «El-yurt hurmati» ordeni beriliwi sebeplerin túsindiriniń.
4. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoevtiń shet ellerdegi dáslepki saparı qaysı mámleketke boldı?
5. «Türkstan — ulıwma úyimiz» súrenin túsindiriniń.

19-tema. Ózbekstan Respublikasınıń Rossiya, Qıtay hám AQShten óz ara qatnasıqları

Ózbekstan — Rossiya. Ózbekstan Rossiya Federaciyası menen óz ara birge islesiw máselelerine ayrıqsha itibar berdi. Ózbekstan Respublikası hám Rossiya Federaciyası ortasındaǵı mámleketler aralıq qatnasıqlar hám birge islesiw 1992-jılı tastıyıqlanǵan Mámleketler aralıq qatnasıqlar, Doslıq tiykarları haqqındaǵı shártnama, 1998-jılı tastıyıqlanǵan 1998 — 2007-jıllar ushın ekonomikalıq birge islesiwdi tereńlestiriw haqqındaǵı shártnamalar tiykarında rawajlanıp bardı.

Keyingi jıllardaǵı Ózbekstan — Rossiya qatnasıqlarınıń jańa basqıshqa kóteriliwinde 2004-jılı tastıyıqlanǵan Ózbekstan Respublikası hám Rossiya Federaciyası ortasındaǵı Strategiyalıq sheriklik haqqındaǵı shártnama áhmiyetli orın tutadı. 2005-jılı Moskvada tastıyıqlanǵan Ózbekstan Respublikası hám Rossiya Federaciyası ortasındaǵı Awqamlaslıq qatnasıqları haqqındaǵı shártnama, sonday-aq, 2012-jılı Tashkentte bolıp ótken ushırasıw juwmaǵı boyınsha qabılınǵan «Ózbekstan Respublikası hám Rossiya Federaciyası ortasında Strategiyalıq sheriklikti tereńlestiriw haqqındaǵı deklaraciya» eki mámleket óz ara qatnasıqlarında ayrıqsha waqıya boldı. Eki el óz ara qatnasıqları hám birge islesiwiniń jáne de rawajlanıwı hám tereńlesiwine 2013-jılı aprelda Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti I. Karimov hám Rossiya Federaciyası Prezidenti V. Putin ortasındaǵı Moskva ushırasıwı jańa túrtki berdi. Usı ushırasıw waqtında mámleketlerdiń keń kólemlı óz ara qatnasıqlarındaǵı birge islesiwdi rawajlandırıw jaǵdayı hám perspektivaları kórip shıǵıldı. Hár eki mámleket ǵárezsizlikke eriskennen keyingi dáwir ishinde Ózbekstan hám Rossiya ortasındaǵı 160 tan artıq xalıqaralıq shártnama hám 40 tan ziyat basqa hújjetler tastıyıqlandı.

2017-jılı aprelda Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev rásmiy sapar menen Rossiyada boldı. Ózbekstan Prezidenti Shavkat Mirziyoevniń Rossiya Federaciyasına mámleketlik saparı juwmaqları boyınsha siyasiy, sawda-ekonomikalıq, investiciyalıq, áskeriy-texnikalıq, migraciya tarawları, sonday-aq, regionlar aralıq birge islesiw, turizm hám densawlıqtı saqlawǵa baylanıslı ulıwma qunı 16 milliard dollar bolǵan 55 hújjet tastıyıqlandı.

Ўзбекистан — Қитай. Қитай Халық Республикасы Ўзбекистан Республикасының ғárezsizligin 1991-жылы 27-декабрде тán алған. 1992-жылы январда дипломатиялық қатнасықлар орнатıldı. Ўзбекистан Республикасы хám Қитай Халық Республикасы ортасында дәстүрий дослық қатнасықлары орнатылған. Бұлар еки мámлекетке хár еки тáрепти қызықтırıwshы кóплеген мәсеелер бойынша óз ара payдалы хám нáтиьжели бирге islesiwди алып барıw imkanın beredi. Қитай Халық Республикасы Баслығының 2010-жылдағы Ўзбекстанға хám Ўзбекистан Республикасы Президентиниң 2012-жыл июнде Қитай Халық Республикасына мámлекетлик сапары тарыхыы áһмиетке iye boldı. Ushırawlar dawamında бирге islesiwdiń perspektivaları belgilendi. Buniń anıq dálili sıpatında Ўзбекистан basshısınıң Қитайға сапары waqtında мámлекетler basshıları тáрепинен «Strategiyalıq sheriklik қатнасықларın ornatiw haqqındaғы birgeliktegi bildiriwi» tastıyqlanғанın kórsetiw múmkin.

Óз ара payдалы бирге islesiwdiń huqıqıy bazasın 2005-жылы tastıyqlanған Doslıq, бирге islesiw хám sheriklik қатнасықлары haqqındaғы sháртname, 2010-жылдағы Doslıq, бирге islesiw хám sheriklik қатнасықларın хár тáреплеme tereńlestiriw хám rawajlandırıw haqqındaғы birgeliktegi deklaraciya, 2012-жылдағы Strategiyalıq sheriklik ornatiw haqqındaғы Birgeliktegi deklaraciya, 2013-жылдағы Eki тáреплеme strategiyalıq бирге islesiwди jáне de tereńlestiriw хám rawajlandırıw haqqındaғы Birgeliktegi deklaraciya, 2014—2018-жıllarға mólsherlengen Strategiyalıq sheriklik қатнасықларın rawajlandırıw baғdarlaması хám de 2016-жылы tastıyqlanған Birgeliktegi bildiriwi quraydı. Bul hújjetlerdiń qabıl etiliwi uzaq múddetli keleshekte мámлекетimiz ортасындағы қатнасықларdı jáне de rawajlandırıwға xızmet etpekte.

2017-жылы 11—13-май күнleri Президент Shavkat Mirziyoevтиң Қитай Халық Республикасына мámлекетлик сапары Ўзбекистан—Қитай қатнасықларın jańa basqıshqa kóterdi. Sóylesiwler juwмағында Shavkat Mirziyoev хám Si Szinpin Ўзбекистан Республикасы менен Қитай Халық Республикасы ортасындағы Birgeliktegi bildiriwди tastıyqladı. Shavkat Mirziyoev Қитайға болған сапары dawamında ulıwma қunı 23 mlrd. dollar болған 105 еки тáреплеme hújjetler tastıyqlandı.

Este saqlań!

2017-жылдың óзinde shet мámлекетler менен 60 mlrd. dollarlıq sháртnamealar tastıyqlanған bolsa, sonıń 35% i, yaғnıy 23 mlrd. dolları Қитай úlesine tuwra keledi.

Ózbekstan — AQSh. Ózbekstan menen Amerika Qurama Shtatları ortasında mámleketler aralıq baylanıslar gárezsizliktiń dáslepki jıllarınan-aq jolğa qoyıldı. 1992-jılı fevralda AQSh mámleketlik xatkeri Ózbekstanda rásmiy saparda boldı hám eki mámleket ortasında diplomatiyalıq baylanıslar ornatıldı. 1992-jılı martta Tashkentte birinshi bolıp AQShtıń elshixanası ashıldı. Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Karimovtıń 1996-jılı iyunde AQShda bolıwı Ózbekstan hám Amerika qatnasıqların jańa basqıshqa kóterdi. Islam Karimov AQSh Prezidenti Bill Klinton menen ushırası. Eki el ortasındaǵı qatnasıqlardı tereńlestiriw, tárepler mápine tiyisli bolǵan siyasiy, ekonomikalıq, qawipsizlik máseleleri dodalandı. Bill Klinton AQSh basshılıǵı Oraylıq Aziya elleriniń gárezsizligi, turaqlılıǵı hám rawajlanıwınan mápdar ekenin, Ózbekstan menen qalıń qatnasıqlar ornatawıdı qálewin, Ózbekstannıń tezirek dúnya keń jámiyetshiligine integraciyalasıwı jolında járdem beriwin aytıp ótti.

1996-jılı Ózbekstannıń AQShdaǵı elshixanası ashıldı. Ózbekstan mámleketi delegaciyasınıń AQShda bolıwı shet el investiciyası ushın respublikada jaratılǵan shárt-sharayatlar haqqındaǵı málimleme jetispewshiligin saplastırdı.

Este saqlañ!

2002-jılı mart ayında Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Karimov baslıq mámleketlik delegaciyası rásmiy mámleketlik saparı menen AQShda boldı. AQShtı sınavlı waqıtlarda qollap-quwatlaǵanı ushın 2002-jılı Islam Karimov Amerika jámáátshiligi tárepinen «Xalıqaralıq kólemdegi lider» sıylıǵı menen sıylıqlandı.

2017-jılı may ayında Ózbekstan Prezidenti Shavkat Mirziyoev Saud Arabstanı paytaxtı Ar-Riyod qalasında bolıp ótken AQSh hám arab-musılman mámleketleri sammitinde qatnastı. Sammit sheńberinde Shavkat Mirziyoev hám AQSh Prezidenti Donald Tramp dáslepki ret ushırası. Donald Tramp elimiz basshısı menen ushırasıwda Ózbekstanda alıp barılıp atırǵan reformalar procesin joqarı bahaladı. Sol jıl sentyabrde Ózbekstan Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMShniń 72-sessiyası múnásibeti menen Amerika Qurama Shtatlarında boldı hám ol jerde jasap atırǵan bir topar ózbekstanlılar menen ushırası.

Prezidentimizdiń Amerika Qurama Shtatlarına saparı hár túrli tariyxıy waqıyalar hám ushırasıwlarǵa bay boldı. Prezidentimiz 19-sentyabr kúni BMSHniń Nyu-York qalasındaǵı bas rezidenciyasında Birlesken Milletler Shólkeminiń Bas xatkeri Antoniu Guterrish penen ushırastı. BMSH Bas Assambleyasınıń 72-sessiyası sheńberinde elimiz, xalqımız ushın jáne bir áhmiyetli waqıya bolıp ótti. Birlesken Milletler Shólkemi imaratında úlken Registan maydanınıń maketi ornatıldı. 19-sentyabr kúni Nyu-Yorkte Amerika Qurama Shtatları Prezidenti Donald Tramp tárepinen Birlesken Milletler Shólkemi Bas Assambleyasınıń 72-sessiyasına kelgen mámleket hám húkimet basshıları húrmetine rásmiy qabıllaw máresimi ótkerildi. Máresimde Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev ómirlik joldası menen qatnastı. Mámleketimiz basshısı Birlesken Milletler Shólkeminiń İnsan huqıqları boyınsha Joqarı komissarı Zayd Raad al-Husayn, Xalıqaralıq valyuta fondı buyırq beriwshi direktorı Kristin Lagard, Bolgariya Respublikası Prezidenti Rumen Rudev, Gruziya Bas ministri Georgiy Kvirikashvilini menen ushırastı. Xalıqaralıq valyuta fondı buyırq beriwshi direktorı Kristin Lagardtıń elimizde ámelge asırılıp atırǵan keń kólemlı reformalar haqqında aytıp, olarǵa Ózbekstan renessansı, jańa oyanıw dáwiriniń baslanıwı sıpatında baha bergeni ásirese dıqqatqa ılayıq. Ózbekstan Prezidenti, sonday-aq, Jáhán banki prezidenti Jim Jeng Kim menen ushırastı. Mámleketimiz basshısı sapar dawamında Amerika Qurama Shtatlarında jasap atırǵan bir topar watanlaslarımız benen ushırasıp, shın kewilden sáwbetlesti. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev Ózbekstan hám AQSh isbilermen wákilleri qatnasıwında ótken qabıllaw máresiminde qatnastı.

Watanlaslar ilim-pán, bilimlendiriw, texnologiya, investiciya hám basqa tarawlardı rawajlandırıw, Ózbekstan hám AQSh mákemeleri ortasındaǵı baylanıslardı bekkemlew boyınsha óz pikir-usınısların bayan etti. Shavkat Mirziyoev olarǵa múrájáát eter eken, Ózbekstanda ámelge asırılıp atırǵan keń kólemlı reformalarǵa qatnasta bolıw, zamanagóy bilim hám tájiriybelerin mámleket rawajlanıwına baǵdarlawǵa shaqırdı. Búgingi kúnde Ózbekstan hám AQSh strategiyalıq birge islesiwshi hám sherikles mámleket bolıp esaplanadı.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Ózbekstan qaysı mámleketler menen strategiyalıq sherikshilik haqqında shártnama tastıyıqlağan?
2. Ózbekstan–Rossiya ortasında qanday shártnamalar tastıyıqlağan?
3. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoevniń 2017-jılı Rossiya, Qıtay hám AQShtağı saparlarınıń áhmiyeti haqqında aytıp beriń.
4. Rossiya hám Qıtay mámleket basshılarınıń Ózbekstanğa saparı hám de Ózbekstan Prezidentleriniń joqarıdağı tekste atları keltirilgen mámleketlerge saparı haqqında aytıp beriń.
5. Ózbekstannıń strategiyalıq sherikleri bolğan mámleketlerdi esleń! Strategiyalıq sherik túsiniğin táriyipleń.
6. Tómendegi mámleketlerdiń Ózbekstan menen baylanıslarğa tiyisli maǵlıwmatlar toplań.

Mámleketler	Rossiya	AQSh	Qıtay
Sáneleri			
Shártnamalar			

20-tema. Ózbekstannıń Yaponiya, Hindstan hám Koreya Respublikası menen eki tárepleme qatnasıqlarınıń rawajlanıwı

Ózbekstan — Yaponiya. Ózbekstan óziniń shıǵıs baǵdardağı sırtqı siyasatında Aziya materiginiń Yaponiya, Hindstan hám Koreya Respublikası sıyaqlı elleri menen mámleketler aralıq qatnasıqlar hám mápdarlıq birge islesiw baylanısların bekkemlewge ayrıqsha itibar berdi.

1992-jılı yanvarda ornatılğan diplomatiyalıq qatnasıqlar, 1994-jıl may, 2002-jılı iyul hám 2011-jılı fevralda Yaponiyada hám de 2006-jılı avgustta Ózbekstanda bolıp ótken mámleket basshıları ortasındağı joqarı dárejedegi ushırasıwlar eki el ortasındağı paydalı hám doslıq baylanıslarğa jańasha mazmun-máni baǵıshladı. Atap aytqanda, Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Karimovtıń 2002-jılı Yaponiyağa saparı sheńberinde Bas ministr Junitiro Koidzumi menen ushırasıwında óz ara doslıq, strategiyalıq sheriklik hám birge islesiw haqqındağı Birgeliktegi bildiriwi tastıyıqlandı. Usı bildiriw táreplerdiń házirgi zaman xalıqaralıq qatnasıqlardağı kóplegen mashqalalar boyınsha

kózqarasları hám qatnasıqlarınıń uqsaslıǵı, sonday-aq, olardıń eki eldiń kóp tárepleme birge islesiwın jáne de keńeyttiriwge umtılıwların tastıyıqlawshı rásmiy hújjet bolıp qaldı. 2004-jılı Tokiodaǵı Soka universiteti aymaǵında ullı ózbek oyshılı Alisher Nawayıǵa estelik ornatıldı.

Ózbekstan Prezidentiniń 2011-jılı fevralda Yaponiyaǵa bolǵan nábettegi rásmiy saparı dawamında joqarı texnologiyalar tarawında qánigelesken iri kompaniyalar menen yapon texnologiyaları hám investiciyaların Ózbekstannıń neft-gaz, ximiya, energetika, mashinasazlıq hám toqımashılıq sanaatı sıyaqlı tez rawajlanıp atırǵan tarawlarına tartıwǵa qaratılǵan bir qatar kelisimler dúziwge erisildi.

2015-jılı oktyabrde Yaponiya Bas ministri Sindzo Abeniń Ózbekstangá saparı dawamında Ózbekstan hám Yaponiya ulıwma qunı 8,5 mlrd. dollardan kóbirekti quraytuǵın birgeliktegi joybarlardı ámelge asırıwǵa kelisip alındı.

Ózbekstan — Hindstan. Hindstan Ózbekstannıń belgili strategiyalıq sheriklesi. 1992-jılı martta Tashkentte Ózbekstan hám Hindstan ortasında diplomatiyalıq qatnasıqlardıń ornatılıwı haqqındaǵı protokoli tastıyıqlandı. 2016-jılǵa shekem Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Karimov Hindstangá bes mártebe saparda boldı hám birinshi rásmiy sapar 1991-jıldın avgustında ámelge asırılǵan edi. 1993-jılı mayda Hindstan Bas ministri Narasimxa Rao mámleketlik saparı menen Ózbekstanda boldı. Sapar kúnlerinde «Ózbekstan Respublikası menen Hindstan Respublikası ortasında mámleketler aralıq qatnasıqlar hám birge islesiw principi haqqında» shártname, sawda-ekonomikalıq birge islesiw haqqında hám basqa kelisimler tastıyıqlandı. Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Karimovtıń 1993-jılǵı Hindstangá rásmiy saparı waqtında eki el ortasında ekonomikalıq, sawda hám ilimiy-texnikalıq birge islesiw haqqında bir qatar kelisimler tastıyıqlandı. 2006-jılı Hindstan Bas ministri M.Singxtiń Ózbekstangá rásmiy saparı, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2011-jılı may ayında Hindstangá bolǵan mámleketlik saparı hám 2015-jılı iyunde Hindstan Bas ministri Narendra Modidiń Ózbekstangá rásmiy saparı birge islesiw qatnasıqların jáne de joqarı basqıshqa kóterdi. Ózbekstan hám Hindstan ortasında óz ara mápdarlıq baylanıslarǵa xızmet etiwshi

40 ga jaqin hujjetler qabillangan bolip, olardin arastida en ahmiyetlisi — eki mamleket qatnasqların sapa jagınan jaña dárejege kóteriwe qaratılğan Strategiyalıq sheriklik haqqındağı Birgeliktegi bildiriwi bolip esaplanadı. Házirgi kúnde Ózbekstan aymağında Hindstan investiciyası qatnasıwında dúzilgen 60 tan artıq kárxana xızmet kórsetpekte.

Este saqlañ!

Diplomatiyalıq qatnasıqlar ornatiłgannan baslap ótken dáwir ishinde Ózbekstan Respublikası hám Koreya Respublikası ortasında 12 mártebe joqarı dárejedegi ushırasıwlar bolip ótti.

Ózbekstan — Koreya Respublikası. Ózbekstan Respublikası hám Koreya Respublikası ortasında birge islesiw qatnasqlarınıń rawajlanıwına 1991-jılı dekabrde Ózbekstan gárezsizligi tán alınğan hám olar ortasında 1992-jılı yanvarda diplomatiyalıq qatnasıqlar ornatiłğan kúnde tiykar salınğan edi. Bul tariyxıy sáneler eki mamleket óz ara qatnasqlarında jedel siyasiy ushırasıw alıp barıw hám hár tárepleme óz ara paydalı birge islesiwdiń qalıplesiwi ushın jol ashtı.

Ózbek-koreys óz ara paydalı birge islesiw qatnasqlarınıń rawajlanıwına Ózbekstan basshısınıń Koreya Respublikasına 2012-jılı sentyabrdegi saparı jaña túrtki boldı. Ushırasıw juwmaqlarına muwapıq, Birgeliktegi bildiriwi qabillanıp, onda táreplerdiń kóp tárepleme birge islesiwine baha berildi hám hár tárepleme qatnasqlarınıń keleshekтеги tiykarğı bağdarları belgilendi. 2014-jılı iyinde Koreya Respublikası Prezidenti Park Geunheniń Ózbekstangá rásmiy saparı waqtında eki mamleket ortasında Strategiyalıq sheriklikti jáne de rawajlandırıw hám tereńlestiriw haqqında Birgeliktegi deklaraciya hám finans, investiciya, alternatalı energetika hám mádeniyat tarawlarında ózbek-koreys birge islesiwın jáne de tereńlestiriw maqsetinde bir qatar hujjetler tastıyıqlandı. Ózbekstanda Koreya investiciyası qatnasıwı menen 400 den artıq kárxana xızmet alıp barmaqta.

Este saqlañ!

2017-jılı Koreya Respublikasında Shavkat Mirziyoevniń Ózbekstan Respublikası Prezidenti lawazımındağı xızmetiniń birinshi jılı haqqında koreys tilinde «Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev» atlı kitabı basılıp shıqtı.

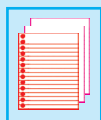
1992-jildan berli Tashkentte Koreya bilimlendiriw orayı xızmet alıp barmaqta. Ózbekstan mámleketlik jáhán tilleri universiteti hám Samarqand mámleketlik shet tilleri institutında Koreys tili hám mádeniyati orayları jumıs alıp barmaqta.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev Koreya Respublikası Prezidenti Mun Chje Inniń miráti menen, 2017-jıldıń noyabrinde Koreya Respublikasına rásmiy sapar menen bardı. Bul Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń Koreya Respublikasına tariyxıy burılıs jasawshı mámleketlik saparı boldı. Joqarı dárejedegi sóylesiwlerde óz ara birge islesiwdiń keń kólemlı máseleleri, siyasiy, sawda-ekonomikalıq, ilimiy-texnikalıq, mádeniy-gumanitarlıq hám basqa tarawlardağı mámleketler aralıq baylanıslardı jáne de rawajlandırıw perspektivaları, regionallıq hám xalıqaralıq mashqalalarğa baylanıslı kelisimler tasıyıqlandı.

Ózbekstannıń zamanagóy sırtqı siyasatı jedel, baslamashı hám pragmatik sırtqı siyasiy kurs alıp barıwdı hám de júzege kelip atırǵan qáwip-qáterlerge óz waqtında hám adekvat juwap ilajları arqalı sheshiwdi talap etetuǵın XXI ásirdiń oǵada tezlik penen ózgerip atırǵan xalıqaralıq-siyasiy waqıyalardı esapqa alǵan halda qurılmaqta. Bular Ózbekstannıń jáhán keń jámiyetshiligi menen bekkem baylanısta bolǵanlıǵınan, hár tárepleme mápdarlı birge islesiwdi jáne de tereńlestirip baratırǵanınan derek beredi. Xalıqaralıq birge islesiwshiler sheńberinde qabil etilgen hújjet hám kelisimlerdi óz waqtında tolıq orınlaw maqsetinde 40 «jol kartası» islep shıǵıldı hám shet ellik sherikleslerimiz benen birgelikte ámelge asırılmaqta.

Ózbekstan sırtqı siyasatında jańa industrial rawajlanıp atırǵan eller menen jaqın qatnasıqlar hám birge islesiwdi jolǵa qoyıw hám de rawajlandırıwǵa da úlken itibar berilip atır. Bunday mámleketler qatarına Qubla-shıǵıs Aziya ellerin kirgiziw múmkin. Qubla-shıǵıs Aziyanıń Ózbekstan Respublikası sırtqı siyasatındağı ózine tán ornı sonıń menen belgilenedi, bul region on rawajlanıp atırǵan eldi óz ishine aladı. Olar arasında social-ekonomikalıq turmıs dárejesi hám rawajlanıw pátleri boyınsha Indoneziya, Malayziya, Singapur hám Tailand sıyaqlı eller ajırılıp turadı. Olardıń koloniyallıq boysınıwshılıqtan qutılǵannan soń toplaǵan siyasiy hám social-ekonomikalıq reformalar barısındağı tájiriyesi jańa gárezsiz eller ushın órnek bolıwı múmkin.

Ótken dáwir dawamında mámleket hám húkimet basshıları ortasında bolıp ótken rásmiy ushırasıwlarıń nátiyjesi, óz ara túsiniw, doslıq hám birge islesiw haqqındaǵı shártname hám kelisimlerge erisilip, olar mámleketler aralıq qatnasıqlarǵa bekkem tiykar boldı. Bulardıń barlıǵı Ózbekstan Respublikası hám Qubla-shıǵıs Aziya elleri ortasında sawda-ekonomikalıq, ilimiy-texnikalıq hám mádeniy-gumanitarlıq tarawlardaǵı birge islesiw nátiyjeli rawajlanıwına xızmet etti.

Atamalar túsindirmesi:

Eki tárepleme baylanıslar — xalıqaralıq qatnasıqlarda eki gárezsiz subyekttiń — eki mámleket yaki eki xalıqaralıq shólkemniń óz ara baylanısları;

Industrial rawajlanıw — awır hám jeńil sanaat, qalaberse, jámiyettiń ekonomikalıq jetilisiwine sheshiwshi tásir kórsetetuǵın áhmiyetli tarmaqlarınıń rawajlanıwı.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Ózbekstan hám Yaponiya birge islesiw baylanıslarınıń baǵdarları nelerden ibarat?
2. Aziyanıń jańa industrial rawajlanıp atırǵan ellerine qaysı mámleketler kiredi? Olar menen baylanıslardıń áhmiyetliligi nede?
3. Ózbekstannıń shet mámleketler menen qatnasıqlarına tiyisli kesteni toltırın.

Mámleketler	Yaponiya	Hindistan	Koreya
Saparda bolǵan jılları			
Nátiyjeler			

4. 2017-jılı Koreya hám Ózbekstan qatnasıqlarında qanday procesler baqlandı?
5. Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti dáslepki rásmiy saparın qaysı mámleketke shólkemlestirgen? Bul mámleket penen baylanıslardıń rawajlanıw perspektivaları nelerde kórindi?

IX BAP. ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍNÍN KÓP TÁREPLEME BIRGE ISLESIW BAYLANÍSLARÍNÍN RAWAJLANÍWÍ

21-tema. Ózbekstannín Birlesken Milletler Shólkemi sheńberindegi xızmeti hám tınıshlıqtı súyiwshi sırtqı siyosat

Ózbekstan hám BMSH. Ózbekstan Respublikası 1992-jılı 2-martta BMShe qabil etildi hám elimiz dúnya keń jámiyetshiliginiń teń huqıqlı aǵzası boldı. Ózbekstannıń burınǵı mámleketlik basshısı Islam Karimov tárepinen BMSH minberinde alǵa súrilgen usınıslar pút-kil dúnyada tınıshlıq hám turaqlılıqtı bekkemlew, social-ekonomikalıq rawajlanıwǵa járdemlesiw, yadro quralı tarqalıwınıń aldın alıw jolında

Birlesken Milletler
Shólkeminiń bayraǵı

dúnya keń jámiyetshiligin birlestiriwge umtılıp atırǵan BMSH hám dúnya keń jámiyetshiligi tárepinen qızǵın qollap-quwatlandı. Solardan, 1993-jılı 28-sentyabrde BMSH Bas Assambleyasınıń 48-sessiyasında Mámleketimiz Birinshi Prezidenti Islam Karimov dáslepki ret bayanat qıldı. Onda Oraylıq Aziyanı yadro quralınan jiraq zona dep járiyalaw, Aral mashqalası boyınsha BMSHniń arnawlı komissiyasın dúziw sıyaqlı bir qatar áhmiyetli usınıslar alǵa súrildi. 1993-jılı oktyabrde Tashkentte BMSHniń wákilxanası jumıs basladı. Ózbekstannıń baslaması menen hám BMSH basshılıǵında 1995-jılı sentyabrde Oraylıq Aziyada qáwipsizlik hám birge islesiw máselelerine arnalǵan Tashkent keńes-seminarı shólkemlestirildi. 1995-jılı 24-oktyabrde Nyu-Yorkta BMSHniń 50 jıllıq múnásibeti menen Islam Karimov soz sóylep, Awǵanstandaǵı keskinlikti sheshiw gılti, eń dáslep, sırtqı kúshlerdiń aralasıwın saplastırıw kerek degen usınıstı kirgizdi. 2000-jılı BMSH Bas Assambleyasınıń 55-sessiyası «Mıń jıllıq sammit»inde Islam Karimov BMSH minberinen BMSHniń regionallıq hám globallıq mashqalaların sheshiwdegi ornı hám áhmiyetin arttırıw boyınsha ilajlar baǵdarlaması qabil etiliwi zárúrligin aytıp, Qáwipsizlik Keńesiniń turaqlı aǵzaları

Antoniú Guterrish
Samarqandta

quramına Germaniya hám Yaponiyani kirgiziwdi, global hám regionallıq ilajlarǵa múnásibet bildiriwde tezlikti arttırıw ushın Bas Xatker wákilliklerin keńeyttiriw lazımlıǵın ayttı. Ózbekstan Prezidenti baslaması menen 2001-jılı BMSH Qáwipsizlik Keńesiniń terrorizmge qarsı güresi boyınsha arnawlı komiteti shólkemlestirildi. 2010-jılı BMSH Bas Assambleyasınıń 65-sessiyasındaǵı Elimiz Birinshi Prezidenti Islam Karimov óz sózinde dúnya elleri itibarın jáne Oraylıq Aziyadaǵı qıyın mashqalalardı sheshiw jollarına qarattı. 2002-jılı oktyabr ayında BMSH Bas xatkeri Kofe Anannıń, 2010-jılı aprel ayında BMSH Bas xatkeri Pan Gi Munnıń Ózbekstangá saparları da elimizdiń xalıqaralıq jámiyetshiligindegi ornı bekkemlenip, abırayınıń artıp baratırǵanlıǵınıń dálili boldı. 2017-jılı iyunde BMSH Bas xatkeri Antoniú Guterrish Ózbekstanda saparda boldı. Samarqandta ol Prezident Shavkat Mirziyoev penen ushırastı. Guterrish Ózbekstan Respublikası Birinshi Prezidenti Islam Karimov qábirin zıyarat etip, keyin Aralboyı aymaǵındaǵı jaǵday menen tanıstı.

Ózbekstan BMSHniń bir qatar mákemeleri, Jáhán banki, Xalıqaralıq valyuta fondı (XVF), Jáhán sawda shólkemi (JSSh), BMSHniń Evropa boyınsha ekonomikalıq komissiyası (EEK), BMSH sawda hám rawajlanıw boyınsha konferenciyası toparı sıyaqlılar menen keń kólemli birge islesiw baylanısların jolǵa qoydı. Sonday-aq, Ózbekstan Respublikası BMSH sheńberindegi qánigelestirilgen mákemeler—Jer júzilik densawlıqtı saqlaw shólkemi, Xalıqaralıq miynet shólkemi, Xalıqaralıq balalar fondı (YuNISEF), Xalıqaralıq Olimpiya komiteti, Xalıqaralıq avtomobilshiler awqamı hám basqa shólkemlerdiń de aǵzası bolıp esaplanadı.

Este saqlañ!

Islam Karimovtıń BMSH Bas Assambleyasındaǵı dáslepki bayanatı 1993-jılı sentyabrde 48-sessiyada bolǵan bolsa, Shavkat Mirziyoevtıń dáslepki bayanatı 2017-jılı sentyabrde 72-sessiyada boldı.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017-jılı 19-sentyabrde Birlesken Milletler Shólkemi Bas Assambleyasınıń 72-sessiyasında sóz sóyledi. Onda bir qatar máseleler, solardan, BMSHniń Jaslar huqıqları haqqındaǵı xalıqaralıq konvencionıyasnı islep shıǵıw hám Bas Assambleyanıń «Aǵartıwshılıq hám diniy keńpeyillik» dep atalǵan arnawlı rezolyucionıyasnı qabıl etiw, Oraylıq Aziyada suw resurslarınan aqılǵa muwapıq paydalanıw, Aral teńiziniń qurıw mashqalası, qońsı eller menen jaqsı qońsıshılıq qatnasıqların bekkemlew máseleleri, Awǵanstanda tınıshlıqqa erisiwdiń aǵartıwshılıq jolları máselelerine ayrıqsha toqtaldı.

Sh.Mirziyoev BMSH minberinen Aral teńizi kartasınıń kórsetpekte

Ózbekstan hám YuNESKO. Ózbekstannıń BMSH qáwenderligindegi bilimlendiriw, ilim hám mádeniyat penen shuǵıllanıwshı xalıqaralıq shólkem — YuNESKO menen baylanısları barǵan sayın bekkemlenip barmaqta. 1993-jılı 29-oktyabrde YuNESKOnıń Parijdegi rezidenciyasında Ózbekstandı YuNESKOǵa aǵzalıqqa qabıllaw máresimi boldı. Usı kúni Mırza Ulıǵbek tuwılǵanınıń 600 jılıǵın belgilew YuNESKO baǵdarlamasına kirgizildi. 1994-jılı oktyabrde Parijde Mırza Ulıǵbek hápteligi saltanatlı ótti. Xiywa hám Buxara YuNESKOnıń dúnyalıq mádeniy qádiriyatları dizimine alındı. Bul dizimde Ózbekstannan 411 obyekt bar. YuNESKO qararına muwapıq, Samarqandta Oraylıq Aziya izertlewleri xalıqaralıq institutı

YuNESKO logosi

Este saqlań!

2017-jılı Ózbekstan Prezidenti Shavkat Mirziyoevtıń xalıqaralıq birge islesiw sheńberinde 21 joqarı dárejedegi sapar, 60 mámleket hám xalıqaralıq shólkemler menen ushırasıw, 400 den aslam kelisim hám 60 mlrd AQSh dolları kóleminde kelisimlerde erisildi.

shólkemlestirildi. YuNESKO Bas direktori Federiko Mayordin Ózbekstandađı rásmiy saparı waqtında, 1995-jılı iyul ayında usı institut ashıldı. YuNESKO ullı babamız Amir Temur tuwılğanınıń 660 jılıgın xalıqaralıq kólemde belgilewge qarar etti hám 1996-jılı oktyabrde Parijde Amir Temurğa arnalğan bir háptelik xalıqaralıq ánjuman bolıp ótti. Amir Temur tuwılğan Shahrısabz qalası YuNESKOnıń mádeniy qádiriyatlar dizimine kirgizildi. 1997-jılı jáhán mádeniyatınıń dúrdanalarınan esaplangan Buxara hám Xiywa qalalarınıń 2500 jılıq múbárek sáneleri Parijde keń belgilendi, xalıqaralıq ánjuman hám kórgizbeler ótkerildi. Keyingi jıllarda bul birge islesiw sheńberi jáne de keńeyip bardı. Sonıń ishinde, YuNESKO xalqımızdıń Shashmaqam, Katta Ashula, Nawrız sıyaqlı kóplegen mın jılıq qádiriyatların saqlap qalıw hám en jaydırıwda keń kólemlı jumıs alıp barmaqta.

Awғанstanda tınıshlıq hám turaqlılıq ornatiw máselesi. 1997-jılı elimiz Birinshi Prezidenti I. Karimov Awғанstan menen qońsı 6 mámleket — Iran, Qıtay, Pakistan, Tájikstan, Túrkménstan, Ózbekstan, sonday-aq, AQSh hám Rossiya mámleketleri qatnasıwında BMSH shafeligi astında awған mashqalasın sóylesiwler jolı menen sheshiwge qaratılğan «6+2» ushırasıw toparın dúziw baslaması menen shıqtı. Usı baslamanı ámelge asırıw maqsetinde bir qatar siyasiy-diplomatiyalıq ilajlar kóridi. Ózbekstan AQSh hám Awғанstanda usı elde dawam etip atırğan qurallı soqlıgıswlardıń qatnasıwshıları menen arnawlı sóylesiwler

Bunı oqın!

«Awғанstan máselesi global kólemdegi máseleler orayında bolıwı lazım. Xalıqaralıq keń jámiyetshiliginiń umtılıwları, birinshi nábette, Awғанstandađı kúshli social-ekonomikalıq mashqalalardı sheshiwge qaratılıwı lazım. Awғанstanda tınıshlıqqa erisiwdiń birden bir jolı — oraylıq húkimet hám mámleket ishindegi tiykarǵı siyasiy kúshler ortasında aldınnan heshqanday shárt qoymastan, tuwrıdan-tuwrı ushırasıw alıp barıw bolıp esaplanadı. Sóylesiwler awғанstanlılardıń ózleri sheshiwshi orın tutatuǵın halda, Awғанstan aymaǵında hám BMSH shafeliginde ótiwi lazım. Danıshpan awған xalqı óz taǵdirin ózi sheshiwge haqlı.

Sh. Mirziyoevtiń BMSH Bas Assambleyasınıń 72-sessiyasındađı sózinen

alıp barıldı hám 1999-julğa kelip, Ózbekstanda BMSH shafeliginde «6+2» ushırasıw toparınıń Awǵanstan mashqalasınıń sheshimine arnalǵan xalıqaralıq ánjumanın ótkeriwge erisildi. Tashkent qalasında bolıp ótken usı ilajda birinshi ret Awǵanstanda óz ara qarsılasıp atırǵan kúshler wákıllerin ulıwma sóylesiwler ortalıǵına jámlewge muwapıq boldı. Bul ózbek diplomatiyasınıń áhmiyetli jeńislerinen biri edi.

Eń áhmiyetlisi, Ózbekstan óziniń usınıs hám ideyaların ámeliy isler menen bekkemlep bardı. Mısalı, elimiz Awǵanstanda avtomobil hám temir jollar, kópirlar qurılısında belsendi qatnastı. Awǵanstan tariyxında eń birinshi zamanagóy temir jol Ózbekstan tárepinen «Termiz — Hayraton — Mozori Sharif» jónelisinde qurıp pitkerildi hám 2010-jılı iske túsirildi. Qońsı mámleket paytaxtı — Qabıl qalasın úzliksiz elektr energiyası menen támiyinley baslaǵan ellerden biri de usı Ózbekstan boldı.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoevniń usınısına muwapıq, Awǵanstan Islam Respublikası Prezidenti Muhammed Ashraf Ğani 2017-jılı 4-dekabrde rásmiy sapar menen elimizge keldi. Mámleketler ortasındaǵı túrli tarawlardaǵı birge islesiwdi jáne de bekkemlewge qaratılǵan 16 hújjet tastıyıqlandı.

Este saqlañ!

Ózbekstan hám Awǵanstan ortasında diplomatiyalıq baylanıslar 1992-jılı 13-oktyabrde ornatalǵan. Eki tárepleme birge islesiw 2016-julğa kelip izshil rawajlana basladı. 2017-jılı yanvarda Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń Awǵanstan boyınsha arnawlı wákili tayınlanganı elimizdiń eki tárepleme qatnasıqlarında ayrıqsha áhmiyetke iye boldı.

Ekologiyalıq mashqalalar. Transshegaralıq dáryalar. 1990-jıllardan baslap Aral qayǵısın basınan ótkerip atırǵan barlıq eller BMSH, sonday-aq, basqa xalıqaralıq hám regionallıq shólkem minberlerinen dúnya jámiyetshiliginiń dıqqat-itibarın usı mashqalaǵa, onı regionallıq hám globallıq qáwipsizlik penen tıǵız baylanıslı ekenligine qaratpaqta. Aral apatshılıǵı hám onı saplastırw ilajların kóriw Ózbekstan sırtqı siyasatınıń tiykarǵı baǵdarlarınan biri bolıp esaplanadı. Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Karimov 1993-jılı sentyabrde

BMSH Bas Assambleyasınıń 48-sessiyasında hám 1995-jılı oktyabrdegi 50-sessiyalarında sóylegen sózinde dúnya jámiyetshiligin Oraylıq Aziya regionındaǵı ekologiyalıq apatshılıq bolǵan Aral hám Aralboyın qutqarıwda járdem beriwge shaqırdı. Usı global mashqalanı BMSH shafeliginde xalıqaralıq finanslıq strukturalar, rawajlangan mámleketler járdemisiz ámelge asırıw múmkin emesligine BMSHniń itibarın qarattı. 1993-jılı Qazaqstan, Qırǵızstan, Tájikstan, Túrkmestan hám Ózbekstan shólkemlestiriwinde Araldı qutqarıw xalıqaralıq fondı (AQXF) shólkemlestirildi. 2010-jılı «Orta Aziyanıń transshegaralıq ekologiyalıq mashqalaları: olardı sheshiwde xalıqaralıq huqıq mexanizmlerin qollanıw» temasında ótkerilgen xalıqaralıq konferenciya Islam Karimov transshegaralıq dáryalar hám olardan paydalanıwda ádalat principine ámel etiw zárúrligi, keri jaǵdayda regionnıń eko álemine úlken apatlardı keltiriwi múmkinligi haqqında jáne bir ret xalıqqa málim etti.

2013-jılı Aralboyı ushın Ámiwdárya deltasındaǵı kishi suw basseynlerin shólkemlestiriw, shorsızlandıratuǵın qurılmaǵa iye suw shıǵarıw qurılmaların qurıw, qorgaw toǵayın payda etiw sıyaqlı joybar hám ilajların qarjılandırıwǵa qarjılar ajratıw rejesi tastıyqlangan. 2013-jılı Ózbekstan Respublikası hám AQXFniń sol waqıttaǵı Prezidenti I.A.Karimov baslaması menen BMSH Bas Assambleyasınıń 68-sessiyasınıń rásmiy hújjeti sıpatında «Araldıń qurıwı aqibetlerine shek qoyıw hám Aralboyı ekosisteması apatshılıǵınıń aldın alıw ilajlarınıń Baǵdarlaması» alǵa súrildi.

Global kólemde hám regionımızda ekologiyalıq jaǵdaydıń barǵan sayın tómenlewi hám dushshı suw tamtarıslıǵı sharayatında Oraylıq Aziyada suw resurslarınan aqılǵa muwapıq paydalanıwdı támiyinlew áhmiyetli másele bolıp qalmaqta. Oraylıq Aziyanıń eki tiykarǵı transshegaralıq dáryaları — Ámiwdárya hám Sırdárya tariyxtan region xalıqlarınıń ulıwma baylıǵı hám tirishilik deregi bolıp kelgenligi belgili. Usı dáryalardıń quyılıwı esabına Aral teńizi basseyni suw menen támiyinlengen. Usılardı esapqa alǵan halda, Ózbekstan Respublikası Tájikstan hám Qırǵızstan Respublikaları tárepinen dúnya kóleminde úlken plotinalar, Ámiwdáryanıń joqarı bóliminde biyikligi 350 metrdi quraytuǵın Rogun hám Sırdáryanıń joqarı bóliminde Qambarata GESlerin qurıw boyınsha alıp barılıp atırǵan islerge biypárwa qarap

tura almadı. Ózbekstan Ámiwdárya hám Sırdáryanıń tábiyyıy aǵısına, qorshaǵan ortalıqqa, haywanat hám ósimlik dúnyasına qanday tásir etiwı múmkinligin anıqlaw maqsetinde BMSH shafeliginde qalıxalıqaralıq tekseriwden ótkeriliwi kerek, dep esapladı.

Tájikstan hám Ózbekstan ortasındaǵı eki tárepleme qatnasıqlar transshegaralıq dáryalardı basqarıw tarawındaǵı birge islesiwdiń joqlıǵı sebepli ele qıyın bolıp qalmaqta. Ózbekstan I. Karimov Prezidentligi dáwirinde Roǵun GESniń qurılısına qatań qarsı shıqqan. Mámleket usı GESTiń qurılısı menen dáryalar suwı kemeyip ketiwın málim etken, sonday-aq, GES plotinası buzılatuǵın bolsa, ekologiyalıq apatshılıq qáwpi menen xabarlandırǵan. Shavkat Mirziyoev Prezidentlik lawazımına kiriskennen keyin, Ózbekstannıń Roǵunǵa bolǵan poziciyası biraz ózgerdi. 2017-jıldıń jazında Ózbekstan Roǵun GES qurılısına qarsı emesligin, tek bul proceste Ózbekstan milliy mápleri de esapqa alınıwı lazımlıǵın málim etti.

Atamalar túsindirgesi:

Transshegaralıq — shegaralar aralıq birneshe mámleket aymaǵınan ótiwshi. Dáryalar hám jollardı baylanıslı qollanıladı.

Shafe — (tárepın alıwshı, qáwender, dáldalshı) birewge qáwenderlik etiwshi; qáwender.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Aral mashqalasın saplastırıw boyınsha qanday ilajlar ámelge asırıldı?
2. Ózbekstan BMSHne aǵza bolıwınıń áhmiyetleri haqqında aytıp beriń.
3. Oraylıq Aziya kartasınan transshegaralıq dáryalardı tabıń hám túsindirıń.
4. Aldıńǵı sabaqlarda alǵan bilimlerińizge súyenip, YuNESKO qáwenderliginde yubeleyi belgilengen elimizdegi qalalardı sanap beriń.

22-tema. Ózbekstannıń regionallıq shólkemler sheńberinde kóp tárepleme birge islesiwı

Ǵárezsiz Mámleketler Doslıq Awqamı. Ózbekstan sırtqı siyasatınıń dıqqat orayında Ǵárezsiz Mámleketler Doslıq Awqamı sheńberindegi eller menen óz ara teń mápdarlıq baylanıslardı bekkemlew boldı. Sebebi, sovet dáwirinde húkim sürgen basqarıwdıń oraylastırılǵan hákimshilik-buyırıqpazlıq usılı, koloniyallıq siyasatı burınǵı awqam quramına kirgen ellerdi ekonomikalıq jaqtan bir-birine sonday baylanıstırıp qoyǵan edi, nátiyjede olar óz ara ǵárezli bolıp qalǵan edi. Sonıń ushın burınǵı awqam quramınan ajıralıp shıqqan jas ǵárezsiz mámleketler buni tereńnen seziniپ hám bar bolǵan qıyınshılıqlar hám de ekonomikalıq krizisten shıǵıwdıń, koloniyallıq siyasat qaldıǵınan qutılıwdıń birden-bir jolı — bir jaǵadan bas shıǵarıp, háreket etiw edi. Áne usı kózqarastan da Ózbekstan Ǵárezsiz Mámleketler Doslıq Awqamı ideyasın qollap-quwatladı.

1991-jıl 8-dekabrde Belorussiya, Rossiya hám Ukraina basshıları Minskte ushırasıp Ǵárezsiz Mámleketler Doslıq Awqamına tiykar saldı. 1991-jılı 21-dekabrde Azerbayjan, Armeniya, Belorussiya, Qazaqstan, Qırǵızstan, Moldaviya, Rossiya, Tájikstan, Túrkménstan, Ózbekstan hám Ukraina mámleketleri baslıqları Alma-Atada ushırasıp, Ǵárezsiz Mámleketler Doslıq Awqamına aǵza bolıp kirdi. Sol sebepli XX ásirdiń áhmiyetli waqıyalarınan biri júz berdi — ǴMDA erkli ekonomikalıq shólkemi júzege keldi. Sonnan berli ǴMDA nıń birneshe májilisleri ótkerildi, kóp hújjetler qabıllandı. Olardıń bári uzaq jıllar bir mámleket bolıp kelgen mámleketler aralıq ekonomikalıq, mádeniy, áskeriy hám basqa baylanıslardı jańa sharayatlarda — ǵárezsiz mámleketler aralıq qatnasıqlar tárizinde dawam ettiriwge qaratıldı.

1993-jılı yanvarda Minskte ǴMDA Mámleketleri baslıqlarınıń nábettegi Keńesinde ǴMDA nıń Ustavı qabıllandı. 1993-jılı dekabrde Ashxabad qalasında ǴMDA mámleketleri baslıqlarınıń Keńesi bolıp, onda Gruziya ǴMDA na aǵza etip qabıllandı. Usı múnásibet penen ǴMDA nıń quramı 12 mámleketke jetti. 1994-jılı oktyabrde Moskvada ótkerilgen ǴMDA mámleket baslıqlarınıń Keńesinde Mámleketler aralıq ekonomikalıq komitet (MEK) dúzildi. MEK tiń shtab-kvartirası Moskva qalası etip belgilendi. 1996-jılı ǴMDA nıń bayraǵı qabıllandı.

ЎМДАниń baslıǵı lawazımı nábwet penen bir mámleket basshısına keyingi mámleket basshısına ótedi. ЎМДАниń tiykarǵı maqsetlerin ámelge asırıw ushın awqamlas mámleketleri óz ara qatnasıqlarında mámleketlik suverenitetin tán alıw hám húrmet etiw, teń huqıqlılıq hám bir-birleriniń ishki islerine aralaspaw, ekonomikalıq kúsh yaqi basqa qısım etiw usılların qollanıwdan waz keshiw sıyaqlı qaǵıydalardıǵa ámel etiw minnetlemelerin alǵan. 2004-jılı sentyabr ayında Qazaqstan paytaxtı Astanada bolıp ótken ЎМДАниń sammitinde terrorizmge qarsı gúresiw boyınsha ЎМДАниń «Qáwipsizlik Keńesi»n dúziwge qarar etti. 2005-jılı avgustta Túrkménstan ЎМДАниń rásmiy aǵzası dárejesinen shıǵıp, doslıq awqamınıń shólkemlestiriwshilik aǵzası — baqlawshı statusın aladı. 2008-jıldıń avgust ayında Gruziya Gárezsiz Mámleketler Doslıq Awqamınan shıǵıw haqqındaǵı tilegin bildirdi hám 2009-jıldıń avgust ayınan Gruziyanıń ЎМДАna aǵzalıq statusın toqtatıw haqqındaǵı qarar qabıllandı. Búgingi kúnde ЎМДА nıń quramına 10 aǵza mámleket: Rossiya, Ukraina, Belorussiya, Qazaqstan, Ózbekstan, Qırǵızstan, Tájikstan, Ázerbayjan, Armeniya, Moldaviya hám bir baqlawshı Túrkménstan kiredi.

Este saqlañ!

Ózbekstannıń Birinshi Prezidenti Islam Karimov gárezsizliktiń dáslepki jıllarınan-aq ózbek, qazaq, qırǵız, qaraqalpaq, tájik, túrkmen hám regionda jasawshı barlıq xalıqlar ortasındaǵı áyyemnen doslıq qatnasıqlardı jańa sharayatta bekkemlewdi názerde tutup, «Türkstan — ulıwma úyimiz» degen ideyanı alǵa sürgen edi.

Xalıqaralıq finanslıq shólkemler menen baylanıslar. Xalıqaralıq finanslıq institutlar menen birge islesiw baylanıslarınıń keńeyiwi hárqanday mámlekettiń ekonomikalıq rawajlanıwınıń tiykarı esaplanadı. Ózbekstan rawajlanıwınıń jańa dáwirin baslaǵan búgingi sharayatta xalıqaralıq finanslıq shólkemler menen birge islesiw baylanısların barǵan sayın tereńlestiriw hám jańa basqıshqa kóteriw baslaması menen shıqpaqta. Tınıshlıq hám turaqlılıq tolıq kepilliklengen, úlken óndiris potencialına, sheksiz jer astı hám jer ústi baylıqlarına iye bolǵan Ózbekstanday mámleket penen xalıqaralıq finanslıq mákemeleriniń birge islesiw hár eki tárep ushın da mápdarlı ekenligi hámmege belgili. Ózbekstan bay shiykizat bazası hám úlken jer astı baylıqları qorına

ie. Eñ áhmiyetlisi, joqarı intellektual potencialğa, dóretiwshilik hám jaratıwshılıq qúdiretine iye bolğan keńpeyil xalqı iygilikli hám jaqsılıq, insaniyat turmısınıń jarqın keleshegi jolında ulıwma xalıqlıq máplerge sáykes keletuǵın turmıs tárizin qurıwı sózsiz. Sonıń ushın da, Ózbekstan basshısı Jáhán banki, Xalıqaralıq valyuta fondı hám basqa abıraylı finanslıq mákemeler menen tuwrıdan-tuwrı ushırasıwdı hám óz ara mápdarlı birge islesiwdi jolğa qoyıw is-ilajların kórmekte.

ShBSh gerbi

Ózbekstannıń Shanxay Birge islesiw Shólkemi menen baylanısları.

Shanxay Birge islesiw Shólkemi (ShBSh) — subregionallıq xalıqaralıq shólkem bolıp, Evroaziya aymaǵınıń 61% in iyeleydi. ShBShniń rásmiy tili rus hám qıtay tilleri, nıshanı bolsa aq bayraq bolıp, onıń orayında shólkemniń gerbi jaylasqan. Shólkemniń shtab-kvartirası Pekinde jaylasqan. 1996-jılı Shanxayda Qıtay, Rossiya, Qazaqstan, Qırǵızstan hám Tájikstan mámleket basshılarınıń sammitinde shegara aymaqları boyınsha áskeriy tarawda óz ara isenimdi bekkemlew menen baylanıslı shártname (1996-jılı 26-aprel) tastıyqlanıwı nátiyjesinde «Shanxay besligi» júzege kelgen edi. 1997—1999-jılları Moskva, Alma-Ata, Bishkekte bolıp ótken sammitlerde «Shanxay besligi»niń jaǵdayı jáne de bekkemlenip, óz ara isenim hám birge islesiw qatnasıqları jańa basqıshqa kóterildi. 2000-jılı Dushanbede Ózbekstan Respublikası birinshi márte baqlawshı sıpatında qatnastı. 2001-jılı Qıtayda náwbettegi Shanxay sammiti boldı. Onda Ózbekstan Respublikasınıń Birinshi Prezidenti Islam Karimov qatnasıp, Ózbekstannıń «Shanxay forumı»ne tolıq huqıqlı aǵza bolıwı haqqında»ǵı Bildiriwdi tastıyqladı. Ózbekstannıń «Shanxay forumı»ne kiriwi múnásibeti menen onıń atı «Shanxay Birge islesiw Shólkemi — ShBSh», dep ózgerildi. Sammit juwmaǵında «ShBShin dúziw haqqında»ǵı deklaraciya hám de «Terrorizm, separatizm hám ekstremizmge qarsı gúres haqqında Shanxay konvenciyası» tastıyqlandı. 2002-jılı ShBShne aǵza mámleketler basshılarınıń náwbettegi Sankt-Peterburg sammitinde úsh hújjet: ShBShne aǵza mámleketler basshılarınıń deklaraciyası, ShBSh Xartiyası, ShBShne aǵza mámleketler ortasında Regionallıq antiterror strukturası (RATS) haqqındaǵı Kelisim

ShBShniń joqarı uyımları:

- «Mámleket baslıqları Keńesi»;
- «Húkimet baslıqları Keńesi (Bas ministrler)»;
- «Sırtqı isler ministrleri Keńesi (2002-jılı birinshi májilisi bolıp ótken)»;
- «Milliy muwapiqlastırwshılar Keńesi»
- «Ministrler hám (yaki) basqarmalar baslıqları Májilisi» (2000-jılı birinshi ushırasıwı ámelge asırılğan);
- 2002-jılı dúzilgen «Regionallıq Anti-terror strukturası (RATS)»;
- 2004-jılı yanvar ayınan jumıs baslağan Sekretariat hám basqalar.

ShBSh kartası

Este saqlañ!

2007-jılı 1-yanvardan ShBShniń bas xatkeri lawazımını engizildi hám bul lawazımdı Qazaqstan Respublikası wákili Bulat Nurgaliev iyeledi. Bul lawazımda 2016-jıldan Tájikstan wákili Rashid Alimov xızmet kórsetpekte.

ShBShne aǵza mámleket basshıları. 2017-jılı

tastıyqlangan. 2003-jılı Moskvada bolıp ótken sammitte ShBSh joqarı uyımları haqqındaǵı Ustavlar tastıyqlandı hám shólkemniń gerbi, bayraǵı qabıl etildi. 2003-jılı ShBShniń Pekin sammitinde «ShBShne aǵza mámleketlerdiń 20 jılǵa mólsherlengen sawda-ekonomikalıq birge islesiw baǵdarlaması» qabıllandı. 2004-jılı ShBShniń Tashkent sammitinde sawda-ekonomikalıq birge islesiwdi rawajlandırıw máselesine ayrıqsha itibar berildi. 2005-jılı el basshıları másláhátlesip, úsh Aziya mámleketi — Hindstan, Iran hám Pakistangá baqlawshı statusı beriliwi haqqında qarar qabıllandı. Shólkem geografialıq jaqtan keńeyedi hám bul ShBShniń xalıqaralıq dárejesin jáne de jetilistirdi. Bunnan tısqarı, Awǵanstan hám Mongóliya mámleketleri de baqlawshı statusına iye boldı, Túrkiya bolsa ushırasıw boyınsha sherikke aylandı.

Shólkemniń 2016-jılǵı Tashkent sammitinde Hindstan hám Pakistannıń ShBShne aǵza mámleket statusın alıw jolındaǵı minnetlemeleri haqqındaǵı memorandumlar tastıyqlandı hám de 2017-jılı Astanadaǵı sammitte Hindstan hám Pakistan shólkemge aǵza sıpatında qabıl etildi.

2017-jıldıń iyun ayında shólkemge aǵza mámleket basshılarınıń Astanada bolǵan sammitinde Ózbekstan Prezidenti Shavkat Mirziyoev sóz sóylep, onda sammit qatnasıwshıları itibarın Awǵanstandaǵı jaǵdaydı jaqsılaw, jaslardı túrli jat ideyalardan qorgaw, olardıń zamanagóy tálim-tárbiya alıwı, kámil insan bolıp erjetiwinde mámleketler aralıq birge islesiwge qarattı. Tártipke muwapıq, Shanxay Birge islesiw Shólkemine basshılıq Qıtay Xalıq Respublikasına ótti.

Soraw hám tapsırmalar:

1. ĞMDAnıń maqsetleri hám Ózbekstan ushın áhmiyetli táreplerin aytıp beriń.
2. Qosımsha ádebiyatlar tiykarında ĞMDA bayraǵındaǵı nıshandı táriyipleń.
3. Shanxay Birge islesiw Shólkeminiń maqset hám wazıypaların sanań.
4. «ShBSh kartası» súwretine qarap, jasıl, qızǵısh hám sıya reńde berilgen mámleketler atın aytıń. Reńlerdiń mazmunın túsindiriniń.
5. ShBShde Ózbekstannıń qatnasıwın xronologiyalıq tártipte túsindiriniń.
6. ShBShdegi uyımlar hám strukturalardı sanań. Olardıń funkciya hám wákillikleri nelerden ibarat?

MAZMUNÍ

Kirisiw 3

I BAP. ĞÁREZSIZLIKTIŇ JÁRIYALANIWÍ HÁM ÓZBEKSTANDA JÁMIYETLIK-SIYASIY REFORMALARDÍŇ BASLANÍWÍ

1-tema. Ózbekstan Respublikası ğárezsizliginiŇ qolġa kirgiziliwi 5

2-tema. Ózbekstan Respublikası milliy mámleketshiliginiŇ qálplesiwí hám rawajlanıwı 11

II BAP. ÓZBEKSTANDA PUQARALÍQ JÁMIYETINIŇ QÁLIPLESIWÍ HÁM RAWAJLANÍWÍ

3-tema. Puqaralıq jámiyeti ideyasınıŇ rawajlanıw tariyxı.....22

4-tema. Ózbekstanda puqaralıq jámiyeti rawajlanıwınıŇ tiykarġı basqışları hám perspektivaları 30

III BAP. ÓZBEKSTANDA EKONOMIKALÍQ REFORMALAR HÁM SOCIALLÍQ SIYASAT

5-tema. Ózbek modeliniŇ islep shıġılıwı. Ekonomikalıq reformalardıŇ baslanıwı....35

6-tema. Elimizde óndiris potencialınıŇ arttırılıwı hám jáhán ekonomikalıq sistemasına integraciyalasıwı 46

7-tema. Sociallıq siyasat hám onıŇ ámelge asırılıw basqışları52

IV BAP. ÓZBEKSTANDA ETNIKALÍQ HÁM KONFESSIYALAR ARALÍQ QATNASÍQLAR

8-tema. Ózbekstanda milletleraralıq qatnasıqlar hám keŋpeyillik.....61

9-tema. Ózbekstanda konfessiyalar aralıq qatnasıqlar65

V BAP. BILIMLENDIRIW SISTEMASÍ REFORMALARI HÁM KADRLAR TAYARLAW

10-tema. Ulıwma hám orta arnawlı bilimlendiriw sisteması.....71

11-tema. Joqarı bilimlendiriw hám onnan keyingi bilimlendiriwdiŇ jetilistiriliwi....75

VI BAP. GÁREZSIZLIK JÍLLARÍNDÁ ILIM-PÁN HÁM SPORTTÍN RAWAJLANÍWÍ

12-tema. Ózbekstanda ilim-pán	81
13-tema. Ózbekstan Respublikasında dene tárbiyası hám sporttın rawajlanıwı	85
14-tema. Ózbekstanda jaslar siyasatı	90

VII BAP. GÁREZSIZLIK JÍLLARÍNDÁ ÓZBEKSTANDA RUWXÍY HÁM MÁDENIY RAWAJLANÍW

15-tema. Ózbekstanda ruwxıy hám tariyxıy miyrastın tikleniwi.....	95
16-tema. Ózbekstanda mádeniyat hám kórkem óner.....	102

VIII BAP. ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍNÍN SÍRTQÍ SIYASATÍ HÁM EKI TÁREPLEME QATNASÍQLARI

17-tema. Ózbekstan Respublikası sırtqı siyasiy xızmetiniń qáliplesiwı hám onıń tiykarǵı baǵdarları	109
18-tema. Ózbekstannıń Oraylıq Aziya elleri menen óz ara birge islesiwı.....	113
19-tema. Ózbekstan Respublikasınıń Rossiya, Qıtay hám AQSh penen óz ara qatnasıqları	120
20-tema. Ózbekstannıń Yaponiya, Hindstan hám Koreya Respublikası menen eki tárepleme qatnasıqlarınıń rawajlanıwı	124

IX BAP. ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍNÍN KÓP TÁREPLEME BIRGE ISLESIW BAYLANÍSLARÍNÍN RAWAJLANÍWÍ

21-tema. Ózbekstannıń Birlesken Milletler Shólkemi sheńberindegi xızmeti hám tınıshlıqtı súyiwshi sırtqı siyasat.....	129
22-tema. Ózbekstannıń regionallıq shólkemler sheńberinde kóp tárepleme birge islesiwı	136

Narzulla Jo‘rayev, Akbar Zamonov

O‘ZBEKISTON TARIXI

(Mustaqillik davri)

*O‘rta ta’lim maktablarining 11-sinf o‘quvchilari va o‘rta maxsus,
kasb-hunar ta’limi muassasalari uchun darslik*

1-nashri

(Qaraqalpaq tilinde)

«Bilim» baspası

Nókis – 2018

Awdarmashi *S. Baynazarova*

Redaktori *S. Baynazarova, U. Yusupova*

Kórk.redaktori *Sh. Mirfayozov, I. Serjanov*

Tex. redaktori *X. Xasanova, B. Turimbetov*

Operatori *N. Saukieva*

Baspa licenziyaci: AI №108, berilgen waqti 2008-jil 15-iyul.

Original-maketten basiwǵa ruqsat etilgen waqti 11.07.2018-j.

Formatı 70x90 1/16. Tip «Times» garniturası. Ofset usılında basıldı.

Kegl 12. Kólemi 9,0 b/t. 10,53 shártli b/t. 9,7 esap b/t.

Nusqası 10452 dana. Buyırtpa №18-285 .

Elektron mánzil: bilim.baspa@bk.uz

«Bilim» baspası. 230103. Nókis qalası, Qaraqalpaqstan kóshesi, 9.

Ózbekstan Baspasóz hám xabar agentliginiń

«O‘zbekiston» baspa-poligrafiyalıq dóretiwshilik úyi 100129,
Tashkent, Nawayı kóshesi, 30.

Ijaraga berilgen sabaqliq jaǵdayın kórsetetuǵın keste

№	Oqıwshınıń atı hám familiyası	Oqıw jılı	Sabaqlıqtıń alıńandaǵı jaǵdayı	Klass basshı-sınıń qolı	Sabaqlıqtıń tapsırılǵandaǵı ja@dayı	Klass basshı-sınıń qolı
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Sabaqliq ijaraga berilip, oqıw jılı aqırında qaytarıp alıńanda joqarıdaǵı keste klass basshısı tárepinen tómendegi bahalaw ólshemlerine tiykarlanıp toltırıladı

Jańa	Sabaqlıqtıń birinshi ret paydalanıwǵa berilgendegi jaǵdayı.
Jaqsı	Muqabası pütün, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen ajralmaǵan. Barlıq betleri bar. Jırtılmaǵan, betleri almasdırılmaǵan, betlerinde jazıw hám sızıqlar joq.
Qanaatlandırarlı	Muqaba jelingen, bir qansha sızılıp, shetleri qayrılǵan, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen alınıp qalıw jaǵdayı bar, paydalanıwshı tárepinen qanaatlanarlı qálpine keltirilgen. Alınǵan betleri qayta jelimlengen, ayırım betlerine sızılǵan.
Qanaatlanarsız	Muqabaǵa sızılǵan, jırtılǵan, tiykarǵı bólimnen ajralǵan yamasa pútkilley joq. Betleri jırtılǵan, betleri tolıq emes, sızıp, boyap taslanǵan. Sabaqlıqtı qayta tiklew múmkin emes.